

บทที่ 1

บทนำ

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจโลก มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านเศรษฐกิจทำนายว่าในปี พ.ศ. 2543 การท่องเที่ยวจะกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในโลก¹ ในปี พ.ศ.2536 อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวใช้แรงงานประมาณ 127 ล้านคน คิดเป็น 1 ใน 15 ของแรงงานทั้งหมด และในปี พ.ศ. 2548 คาดว่าจะขยายแรงงานเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า และจากข้อสรุปขององค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization / WTO) พบว่าในปี พ.ศ. 2503 มีผู้เดินทางท่องเที่ยวทั่วโลกเพียง 69 ล้านคน และเพิ่มเป็น 166 ล้านคนในปี พ.ศ. 2513 และเป็น 458 ล้านคนในปีพ.ศ. 2533² และในปี พ.ศ. 2541 มีนักท่องเที่ยวทั่วโลกถึง 625 ล้านคน มีรายได้หมุนเวียนถึง 445 พันล้านเหรียญสหรัฐ โดยภูมิภาคยุโรปครองความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเป็นอันดับ 1 ถือครองส่วนแบ่งการตลาดถึงร้อยละ 59.6 (ประมาณ 372.5 ล้านคน) สำหรับภูมิภาคอเมริกาและเอเชียแปซิฟิกได้รับส่วนแบ่งการตลาดเป็นอันดับ 2 และ 3 ตามลำดับ ซึ่งในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกถึงแม้จะมีการชะลอตัวของการเติบโต โดยมีนักท่องเที่ยวลดลงร้อยละ 1.2 อันเป็นเหตุทำให้รายได้ลดลงร้อยละ 4 แต่ประเทศไทยกลับเป็นหนึ่งในไม่กี่ประเทศที่ยังคงรักษาระดับการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวไว้ได้ โดยมีอัตราการขยายตัวถึงร้อยละ 11.94 ทำให้มีสัดส่วนการถือครองตลาดสูงขึ้น จนกลายเป็นประเทศที่มีนักท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับที่ 19 ของโลก³

ประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจังตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมาและตลอดระยะเวลาสามทศวรรษก็สามารถพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้เจริญเติบโตได้อย่างน่าภาคภูมิใจ เริ่มต้นด้วยนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยปี พ.ศ.2513 จากจำนวน 81,340 คน เป็น 5,760,533 คน ในปี พ.ศ. 2536⁴ และกลายเป็น 7.76 ล้านคน ในปีพ.ศ. 2541 ซึ่งสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

จาก 196 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2513 เป็น 127,801 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2536 และนำรายได้เข้าประเทศถึง 242,177 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2541

แต่อย่างไรก็ตาม สรรพสิ่งในโลกย่อมมี 2 ด้านอยู่เสมอ ขณะที่การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เข้าประเทศอย่างมหาศาล และก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการท่องเที่ยวในช่วงเวลาดังกล่าว ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างมากมาย เช่น ความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว การบุกรุกเขตอุทยานแห่งชาติ ความแปลกปลอมทางวัฒนธรรม หรือการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ดังนั้นแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) จึงเกิดขึ้น และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) จึงเป็นหนทางหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน เพราะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และในแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกแห่งการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

“ชาวไทยภูเขา” หรือ “ชาวเขา” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากคนไทยทั่วไปอย่างชัดเจน มีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ประกอบกับการตั้งถิ่นฐานที่ส่วนใหญ่มักอยู่บนเทือกเขาสูง จึงมีแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม มีสิ่งดึงดูดใจหลากหลายที่น่าสนใจศึกษาเรียนรู้ จนเกิดธุรกิจการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนชาวเขา ซึ่งเป็นธุรกิจที่ดำเนินการโดยเอกชนคนพื้นราบ ชาวเขาจะมีส่วนร่วมก็แต่เพียงการเป็นคนนำเที่ยวในบางโอกาสหรือบ้านชาวเขาบางหลังโดยเฉพาะผู้นำชุมชนถูกนำมาใช้เป็นที่พักแรม และแบ่งรายได้ตอบแทนเพียงเล็กน้อย รายได้ส่วนใหญ่ก็ตกอยู่กับกลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยว ไม่ได้กระจายสู่ชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นแต่อย่างใด และต้นทุนของการสร้างรายได้ดังกล่าวก็มาจากการทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของประเทศ

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม โดยกรมประชาสงเคราะห์ จึงกำหนดให้มีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงขึ้น เพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวบนพื้นที่สูงเป็นการท่องเที่ยว เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของชาวเขาแต่ละเผ่าภายใต้การบริหารจัดการของชุมชนบนพื้นที่สูง อันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรชาวเขา และส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยมีพื้นที่เป้าหมายดำเนินการครอบคลุมชุมชนบนพื้นที่สูงที่อยู่ในความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา 13 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน พะเยา น่าน แพร่ แม่ฮ่องสอน ตาก พิชณุโลก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ อุทัยธานี และกาญจนบุรี มีประชากรชาวเขาได้รับประโยชน์โดยตรง จำนวน 3,280 ครอบครัว หรือ 24,917 คน และมุ่งหวังว่าหากการดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงดังกล่าวนี้ประสบผลสำเร็จ ย่อมสามารถนำไปขยายผลให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงที่ยั่งยืนในโอกาสต่อไป

จากความมุ่งหวังดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อก่อให้เกิดความชัดเจนในแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนรับทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ถึงปัจจัยเกื้อหนุนที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จนสามารถนำไปสู่การทบทวน ปรับปรุง และกำหนดแนวทางการดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงได้อย่างเหมาะสม และก่อให้เกิดประโยชน์ที่ยั่งยืนแก่ชาวเขาและชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

การศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง" ในครั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษารายละเอียดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และแสดงให้เห็นถึงการดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของกรมประมงสงเคราะห์
2. เพื่อศึกษา และวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง
3. เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

ขอบเขตของการศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของกรมประมงสงเคราะห์ ที่ได้ดำเนินการครอบคลุมชุมชนชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน แม่ฮ่องสอน ตาก กำแพงเพชร อุทัยธานี กาญจนบุรี พิษณุโลก และจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของจังหวัดตากเป็นพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดตากเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้วิเคราะห์ว่ามีศักยภาพสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นในอำเภออุ้มผาง และได้ประสบความสำเร็จจนได้รับการยอมรับจากนานาชาติ ประกอบกับกรมประมงสงเคราะห์ได้คัดเลือกชุมชนชาวเขาจังหวัดตาก เป็นพื้นที่นำร่องในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงด้วยวิธีการบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงปัจจัยภายในชุมชนบนพื้นที่สูง และปัจจัยภายนอกชุมชนบนพื้นที่สูงที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจำแนกวิธีการศึกษาเป็น 2 วิธี ได้แก่

1. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Survey) โดยการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ เอกสารวิจัย บทความ วารสาร สิ่งตีพิมพ์ เอกสารราชการและรายงานต่างๆ

2. การศึกษาจากภาคสนาม (Field Survey) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เพื่อนำมาประกอบการศึกษาวิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น จำแนกวิธีการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับการเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจากหน่วยงานต่างๆ อาทิ เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดตาก เจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเขต 4 จังหวัดตาก เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติและผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวในเขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

2.2 การสัมภาษณ์ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) สำหรับการเก็บข้อมูลจากชาวเขาและผู้บริหารหน่วยงาน

หน่วยวิเคราะห์และประชากรที่ศึกษา

ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดหน่วยการวิเคราะห์คือบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ (ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขต 4 อุทยานแห่งชาติ) ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อำเภออุ้มผาง และชาวเขาที่เป็นสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนอุ้มผาง หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมืองตาก

โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย โดยวิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เฉพาะบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่โดยตรง (Key Informance) ต่อการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งตัวแทนของหน่วยวิเคราะห์อย่างแท้จริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาได้กำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมได้

ทั้งหมดที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง และสมบูรณ์ของข้อมูล โดยใช้สถิติเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าร้อยละ (Percentage) เพื่อให้ในการเปรียบเทียบและดูการกระจายตัวของข้อมูล

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

ผู้ศึกษามุ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อกรมประชาสงเคราะห์ และหน่วยงานราชการต่างๆ ตลอดจนชุมชนบนพื้นที่สูง ดังนี้

1. ผลการศึกษาวิจัยจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตระหนักถึงความสำคัญของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง และเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น
2. ผลการศึกษาวิจัยจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง และนำไปสู่การทบทวน ปรับปรุงแนวทางวิธีการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด
3. ผลการศึกษาวิจัยสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปได้

บทที่ 2

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 2

แนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ท่ามกลางรายได้มหาศาลที่ได้รับจากการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Conventional Tourism) ที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก เพื่อส่งเสริมให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จนกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อผลเสียหายอย่างใหญ่หลวงให้แก่สภาพแวดล้อม ทั้งของแหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรม ตลอดจนชุมชนต่างๆ จนเกิดกระแสให้มีการพิจารณาถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) อันนำไปสู่การเกิดแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม โดยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม มีการให้ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น และสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงใช้แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และระบบนิเวศ การมีส่วนร่วมและการใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา ตลอดจนแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสำหรับเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในการเป็นฐานการปฏิบัติงาน

1. ความหมายของ “การใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Based)”

แนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐานในการปฏิบัติการให้บริการ เป็นแนวคิดหรือบริการที่ริเริ่ม และดำเนินการโดยชุมชนเอง ซึ่งอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ร่วมมือกันระหว่างครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

แนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐานในการปฏิบัติงาน ถือเป็นรูปแบบ หรือวิธีการอย่างหนึ่งที่ลดการพึ่งพิงสถาบันต่างๆ ลง (Deinstitutionalization) และเป็นเครื่องมือของการกระทำทางสังคม ที่รัฐนำมาใช้กับประชาชน เพื่อให้ประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ซึ่งมีปัญหาในด้านต่างๆ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐกระตุ้นในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการค้นหาและพัฒนาทางเลือกที่เป็นบริการอื่นๆ ที่เหมาะสมในชุมชน เพื่อทดแทนรูปแบบทางสถาบันแนวคิดนี้ ถือได้ว่าเป็นงานส่วนหนึ่งของการกระทำทางสังคม ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วย

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือสาธารณชน และคนในชุมชน
2. โครงสร้างอำนาจ ได้แก่ โครงสร้างอำนาจในสังคม ในชุมชน เพื่อใช้เป็นเทคนิคกลยุทธ์ในการเข้าถึงกลุ่มอำนาจในชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน

ลักษณะเฉพาะของการกระทำทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน อาจจะมีกฎเกณฑ์และแบบแผนที่แน่นอน แต่การทำงานในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันไปตามระดับของผู้ปฏิบัติงาน และคนในชุมชนนั้นๆ ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำทางสังคม โดยมีองค์ประกอบคือ

1. องค์กรหรือตัวแทน (Agencies) คือ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO/ Non Government Organization) หรือกลุ่มสมาคมต่าง ๆ
2. เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน คือ เจ้าหน้าที่ในชุมชนที่เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ รวมถึงกลุ่มผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ เป็นต้น
3. สมาชิกในชุมชน (Community Members) คือ คนในชุมชนโดยทั่วไป
หลักการดำเนินงานตามแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐานในการปฏิบัติงาน
 1. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่
 2. การดำเนินงานต้องเป็นไปตามความต้องการของชุมชน
 3. ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน
 4. ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน

สำหรับการใช้ชุมชนเป็นฐานในการปฏิบัติงานนี้ มีแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ 2 แนวคิด คือ แนวคิดการลดการพึ่งพิงจากสถาบัน (Deinstitutionalization) และแนวความคิดในการพึ่งตนเอง (Self – Reliance)

2. แนวคิดการลดการพึ่งพิงจากสถาบัน (Deinstitutionalization)

แนวคิดการลดการพึ่งพิงจากสถาบัน เป็นแนวคิดที่มีคู่กันมานานกับการพึ่งพิงบริการจากสถาบัน (Institutionalization) โดยเฉพาะการจัดการภาครัฐ แนวความคิดนี้ริเริ่มจากองค์กรหนึ่งของสหรัฐอเมริกา ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น โดยการใช้แนวคิดการลดการพึ่งพิงจากสถาบัน สำหรับประเทศไทยถูกนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เป็นแนวคิดที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีการพึ่งตนเองให้มากที่สุด

Stanley John, Butkus⁵ ให้ความหมาย Deinstitutionalization ไว้ว่าเป็นการสนองความต้องการของตนเอง โดยการใช้ทรัพยากรบุคคล และวัตถุที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนในฐานะเป็นเครือข่ายทางสังคมให้การสนับสนุนทางสังคม

แนวคิดการลดการพึ่งพิงจากสถาบัน หรือการจัดการภาครัฐเป็นแนวคิดที่พยายามจะเสริมสร้างศักยภาพของมนุษย์ให้เข้มแข็งขึ้น สามารถป้องกัน แก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ด้วยตนเอง ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นว่า มีส่วนประกอบของแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงาน (Community Based) ดังนี้

1. การเสริมสร้างความแข็งแกร่งของระบบเครือข่าย (Social Network)
2. การเสริมสร้างให้ประชาชนมีการพึ่งพาตนเอง (Social Reliance)
3. การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation)

หรือการอาศัยหน่วยอื่นๆ ในสังคม อันเกิดจากการรวมตัวของประชาชน เป็นองค์กรของประชาชน เป็นการป้องกันการรับและควบคุมไว้ในสถาบัน หรือการจัดการภาครัฐโดยไม่จำเป็น โดยการจัดหาบริการอื่นๆ ที่เหมาะสมในชุมชน เพื่อทดแทนรูปแบบสถาบัน เป็นเรื่องของความพยายามที่จะเสริมสร้างศักยภาพของมนุษย์ให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อสามารถบรรเทาหรือลดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นลง โดยอาศัยการสนับสนุนจากแหล่งรอบตัว ซึ่งได้แก่ ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มชุมชน เป็นพื้นฐานในการบริการเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ

3. แนวคิดการพึ่งตนเอง (Self – Reliance)

“การพึ่งตนเอง” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมายในรูปแบบต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ภูมิหลัง การศึกษา ประสบการณ์

มหาตมะคานธี⁶ ได้ให้แนวความคิดของการพึ่งตนเองไว้ ว่าเป็นการยืนอยู่ด้วยความสามารถของตนเอง ซึ่งการพึ่งตนเองนั้นเริ่มจากตนเองก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับชนบทจะต้องพึ่งพาตนเองอย่างมาก

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ⁷ ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ดังนี้

1. ในเชิงปัจเจกบุคคล หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกบุคคลและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันในการดำรงชีวิตของเขาเอง
2. ในความหมายของกลุ่ม หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง โดยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความหมายและกำลังของตน

จากความหมายในข้างต้น การพึ่งตนเองเป็นอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งหมายถึงการตัดสินใจด้วยตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเองในความคิด ทักษะการมองปัญหาต่างๆ เป็นขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั่นเอง ซึ่งย่อมจะสามารถมองได้อย่างถ่องแท้ถึงสาเหตุของวิกฤตการณ์แห่งปัญญาในการพัฒนา การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเป็นการตัดสินใจในการดำเนินการโดยสถาบันชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน ในด้านการแก้ไขปัญหา และในด้านการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

สาระสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการพึ่งตนเอง มีดังนี้

1. เป็นการพึ่งพาความสามารถของบุคคล ชุมชน หรือสังคมในการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้บรรลุถึงหลักประกันของการดำรงชีวิต
2. สามารถปฏิบัติได้ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ครัวเรือน และกลุ่มชนหรือสังคม

3. มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ดังนั้นแนวคิด Community Based นี้ จึงจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดทั้ง 2 แนวคิด ร่วมกันในการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน อันเป็นการระดมทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพ

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation)

"การมีส่วนร่วมของประชาชน" (People's Participation) เป็นคำที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบัน ทั้งในวงวิชาการ และวงราชการ โดยถูกนำมาใช้ในชื่อของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เป็นต้นมา แต่เนื่องจากมีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของคำไว้แตกต่างกันหลายความหมาย และจะเห็นได้ว่าที่ผ่านมารัฐได้นำเอาความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไปใช้เป็นเครื่องมือในการให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม หรือโครงการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กำหนดขึ้น อันเนื่องมาจากการตีความหมายของคำว่าการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ยังไม่ถูกต้องและไม่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องและตรงกัน จึงควรที่จะได้ศึกษาถึงความหมายของการมีส่วนร่วมที่ได้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

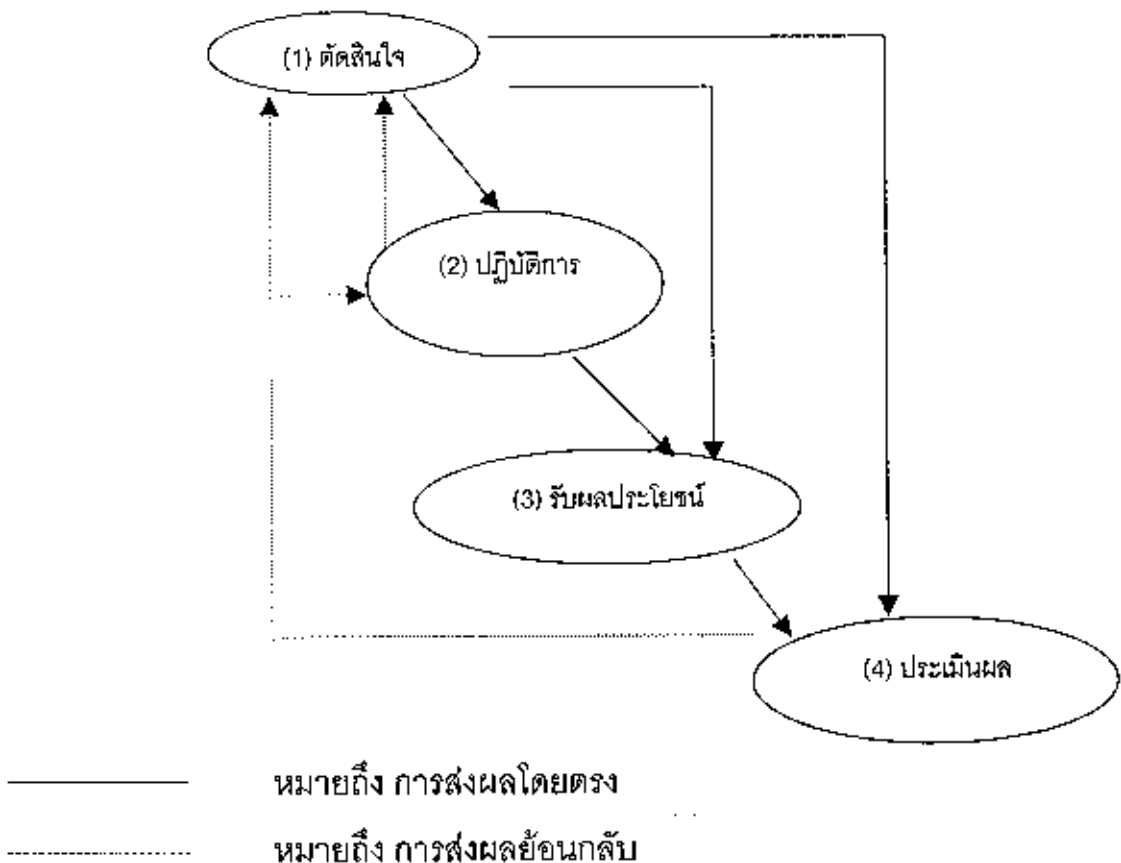
Cohen และ Uphoff^๕ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงาน (Implementation) ด้วย เช่น ในการจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น และการตัดสินใจยังเกี่ยวกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) การประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย นอกจากนี้ Cohen และ Uphoff ยังได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากรการบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

แผนภาพที่ 1

ความสัมพันธ์ของชนิดของการมีส่วนร่วม

จากภาพ จะเห็นได้ว่า Cohen และ Uphoff ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นตัดสินใจมาก ดังจะเห็นได้จากภาพ จุดเริ่มต้นอยู่ที่ (1) การตัดสินใจ ซึ่ง Cohen และ Uphoff แสดงเส้นความสัมพันธ์ ด้วยเน้น (—————) การตัดสินใจจะมีผลต่อการปฏิบัติการ (2) และจากการปฏิบัติการจึงส่งผลต่อไปยังการ

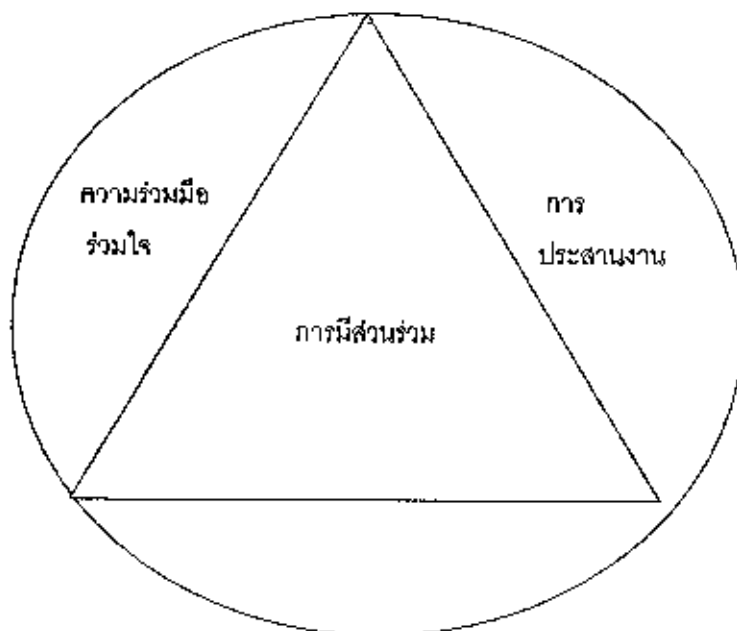
รับผลประโยชน์ (3) และการประเมิน (4) ในขณะเดียวกันการตัดสินใจจะมีผลโดยตรงต่อการรับผลประโยชน์ และการประเมินผลดังจะเห็นได้จากเส้นทึบ (—————) แสดงความสัมพันธ์ และในขณะเดียวกันการประเมินผลจะมีความสัมพันธ์ย้อนกลับกับการปฏิบัติการและการตัดสินใจ ซึ่งแสดงให้เห็นโดยเส้นประ (.....) และยังคงแสดงให้เห็นชัดด้วยว่า การปฏิบัติการจะส่งผลย้อนไปยังการตัดสินใจอีกด้วย

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ กล่าววว่า

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

Participation = cooperation + coordination + responsibility

แผนภาพที่ 2
การทำงานเป็นทีม
(Team work)

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การประสานงาน หมายถึง ห่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำกิจกรรม หรือการงาน ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงาน และในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงอาจหมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยกระทำการงานดังกล่าวในห่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะและเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งกระทำการงานดังกล่าว ด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ (ความรับผิดชอบ)

โดยนัยดังกล่าวนี้ การมีส่วนร่วม จึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (Teamwork) อีกด้วย

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์¹⁰ ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม ในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน อย่างเป็นตัวของตัวเอง

จิรัช จิรัชนิภาพรรณ¹¹ กล่าวว่า ประชาชนยากจนในชนบทเข้ามาเกี่ยวข้องกับพัฒนาชนบทมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ 3 อย่าง ดังนี้

1. นโยบายหรือรูปแบบการพัฒนาของรัฐบาล เป็นการพัฒนาแบบเสรี และการพัฒนาแบบมีการสนับสนุนประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมได้มากกว่าแบบบังคับ
2. บทบาทของระบบราชการที่มีต่อการพัฒนาชนบท เมื่อใดก็ตามที่มีการรวมอำนาจในการพัฒนาไว้ที่ระบบราชการมาก ก็ย่อมทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนลดน้อยลง

3. โครงสร้างทางการเมืองและสังคมของชนบท มีส่วนสำคัญทำให้ประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มากน้อยต่างกัน

โดยกล่าวว่า ประชาชนในชนบทอาจเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการพัฒนาชนบท โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การวางแผน และการลงมือปฏิบัติงาน หรือเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา การวางแผนการดำเนินงาน การประเมินผล และการบำรุงรักษา

ในอีกแง่หนึ่ง การมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทในการบริหารจัดการ กิจกรรมการพัฒนา อาจอยู่ในระดับใดระดับหนึ่ง หรือหลายระดับ คือ การตัดสินใจ การกลั่นกรอง และการรวบรวมข้อมูล ซึ่งระดับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท ดังนี้

1. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทระดับสูง หรือประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก คือ รัฐเพียงให้คำปรึกษา แนะนำ หรือให้ความช่วยเหลือทางวิชาการเท่านั้น (Assistance)

2. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือ มีความพร้อมในระดับปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้ก็อยู่ในระดับปานกลางด้วย คือ เป็นการช่วยเหลือสนับสนุนบางส่วน (Facilitation)

3. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อม หรือมีความพร้อมน้อยมาก การช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนั้นก็จะมีมาก คือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าคลุกคลีกับประชาชนในชนบท มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร (Promotion)

พัฒน์ บุญรัตพันธ์ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้น โดยตลอด ตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผนโครงการ การเสาะสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ

ยิวัดมนี ได้กล่าวถึง สาระการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึง ตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาและแนะนำซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการ เปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ซึ่งในขณะ เดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ถ้ามีโอกาสและ การชี้แนะได้ถูกต้อง

นอกจากนั้น Reeder รายงานว่าบุคคลหรือกลุ่มจะพัฒนานั้นจะเป็นการ ที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการให้ความพยายาม หรือใช้ทรัพยากรบางอย่าง ส่วนตน กิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน โดยมีองค์ประกอบดังนี้

1. ประชาชนเข้าร่วมเกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา
2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถหรือทรัพยากรบางอย่าง ได้แก่ เงินทุน วัสดุในกิจกรรมการพัฒนา

พิมพ์วัล และ คณะ ได้ศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนใน กองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน โดยสรุปไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการริเริ่ม เป็นการเรียนรู้การ ประเมิน และสรุปถึงสภาพปัญหาสุขภาพที่ชุมชนประสบอยู่ จัดลำดับความสำคัญของ ปัญหาและการสำรวจศักยภาพความพร้อม ตลอดจนถึงการค้นหาปัญหา และเลือกใช้ วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสม เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ค้นพบตามลำดับก่อนหลัง
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนกำหนดโครงสร้างคณะ กรรมการบริหารกองทุน กระบวนการได้มาซึ่งตัวบุคคลที่จะดำรงตำแหน่งในคณะ กรรมการและกระบวนการในการกำหนดราคาหุ้น
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมเป็นไปในรูปของการ เสียสละแรงงาน เงิน หรือรับผิดชอบกิจกรรมทั้งหมดของการบริหารการจัดการกองทุน

4. การมีส่วนร่วมในกระบวนการควบคุมและประเมินผลถือเป็นบทบาท
ขั้นสูงในกระบวนการของการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ โครงการการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับ
ชีวิตชุมชน

พินิจ ลากษณานันท์ กล่าวว่า ตราบใดที่ประชาชนสามารถพัฒนาชุมชน
ของตน สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในทุกขั้นตอนก็เท่ากับประชาชนเข้าไปสามารถ
เปลี่ยนแปลงบทบาทการพัฒนาตนเอง ซึ่งย่อมได้รับผลของการพัฒนาตามที่ตนเอง
ต้องการ

อย่างไรก็ตาม Bartillo ได้ให้ทัศนะว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของ
ประชาชนนั้นจะต้องเป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีอิสระภาพและความเต็มใจในการ
เข้าร่วม มิใช่การมีส่วนร่วม เพราะการเกรงใจ หรือการถูกขอร้องของเจ้าหน้าที่ หรือผู้มี
อำนาจ อันไม่ใช่รูปแบบของการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง

เจมส์ คีค ปีนทอง¹² ได้แยกแยะขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้
4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

จากแนวคิดเรื่องขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ได้ศึกษา ทำให้
สามารถกำหนดขั้นตอนของการมีส่วนร่วมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ออกเป็น
4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนเริ่มแรกที่สำคัญที่สุดเพราะถ้าประชาชนยังไม่
สามารถเข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้านตัวของเขาเอง กิจกรรมต่างๆ ที่ตามมา
ก็ไร้ประโยชน์ เพราะประชาชนจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของ
กิจกรรมนั้น สิ่งหนึ่งที่แน่นอนที่สุด คือประชาชนเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของ

ตนเองดีที่สุดในที่สุด แต่นุสรณ์ย่อมจะมองปัญหาของตนเองไม่ชัดเจนจนกว่าจะมีเพื่อนมาช่วยให้ตนวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาของตนได้เด่นชัดยิ่งขึ้น เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาจะมีหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นกระจกเงาผู้คอยสะท้อนภาพหรือเป็นจิตแพทย์ผู้คอยซักถามให้ประชาชนได้เห็นภาพของปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาด้วยตนเอง

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม

การวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้เพราะถ้าหากเจ้าหน้าที่ หรือนักพัฒนาต้องการเพียงแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไวก็จะดำเนินกิจกรรมการวางแผนงานเสียด้วยตนเอง ผลที่ตามมาก็คือ เมื่อขาดเจ้าหน้าที่แล้วประชาชนก็ไม่สามารถจะดำเนินการวางแผนได้ด้วยตนเอง อาจจะมีควมยากลำบากที่จะผลักดันให้เจ้าหน้าที่ หรือนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาในการช่วยกันวางแผนงาน เพราะประชาชนโดยทั่วๆ ไปไม่มีการศึกษาน้อย แต่ถ้าเราไม่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ โอกาสที่ประชาชนจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนการดำเนินงานก็จะหมดไป เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาจะต้องทำให้ได้ว่าการศึกษาใดก็ตามต้องเริ่มความยากง่าย เร็ว-ช้า จากระดับผู้ที่รับการศึกษาไม่ใช่จากระดับความรู้ ความสามารถของตนเอง

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

ถึงแม้ประชาชนจะยากจนและขาดแคลนทรัพยากร แต่ทุกคนต่างก็มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์การทำงานในชุมชนอย่างน้อยประชาชนก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำที่สุดที่สามารถจะเข้าร่วมได้ในหลายๆ แห่ง ประชาชนสามารถจะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลายๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและการปฏิบัติงานจะทำให้ประชาชนคิดต้นทุนให้กับตนเองในการดำเนินงานและจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่ทำขึ้น เพราะเขาจะมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอก จะมีอะไรเสียหายก็ต้องเดือดร้อนมากนัก และการบำรุงรักษาก็จะไม่เกิด เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหนมัน

นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเอง จะทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามรับประโยชน์ และประเมินผลงาน

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่งอีกเหมือนกัน เพราะถ้าหากการติดตามงานและการประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะทำให้ประชาชนไม่ได้ประเมินตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี หรือได้รับประโยชน์หรือไม่ การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป จึงอาจประสบความยากลำบาก เพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร แม่นอนที่สุดอาจจะมีผู้โต้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดหมายของการพัฒนาที่จะมุ่งการพัฒนาคน การคำนึงถึงความเที่ยงธรรมในแนวความคิด คนภายนอกย่อมไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชาวชนบทน่าจะเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากสามารถดึงให้ประชาชนจากชุมชนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินด้วย ก็จะก่อประโยชน์ไม่น้อย เพราะนอกจากเป็นการเผยแพร่ประโยชน์ของกิจกรรมออกไปสู่ชุมชนอื่นแล้ว ยังเป็นการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาซึ่งกันและกัน อันเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างเครือข่ายของการพัฒนา ทำให้ประชาชนได้เรียนรู้ประสบการณ์ในสิ่งที่คล้ายคลึงกัน และนำไปสู่การขยายผลทางการพัฒนาที่ก่อประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวข้างต้น หากพิจารณาจากทัศนคติของเจ้าหน้าที่แล้วจะเห็นว่าไม่ใช่ของง่ายที่จะดำเนินการให้ครบวงจรอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ เพราะเจ้าหน้าที่มีแนวโน้มที่จะใช้วิธีที่จะเข้าไปหาชาวชนบท เพื่อชี้แจง อบรมสั่งสอน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทัศนคติของเจ้าหน้าที่ว่า ตนเป็นผู้ที่มีความรู้มากกว่า ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเห็นใจเจ้าหน้าที่เป็นอย่างยิ่ง เพราะเจ้าหน้าที่เองก็เป็นคนหนึ่งในโครงสร้างสังคมตามที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังมาได้พบกับชาวบ้านที่มีทัศนคติที่คล้ายคลึงกันที่คิดว่าเจ้าหน้าที่เป็นผู้ที่มีทรัพยากร เป็นผู้ที่มีอำนาจ มีความรู้

มีทุกสิ่งทุกอย่างสูงกว่า การคาดหมายของชาวบ้านต่อตัวของเจ้าหน้าที่ในลักษณะดังกล่าวย่อมจะทำให้เจ้าหน้าที่ลืมนั้น ลืมหลักการได้ไม่ยากเลย ดังนั้นเทคนิคในการทำงานกับชาวชนบทจึงเป็นของจำเป็นอย่างยิ่ง

แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology)

นิเวศวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม อันเป็นการศึกษาถึงประชากร (Population) ของพืชและสัตว์ ชุมชน (Communities) ของพืชและสัตว์ซึ่งอาศัยอยู่รวมกันในระบบนิเวศ (Ecosystem) ดังนั้นนิเวศวิทยาจึงอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพืชและสัตว์ ชุมชนที่พืชและสัตว์อาศัยอยู่ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตโดยรอบของชุมชน โดยพืชทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตอาหาร สัตว์เป็นผู้บริโภค แต่สำหรับมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ทั่วไปเพราะมีความสามารถในการควบคุม เปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมให้ตอบสนองความต้องการของตนเอง สำหรับสัตว์เป็นเพียงปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น มนุษย์จึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และเป็นส่วนประกอบที่ทรงอิทธิพล และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศที่สำคัญยิ่ง

ในการดำรงชีพของมนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติในภาพรวมโดยที่ขบวนการปรับตัวดังกล่าวจะเป็นพฤติกรรมร่วม (Collective Behavior) ระหว่างสิ่งมีชีวิตหลายๆ สิ่ง ในสภาพแวดล้อมเหล่านั้น หรือเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่ง Rambo และ Sajise¹³ ก็ได้อธิบายองค์ประกอบและคุณสมบัติของระบบนิเวศว่า ระบบคือสิ่งต่างๆ ที่อยู่ขอบเขตเดียวกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ซึ่งองค์ประกอบของระบบจะมีความเกี่ยวพันกัน ถ้าองค์ประกอบใดขององค์ประกอบหนึ่งเปลี่ยนแปลงจะทำให้ความสัมพันธ์ของระบบอื่นเปลี่ยนแปลงไป แต่ในทางนิเวศวิทยามนุษย์เป็นการใช้ความคิด 2 ระบบ คือ ระบบสังคมและระบบนิเวศ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศที่เกิดจากการไหลของพลังงาน วัตถุและข่าวสาร ซึ่งมีผลกระทบต่อกันภายในระบบ และอาจกล่าวได้ว่า ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากร

แหล่งน้ำ ทรัพยากรดินหรือทรัพยากรป่าไม้ เป็นผลมาจากระบบสังคมใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในระดับรุนแรง จนเกินขีดจำกัดความสามารถของระบบที่จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะดุลยภาพด้วยตนเอง ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาคความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องปรับปรุงภายในระบบสังคม เพื่อช่วยเหลืระบบนิเวศให้เกิดภาวะสมดุลได้ด้วย

ระบบนิเวศ เป็นระบบที่มีกฎเกณฑ์บางอย่างที่ไม่อาจละเมิดได้ เพราะมีฉะนั้นแล้ว วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติก็เกิดขึ้น บุคคลและคนก็จะต้องเข้าใจด้วยการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทั้งหลายของธุรกิจ ย่อมมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ดังนั้นบุคคลแต่ละคนจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตน เมื่อมีปัญหาวิกฤตทางนิเวศเกิดขึ้นต้องตระหนักว่าประชาชนส่วนใหญ่ หรือกลุ่มคนจำนวนมากมายจะต้องรับเคราะห์กรรมอันเกิดจากปัญหาดังกล่าว เพราะทุกคนดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน และก็ต้องพบชะตากรรมร่วมกัน ซึ่ง มนัส สุวรรณ¹⁴ กล่าวว่าระบบนิเวศทุกระบบย่อมมีขีดจำกัดของธรรมชาติอยู่ ถ้ามนุษย์ทำกิจกรรมใดเกินขอบเขตธรรมชาติแล้วย่อมเกิดผลเสียต่อมนุษย์มากกว่าผลดี ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนสภาพป่าไม้เป็นพื้นที่เพาะปลูก เมื่อป่ามีลักษณะดินเหมาะแก่การเพาะปลูก ถูกเปลี่ยนมาใช้ทำการเพาะปลูกจนหมดสิ้น หากจะยังเปลี่ยนสภาพป่าที่เหลืออยู่เพื่อการเพาะปลูกต่อไป ก็จะเป็นการสร้างควมไม่สมดุลทางธรรมชาติ และยังเกิดผลเสียต่างๆ แก่มนุษย์ในไม่ช้า

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

(Sustainable Tourism Development)

จากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อม และการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development) หรือการประชุม EARTH SUMMIT ที่กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด จะเป็นกลุ่มใหญ่ (Mass tourism) หรือกลุ่มขนาดเล็ก ทั้งในเมืองและชนบท

การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของคนในปัจจุบันให้ยืนยาวไปจนถึงคนรุ่นลูกหลานที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ต้องไม่เป็นการไปเพิ่มภาระหรือสร้างเงื่อนไขที่ยากลำบากให้แก่คนในยุคต่อไปต้องขบคิดหาทาง แก้ไข

ความยั่งยืนควรมีอย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ

1. ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Sustainability)

- การเติบโตต้องอยู่ในอัตราที่บริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากโตเร็วไปอาจทำให้สิ่งรองรับนักท่องเที่ยวด้านต่างๆ ไม่พร้อมและไม่เพียงพอ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพของแรงงาน และการให้บริการ อาจมีผลทำให้นักท่องเที่ยวหงุดหงิด ไม่พอใจ ขาดความนิยม ไม่เดินทางมาท่องเที่ยวอีก ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำในระยะยาว

- การเติบโตของการท่องเที่ยว อาจทำให้คนหันมาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวหมด เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาคอื่นๆ เช่น ภาคการเกษตร การกลสิกรรม การอุตสาหกรรม

- การเติบโตที่ต้องอาศัยวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน และผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ เป็นผลทำให้เงินตราต่างประเทศรั่วไหลออกไปนอกประเทศ

2. ความยั่งยืนทางด้านสังคม (Social Sustainability)

- การหลั่งไหลของนักท่องเที่ยวต่างประเทศมากเกินไปและรวดเร็วเกินไป มีผลกระทบต่อชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่น

- การใช้จ่ายเงินอย่างง่ายดายของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีกำลังซื้อสูงกว่าคนในท้องถิ่น การใช้ชีวิตที่หรูหรา หรืออย่างอิสระเสรี ซึ่งทะลักเข้าสู่ชุมชนหนึ่งๆ อาจกลายเป็นแม่เหล็กดึงดูดใจให้คนหนุ่มสาวในท้องถิ่นหลงใหลมัวเมาต่อเงินทองหรือความสำราญที่หาได้ง่ายๆ ทำให้เกิดปัญหาสังคมติดตามมากมาย

- อาชีพขายตัวทั้งหญิงชาย การขายยาเสพติด การละทิ้งคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น อาจนำไปสู่ความล่มสลายทางโครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งผลทำให้ชุมชนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อนักท่องเที่ยวว่าเป็นตัวการทำให้สังคมเสื่อม ซึ่งบางครั้งอาจสะท้อนออกมาในรูปของการกระทำที่รุนแรงต่อนักท่องเที่ยว

3. ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability)

- การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขาดการควบคุม อาจกลายเป็นสิ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นคุณค่าหรือความเป็นตัวตนกำเนิดของกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นๆ เสียเอง เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่ล้นหลาม ความแออัดยัดเยียด ความสกปรกกรงรัง เป็นต้น

- การเร่งรัดพัฒนาโดยใช้เทคนิคก่อสร้างที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดการพังทลายอย่างถาวรของหน้าดิน หาดทราย ชายทะเล การสูญเสียสภาพภูมิทัศน์ เป็นต้น

- การก่อสร้างอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างในตำแหน่งที่ผิดพลาด อาจทำให้วงจรทางธรรมชาติเกิดความแปรปรวน

- การเก็บเอาพันธุ์ไม้ไปจากพื้นที่ อาจทำลายระบบนิเวศวิทยาที่เปราะบางของพื้นที่บางแห่งไป

- กิจกรรมของนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ทำให้เกิดปริมาณของเสียอย่างมหาศาล เช่น ขยะ น้ำเสีย อาหารเหลือ ชยะ เป็นต้น ทำให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมากมาย

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีหลักการดังนี้

1. Using Resource Sustainably การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญ และเป็นแนวทางการทำธุรกิจในระยะยาว

2. Reducing Over – Consumption and Waste การลดการบริโภคที่มากเกินไป และการลดของเสีย จะช่วยเลี้ยงค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว
3. Maintaining Diversity การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
4. Integrating Tourism into Planning การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว
5. Supporting Local Economic การท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยคำนึงถึงราคา และการพัฒนาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลายอีกด้วย
6. Involving Local Communities การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของภาคท้องถิ่นในสาขาการท่องเที่ยว ทั้งนี้ไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่ประชาชนและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวอีกด้วย
7. Consulting Stakeholders and the Public การปรึกษาหารือสม่ำเสมอระหว่าง ผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กร และสถาบันที่เกี่ยวข้อง มีความจำเป็นในการที่จะร่วมงานไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ปัญหา และข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน
8. Training Staff การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดแทรกแนวคิดและวิถีปฏิบัติในการพัฒนาบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับการบริการการท่องเที่ยว
9. Marketing Tourism Responsibly การตลาดที่ได้จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูล จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยว

10. Undertaking Research การวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหา และช่วยเพิ่มผลประโยชน์ที่แหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และนักลงทุนจะได้รับ

แนวคิดความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ (Carrying Capacity)

มนัส สุวรรณ ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ไว้ในหนังสือนิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยกล่าวว่า ธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ย่อมมีขีดจำกัดความสามารถที่จะรับได้อยู่ระดับหนึ่ง ระดับความสามารถที่จะรับได้นี้แตกต่างกันไปตามความแตกต่างทางด้านกายภาพ และชีวภาพของพื้นที่ กิจกรรมของมนุษย์ที่กระทำในพื้นที่นั้น ซึ่งหากมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกินขีดจำกัดนี้ไปแล้ว จะทำให้สภาพและความสมดุลย์ของพื้นที่สูญเสียไปจนเกิดปัญหาต่อเนื่องอื่นๆ ตามมา ความสามารถที่จะรับได้นี้สามารถแยกพิจารณาเป็น 3 ประเด็น คือ

1. ความสามารถที่จะรับได้ทางกายภาพ (Physical Carrying Capacity) หมายถึง ลักษณะหรือสภาพทางกายภาพของสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามความประสงค์เป็นขีดจำกัดที่กำหนดได้ชัดเจน และจับต้องได้มากกว่า เช่น ขนาดของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่แน่นอนตายตัว ย่อมเป็นตัวกำหนดว่าจะสามารถสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างได้จำนวนมากน้อยเท่าใด เป็นต้น

2. ความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม (Social Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถของสถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกของสถานที่ท่องเที่ยวที่จะพัฒนาเพื่อให้บริการแก่ผู้มาเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสามารถของสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในจำนวนสูงสุดโดยไม่ทำให้เกิดภาวะแออัด

3. ความสามารถที่จะรับได้ทางนิเวศ (Ecological Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่จะรับได้ ต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาที่เกิดจากการพัฒนาสถานที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะการที่นักท่องเที่ยวไปรวมตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่

หนึ่งจำนวนมาก ย่อมก่อให้เกิดความกดดันต่อพื้นที่นั้นโดยตรง ซึ่งบางครั้งอาจจะมากเกินไปเกินกว่าพื้นที่นั้นจะรับได้

มนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศ การสูญเสียความสมดุลของระบบนิเวศย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่รุกราน ตักตวงผลประโยชน์จากระบบนิเวศโดยขาดการยั้งคิด วิฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วซึ่งนำไปสู่แนวความคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนขึ้น เพื่อให้เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวทั้งในด้านกายภาพ สังคม และระบบนิเวศ ภายใต้การบริหารจัดการท่องเที่ยวผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ตลอดจนการพัฒนาการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ชุมชน เพื่อให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนและพึ่งตนเองได้ในที่สุด

แนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยเน้นปริมาณในด้านนักท่องเที่ยวและการเพิ่มขึ้นของรายได้ โดยไม่คำนึงถึงศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในการรองรับการพัฒนาที่สมดุล ย่อมส่งผลเสียหายแก่ระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เปราะบางอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวความคิดของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) จึงเกิดขึ้นเพื่ออนุรักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรชีวภาพและขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนอันเป็นแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมและมีจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวควบคู่กันไป ด้วยเหตุดังกล่าวนี้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Eco Tourism) จึงเป็นมรรควิธีหนึ่งในการดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวอันเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศได้อย่างแท้จริง

1. ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

Hector Cebillos – Lascurain¹⁵ แห่งสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (International Union for the Conservation of Nature and Nature Resources /IUCN) เป็นบุคคลแรกที่ได้กำหนดความหมายไว้ว่า คือ การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณและสัตว์ป่า ตลอดจนคุณลักษณะทางวัฒนธรรม ที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น

Wood¹⁶ ได้ให้ความหมายว่า คือ ความตั้งใจท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ เพื่อศึกษาความเป็นไปของสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างระมัดระวังที่จะไม่ให้กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศ และทำให้คนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

Lizabeth Boo¹⁷ ให้คำนิยามว่า คือการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่น และการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนศรีพร สมบุญธรรม¹⁸ ได้ให้ความหมายว่า เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม และเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ส่วน Weatern¹⁹ ได้ปรับปรุงนิยามของคำว่า The Ecotourism Society ให้สมบูรณ์ขึ้นว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ ซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น นอกจากนี้ Oelrich²⁰ กล่าวว่า คือ การท่องเที่ยวที่ให้ความรับผิดชอบและสงวนรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และเพิ่มพูนคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมมาสู่ชุมชน ท้องถิ่น และประเทศชาติ

ปฐิติ อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ²¹ อธิบายว่าหมายถึงการท่องเที่ยวชมธรรมชาติหรือการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาคือความเป็นมาของธรรมชาติ โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาใดๆ หรือเป็นธรรมชาติแท้ๆ ซึ่งรวมไปถึงวิถีชีวิตคน ภูมิประเทศ น้ำ พืช และสัตว์ป่า

โครงการการจัดการทรัพยากรและการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้ความหมายว่า เป็นระบบและกระบวนการที่จะต้องมีการปรับตัวของการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม การเสริมความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การจัดการ การหารูปแบบของงาน อาชีพและรายได้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ การกำหนดสิทธิและหน้าที่ของชุมชนและปัจเจกชน การแบ่งปันประโยชน์และความรับผิดชอบ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย²² ให้ความหมายว่า คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

แมนด้าเรย์²³ อธิบายว่า เป็นการท่องเที่ยวที่รบกวนธรรมชาติให้น้อยที่สุด เพื่อช่วยกันเก็บรักษาธรรมชาตินั้นให้อยู่ยืนยงตลอดไปชั่วลูกชั่วหลาน

ยวดี รัตน์ตระกูล²⁴ สรุปความหมายของ Ecotourism ไว้ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อาจรวมถึงแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้น

2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส มีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย

4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะมุ่งเน้นที่คุณค่าธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

The Commonwealth Department of Tourism²⁵ หน่วยงานภายในประเทศออสเตรเลีย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมีการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน คำว่าธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่ารักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้นหมายถึง การปันผลประโยชน์ต่างๆ กลับเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

จากคำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่หลากหลายดังกล่าว จะพบว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้มุ่งเน้นถึงการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อในแหล่งธรรมชาติ และวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลัก พยายามหลีกเลี่ยงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและมีการจัดการที่ดี รวมทั้งการให้การศึกษาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สุรเชษฐ เษษฐมาส²⁶ ได้อธิบายองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. Ecologically Sensitive หมายถึง จิตสำนึกหรือความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ ผู้รับผิดชอบได้แก่ ผู้ประกอบการ หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับพื้นที่นักท่องเที่ยว และผู้ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในส่วนต่างๆ เพราะฉะนั้นการจัดการ "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์" จึงต้องนำส่วนประกอบ (Component) ในเรื่องความรับผิดชอบต่อจิตสำนึกเข้ามาผูกยึดติดกับแนวทางหรือวิถีการจัดการที่จะจัดทำ

2. Low Impact หมายถึง เกิดผลกระทบน้อยหรือต่ำ ตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบ Mass Tourism ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีโอกาสที่จะเกิดผลกระทบ

เลขเรียกหนังสือ.....	๗๗๖๗
เลขทะเบียน.....	๕๕๕๕
วันที่.....	๗.๑๑.๒๕๔๕

ค่อนข้างสูง เพราะฉะนั้นทำอย่างไรให้การบริหารและจัดการ "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์" เกิดผลกระทบน้อยที่สุด ทั้งนี้หมายรวมถึงไม่ควรจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดใหญ่ ภาวะ หรือมีปริมาณค่อนข้างมาก แต่จะเน้นสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก มีความสะดวกสบายพอสมควร สอดคล้องผลมกลมกลืนไปกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. Educational หมายถึงจะต้องมีบริการข้อมูลข่าวสารเพื่อให้นักศึกษา ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าไปใช้ประโยชน์ เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวใน อุทยานแห่งชาติ แต่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นควรต้องมีมากกว่าศูนย์บริการ ควรจะมี ทางเดินเท้าที่เปิดโอกาสให้คนได้ออกไปสัมผัส เรียนรู้ธรรมชาติ มีเอกสารข้อมูลติดตัว เพื่อเป็นคู่มือในการเดินทางศึกษาหาความรู้ เช่น คู่มือดูสัตว์ คุนุก ดูพืชพรรณ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่นั้น ซึ่งเป็นหน้าที่ของหน่วยงาน ที่รับผิดชอบ ได้แก่ กรมป่าไม้ หรืออุทยานแห่งชาติจะต้องเป็นผู้ดำเนินการให้ความรู้ การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่สำคัญของระบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่มีคุณภาพเรื่องนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะต้องมีการฝึกอบรมมัคคุเทศก์เฉพาะทาง ที่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับนิเวศวิทยา ระบบนิเวศ หรือ ธรรมชาติให้มากขึ้น

4. Local Benefit หมายถึง การกระจายรายได้ไปสู่คนท้องถิ่น คือ เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ให้บริการการท่องเที่ยวตั้งแต่ระบบ ที่พัก อาหาร สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จนกระทั่งการเป็นมัคคุเทศก์ในท้องถิ่น ผู้นำทาง หรือผู้ให้บริการระหว่างที่นักท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่ นอกจากนั้นคนท้องถิ่นจะต้องได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยวด้วย²⁷

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า ประกอบด้วยหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ²⁸

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco System) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature Based Tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (No or Low Impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainably Managed Tourism)

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เชื่อมต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อม (Environmental Education Based Tourism)

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย

ข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ขององค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจต้องจัดการส่งเสริม หรือทำให้การท่องเที่ยวนั้นเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ต่อไป

3. ลักษณะและรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ศรีพร ตมบุญธรรม ได้จำแนกลักษณะที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้²⁹

1. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีจุดสนใจหลักอยู่ที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และ/หรือวัฒนธรรมที่ยังคงความดั้งเดิมและบริสุทธิ์ห่างไกลจากความเจริญแบบสังคมเมือง
2. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม สัตว์ป่า สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ
3. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้มีความสมดุลกับความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่
4. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้มากที่สุด

สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยความร่วมมือของ CIDA และ AIDAB ได้จัดการประชุมนานาชาติ เรื่อง Ecotourism : Concept, Design and Strategy เมื่อวันที่ 6 - 8 กุมภาพันธ์ 2538 ที่กรุงเทพฯ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย ยุโรป และประเทศต่างๆ ในภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก เข้าร่วมสัมมนา รวมทั้งสิ้น 250 คน และที่ประชุมดังกล่าวได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือคำที่ใช้เรียกชื่อในความหมายเดียวกันได้อย่างชัดเจนและเป็นเอกภาพและได้สรุปลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

1. Nature Based การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพภูมิศาสตร์ และด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี โดยจะต้องยึดหลักสำคัญที่ว่า เราจะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านั้นไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2. Sustainably Managed การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่น ทุกท้องถิ่น จำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตนโดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด

3. Inclusive of Social and Cultural Aspects การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์รวมถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิต เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของประเทศซึ่งจัดเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคม และวัฒนธรรมที่หลากหลายเหล่านั้น

4. Environmentally Educative การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องให้การศึกษากับนักท่องเที่ยวและประชากรในท้องถิ่น เป็นการศึกษาที่ต้องการจะหยั่งรากลึกลงในจิตสำนึกของแต่ละคนให้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในอันที่จะทะนุถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา

5. Benefit and Involvement of Local People การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นตรงจุดที่ว่าในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวประชาชนบนพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจและสามารถได้รับผลประโยชน์จากกำไรของการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกุญแจสำคัญไขไปสู่การกระจายรายได้

6. Product Authentic การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากมุมมองเชิงตลาดมีจุดเน้นที่ว่าผลิตภัณฑ์คือ ทวีร์ต่างๆ นั้นจะต้องเป็นทวีร์ที่มีลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วในข้อ 1 – 5 มิใช่การนำชื่อ Ecotourism ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น

7. Tourist Satisfaction ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวนับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นักท่องเที่ยวที่พอใจจึงจะกลับมาท่องเที่ยวอีก กิจกรรมที่บริษัททัวร์เสนอต่อนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ตรงหรือเกินความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

เราอาจสรุปได้ว่า ในภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวในแนวใหม่ โดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทุกคน บนทุกพื้นที่ยึดถือหลักการ 7 ประการดังกล่าว เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติกันเอง

4. กลวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

กลวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีดังต่อไปนี้

1. การป้องกันสิ่งแวดล้อม กลวิธีการคือ การสงวนและป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ ดูแลรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ดูแลรักษารูปแบบวิถีชีวิต ตรวจสอบผลกระทบและตั้งขอบเขตของการเปลี่ยนแปลง

2. การพัฒนาตัวสินค้า กลวิธีการคือ กำหนดบริเวณทรัพยากรแสดงตัวสินค้าที่มีอยู่และอาจเกิดขึ้นใหม่ พัฒนาสินค้าตัวใหม่ แสดงเส้นทางทัวร์ จุดเริ่มต้นและโหนดที่จะมีการท่องเที่ยว พัฒนา Product Packages ที่เหมาะสม และจัดตั้งการประสานงานกับอุตสาหกรรมอื่น

3. การตลาดและการโฆษณา กลวิธีการคือ กำหนดตลาดเป้าหมาย โฆษณาสินค้าแก่ลูกค้าที่เกี่ยวข้อง พัฒนาระบบการส่งผลิตภัณฑ์ที่ได้ผล ตั้งบริเวณนั้นเป็นห้องที่ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พัฒนาส่วนต่างๆ ที่จะประสานงานด้านการตลาดและโฆษณา ตลอดจนการประเมินผลการโฆษณาและการตลาด

4. การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค กลวิธีการคือ พัฒนาที่พักอาศัยที่สะดวกสบายเหมาะสม พัฒนาสนามบิน สถานีรถไฟ ถนนหนทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยว พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ป้ายบอกทาง และศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว พัฒนาระบบสาธารณูปโภค ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ประชากรในพื้นที่เช่นกัน พิจารณารถึงทางเลือกหลายด้าน เพื่อพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ซึ่งควรมีมาตรฐานสูง

5. ความสัมพันธ์ด้านอุตสาหกรรม กลวิธีการคือ นำความรู้ด้าน Ecotourism Niche มาใช้ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จัดตั้งเครือข่ายข้อมูลประสานงานและโฆษณาระดับนานาชาติ เช่น เข้า Internet พัฒนาการอบรมบุคลากรซึ่งเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สนับสนุนให้มีการทำงานวิจัยด้านนี้

กรอบความคิดในการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาแนวความคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาแล้ว ความยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ย่อมเกิดปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้สรุปเป็นกรอบความคิดในการศึกษาวิจัยได้ ดังนี้

1. ปัจจัยภายในชุมชนบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย

1.1 ปัจจัยด้านศักยภาพของพื้นที่

เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นด้านหลัก โดยแหล่งธรรมชาตินี้จะรวมถึงความหลากหลาย ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และความหลากหลายมีเอกลักษณ์ของระบบสังคม

1.2 ปัจจัยด้านการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ

และระบบสังคมของชุมชนท้องถิ่น

เพื่อก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมเพียงเล็กน้อย มีการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ครอบคลุมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อม การควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต และการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้หมายถึง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมกลมกลืนไปกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อดำรงไว้ซึ่งสภาพความสมดุลของระบบนิเวศและระบบสังคม อันจะเชื่อให้เกิดกิจกรรมที่มุ่งเน้นการศึกษา เรียนรู้ ธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน

1.3 ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงในทุกขั้นตอนตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และประเมินผล โดยในการรับผลประโยชน์นี้ให้หมายถึงการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

และนำผลประโยชน์ส่วนหนึ่งกลับคืนสู่ชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพึ่งตนเองของชุมชนตนเอง

2. ปัจจัยภายนอกชุมชน ประกอบด้วย

2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายและระเบียบที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนและท้องถิ่น ดังนั้นการมีกฎหมาย ระเบียบที่ให้อำนาจหรือโอกาสในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญ

2.2 ปัจจัยด้านการประสานงานและการสร้างเครือข่าย

ถึงแม้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจะมุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นฐานการปฏิบัติงาน อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเอง แต่อย่างไรก็ตามฐานความคิดของการพึ่งตนเองก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การประสานงานในลักษณะเบญจภาคี ทั้งภาครัฐ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว องค์การพัฒนาเอกชน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและประชาชน จึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

2.3 ปัจจัยด้านการตลาด

เป็นการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยเป็นการตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารไว้อย่างสมบูรณ์ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ เข้าใจในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูง อันเป็นการยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้การดำเนินงานการตลาด จึงต้องคำนึงถึงผลตอบแทนอย่างยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

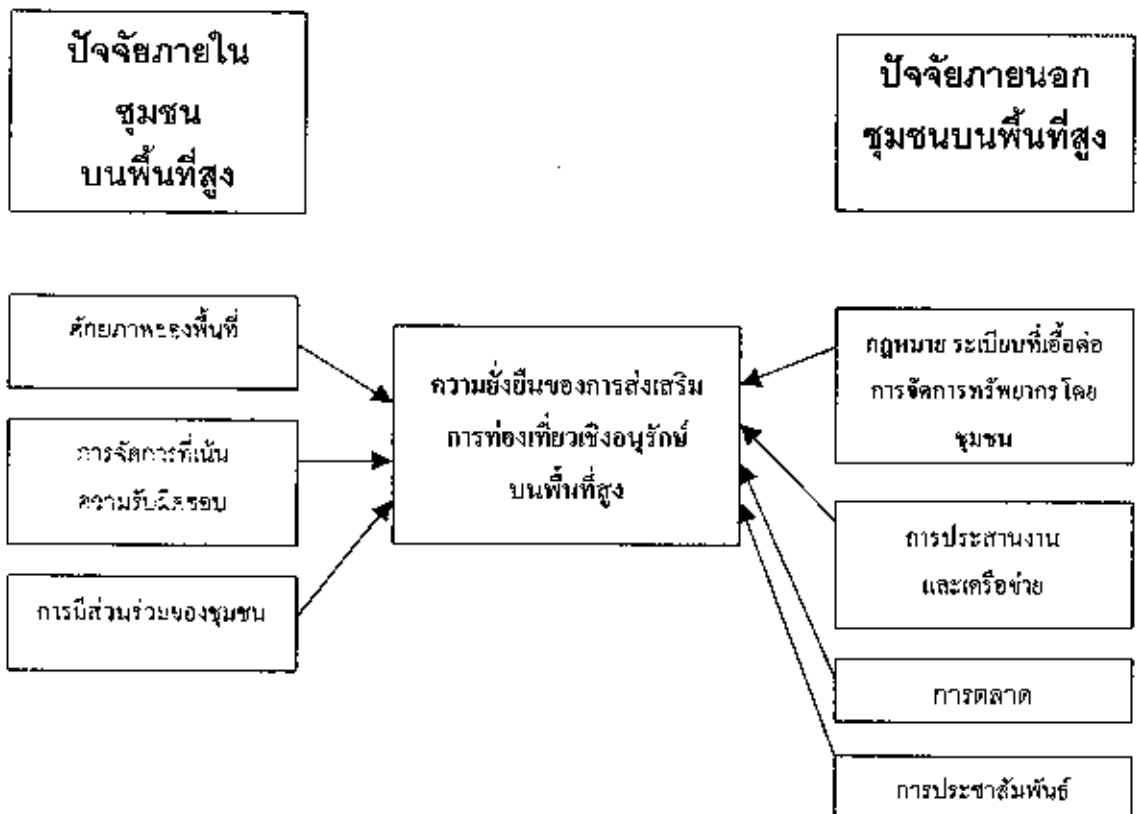
2.4 ปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์

การสร้างภาพพจน์ด้านคุณภาพของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง และการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่บุคคลที่เกี่ยวข้องจะช่วยให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากกรอบความคิดในการศึกษาวิจัยดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง โดยนำมาสร้างเป็นตัวแบบความสัมพันธ์ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 3

ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อความยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

บทที่ 3

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

บทที่ 3

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

การศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง" ในครั้งนี้ ตั้งจำเป็นพื้นฐานนอกเหนือจากการศึกษาถึงแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแล้ว การศึกษาถึงแนวนโยบายของรัฐต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างกรอบความคิดในการศึกษาวิเคราะห์ โดยผู้ศึกษาได้กำหนดเนื้อหาออกเป็น 2 หัวข้อหลัก คือ นโยบายของรัฐต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และแนวนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์ที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตามโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

นโยบายของรัฐต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ท่ามกลางกระแสของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกระแสหลัก ส่งผลให้เป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุล ด้วยข้อสรุปที่ว่า "เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน" กรอบความคิดการพัฒนาประเทศในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 – 2544) จึงมุ่งไปสู่การพัฒนา "คน" เป็นจุดมุ่งหมายหลัก เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ มั่นคงและสมดุล เสริมสร้างโอกาสการพัฒนาศักยภาพของตนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและได้รับผลการพัฒนาที่เป็นธรรม โดยการท่องเที่ยวก็เป็นเครื่องมือหนึ่งในกระบวนการพัฒนาประเทศ ซึ่งนอกจากจะวางเป้าหมายในเศรษฐกิจมิติแล้ว ยังให้ความสำคัญกับการใช้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวในมิติเพื่อการพัฒนาสังคม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของประชาชนควบคู่กันไป เพื่อสนองต่อวิสัยทัศน์ของการพัฒนาประเทศ คือ "เศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา การพัฒนาที่ยั่งยืน"

เพื่อให้การบริหารอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นไปตามวัตถุประสงค์หลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่มุ่งพัฒนา "คน" จึงกำหนดให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วม

ในการพัฒนาท้องถิ่นทุกระดับ ทั้งในด้านการวางแผนและการจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และเกิดความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวตลอดระยะเวลาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ไว้ดังนี้

1. นโยบายการท่องเที่ยวของประเทศไทย พ.ศ. 2540-2544

1.1 ส่งเสริมการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรการท่องเที่ยว ควบคู่กับสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงคุณภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้สามารถรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวในระยะยาวและคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติสืบไป

1.2 ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนรวมทั้งประชาชน ในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันแก้ไขหรือป้องกันปัญหาทางการท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการพัฒนา และบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มีคุณค่า ช่วยดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

1.3 สนับสนุนการพัฒนาปัจจัยการให้บริการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะระบบการให้บริการข้อมูลข่าวสารด้วยโครงข่ายคอมพิวเตอร์ทั้งภายในและระหว่างประเทศ

1.4 ส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งในด้านการพัฒนา และส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยว รวมทั้งพัฒนาระบบเครือข่ายการคมนาคมขนส่งและสื่อสิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการบริการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคนี้

1.5 ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรในชาติให้เป็นนักท่องเที่ยวที่ดีมีความรักความหวงแหนและช่วยทำนุบำรุงทรัพยากรมรดกทางการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีความโอบอ้อมอารีให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยน้ำใจไมตรีอันดีงามสืบไป

1.6 ส่งเสริมการผลิตบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้มีปริมาณสอดคล้องกับความต้องการของตลาด มีคุณภาพได้มาตรฐานในระดับนานาชาติ เพื่อ

รองรับนโยบายการเปิดเสรีด้านการค้าบริการ ตลอดจนสนับสนุนให้บุคลากรชาวไทยมีงานทำในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

1.7 กำกับดูแลให้นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้รับความคุ้มครองตาม พ.ร.บ. ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 รวมทั้งผลักดันให้มีการกวดขันให้มาตรฐานต่างๆ ในการให้ความคุ้มครองรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างจริงจังต่อเนื่องตลอดไป

1.8 ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคม ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวมของประเทศสืบไป

1.9 ส่งเสริม เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น พักอยู่นานวัน ใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาค โดยคำนึงถึงขีดความสามารถหรือข้อจำกัดในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง

1.10 สร้างค่านิยมให้ชาวไทยเพิ่มการเดินทางท่องเที่ยวและจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศกระจายไปทั่วภูมิภาคตลอดปี เพื่อเพิ่มดุลการท่องเที่ยงให้มีมากขึ้น และเป็นการกระจายความเจริญไปสู่ท้องถิ่น อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศต่อไป

1.11 พิจารณาประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมในลักษณะของการลงทุน ร่วมทุนหรือให้การส่งเสริมสนับสนุนการลงทุน เพื่อประโยชน์โดยส่วนรวมของชาติและองค์กร

จากกรอบนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวที่กำหนด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย^{๖๖} จึงกำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น โดยมุ่งไปสู่การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ผ่านกระบวนการให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ตลอดจนให้การส่งเสริมการตลาด และการนำเที่ยว การ

ส่งเสริมการลงทุนและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ โดยกำหนดจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ดังนี้

2. จุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2.1 ให้มีแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และมีแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ที่ได้รับในการอนุรักษ์ พื้นฟู และรักษา ระบบนิเวศที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถที่รองรับได้

2.2 ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึก เพื่อรักษา ระบบนิเวศ

2.3 มีการจัดการที่ประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีการจัดการกำกับ ดูแล และการประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทิศทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม เสริมสร้างชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถรักษาวิถีชีวิตที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงด้วยความสมัครใจ

2.4 มีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการท่องเที่ยว ที่ได้มาตรฐาน ที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากร และรักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมของพื้นที่

2.5 ให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพ เดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยให้มากขึ้น และนักท่องเที่ยวชาวไทยมีการเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในประเทศมากขึ้น และมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ อย่างเหมาะสม

จากจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จึงกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

3. วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

3.1 เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศวิทยาให้เป็นแหล่งเสริมสร้างจิตสำนึก และพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องในระบบให้มีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์

3.2 เพื่อให้มีรูปแบบ วิธีการ กิจกรรม และมาตรการในการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม

3.3 เพื่อให้มีการบริการที่เหมาะสม ได้มาตรฐาน และมีการจัดการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม

3.4 เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการอย่างเป็นระบบ

3.5 เพื่อรองรับและกระตุ้นการขยายตัวของนักท่องเที่ยว

3.6 เพื่อตอบสนองนโยบายการกระจายรายได้

3.7 เพื่อพัฒนาโครงข่ายการเดินทางในประเทศไทย ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และมีการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

3.8 เพื่อให้มีการใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

3.9 เพื่อส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคอาเซียนและอินโดจีน

เพื่อให้การบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในระยะ 10 ปี ดังนี้

4. เป้าหมายระยะ 10 ปี ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

4.1 มีการกำหนดพื้นที่เป้าหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจน โดยพิจารณาจากลักษณะและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวและวิธีการจัดการในแหล่งท่องเที่ยว

4.2 ยกกระตือรือร้นทักษะ ความรู้ ที่จำเป็นแก่ผู้ประกอบการ แรงงานและประชาชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นทางด้านคุณภาพและปริมาณในการให้บริการที่ถูกต้อง เช่น การบริการที่พัก การเป็นมัคคุเทศก์/มัคคุเทศก์เฉพาะ เป็นต้น

4.3 จัดให้มีการประสานเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในระดับชาติ ภาค และจังหวัดเป้าหมายให้ครบถ้วนใน 5 ปี และขยายครบทุกจังหวัด รวมทั้งท้องถิ่นเป้าหมายให้มากที่สุดภายในระยะ 10 ปี

4.4 เพิ่มองค์การพัฒนาเอกชนและกลุ่มประชาชนระดับท้องถิ่น ในการมีส่วนร่วม หรือกำกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ให้มีทั่วทุกจังหวัดเฉลี่ยร้อยละ 20 ต่อปี

4.5 มีหลักเกณฑ์การปฏิบัติด้านการจัดการทรัพยากร สิ่งแวดล้อม การศึกษา การบริการ และการมีส่วนร่วมอย่างมีมาตรฐานและตัวชี้วัดที่ชัดเจน

4.6 เพิ่มสัดส่วนนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากนานาชาติ ให้มีการขยายตัวไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ต่อปี โดยให้มีนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เข้มข้น มีการปฏิบัติตัวอย่างถูกต้อง มุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นหลักไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง

4.7 เพิ่มจำนวน และสัดส่วนของนักท่องเที่ยวชาวไทยไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศทั้งหมด

4.8 เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว ในกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มากขึ้นร้อยละ 5 ต่อปี และให้มีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นมากขึ้น

4.9 ขยายงบประมาณในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลให้มีปริมาณมากขึ้น รวมทั้งระดมการอุดหนุนจากภาคเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศให้เพิ่มมากขึ้นด้วย

4.10 ให้มีการใช้กฎหมายที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ และมีกฎหมายและมาตรการเฉพาะสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4.11 การมีข่ายความร่วมมือ ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอาเซียนและอินโดจีน โดยให้ไทยเป็นศูนย์กลางด้านการเดินทาง การตลาด การฝึกอบรม และศูนย์กลางด้านข้อมูลสารสนเทศ

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังได้กำหนดนโยบาย กลยุทธ์ เป้าหมายและแนวทางปฏิบัติในแต่ละด้าน เช่น การจัดพื้นที่ท่องเที่ยว การรักษาสิ่งแวดล้อม การควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการและรับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางและเจตนารมณ์ที่สอดคล้องกับแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างแท้จริง

โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

"ชาวเขา" หรือ "ชาวไทยภูเขา" เป็นชนกลุ่มวัฒนธรรม (Ethnic Groups) ที่มีชนบทนิยม ประเพณีและวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากคนทั่วไป และมีเอกลักษณ์ประจำเผ่าของตนเอง ชาวเขาส่วนใหญ่มีอาศัยอยู่บนเทือกเขาสูงในภาคเหนือและแนวตะวันตกของภาคกลางของประเทศ นักมนุษยวิทยาได้แบ่งชาวเขาในประเทศไทยออกเป็น 2 กลุ่มตระกูลภาษา³¹ คือ ตระกูลออสโตร - เอเชียติก (Austro - Asiatic) กลุ่มวัฒนธรรมมอญ - เขมร ได้แก่ ลัวะ ช่ามู ช่าถิ่น ช่าฮ้อ ผีตองเหลือง เป็นต้น และตระกูลจีน - ทิเบต (Sino - Tibetan) ซึ่งมีทั้งกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียงกับคนจีน (Main - Chinese) ได้แก่ แม้ว เย้า และกลุ่มวัฒนธรรมทิเบต - พม่า (Tibeto - Burman) ได้แก่ มูเซอ ลีซอ อีก้อ และกะเหรี่ยง ดังนั้นนิยามของชาวเขาในเชิงปฏิบัติของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่เข้าดำเนินการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จึงหมายถึง "ชนกลุ่มวัฒนธรรม 9 เผ่าหลัก ได้แก่ ชาวเขาเผ่าแม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีก้อ กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น และช่ามู"

ชาวเขาเหล่านี้ได้กระจายออกไปอาศัยอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือและบางจังหวัดในภาคกลางของประเทศ รวม 20 จังหวัด ประชากร 3,746 หมู่บ้าน 137,797 ครัวเรือน 774,316 คน³² ซึ่งกรมประชาสัมพันธ์ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่

เข้าปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาให้ดีขึ้นและพึ่งตนเองได้ มีพื้นที่ปฏิบัติงานครอบคลุมประชากรทั้งสิ้น 1,838 หมู่บ้าน 465,537 คน โดยดำเนินการพัฒนาในรูปแบบผสมผสานทั้งการพัฒนาการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านกระบวนการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ภายใต้กรอบนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการทุ่มเททรัพยากรและความพยายามให้กับการป้องกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาตลอดระยะเวลากว่า 40 ปี ที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพึงพอใจ โดยบางปัญหาได้รับการแก้ไขให้ลดน้อยลงและบางปัญหาก็ได้กระตุ้นเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนชาวเขาตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา และเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายอย่างจริงจัง จนทำให้ชาวเขาและชุมชนเป้าหมายได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศที่เข้าสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพปัญหาของชุมชนชาวเขาเปลี่ยนแปลง ไปเกิดค่านิยมทางด้านวัตถุ แข่งขัน และแย่งชิงทรัพยากรการผลิต โดยเฉพาะที่ดินทำกิน เนื่องจากระบบการผลิตที่มุ่งเน้นเชิงเศรษฐกิจสมัยใหม่ จนสภาพของการผลิตขั้นพื้นฐานของการยังชีพ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความสมถะและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นกลไกรักษาสังคมของชนเผ่าต่าง ๆ ได้สูญหายไปจากชุมชนชาวเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่ประเทศชาติกำลังประสบภาวะวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจก็ยิ่งทำให้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนชาวเขาเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ได้ตระหนักถึงความสำคัญและแนวโน้มของปัญหาที่เกิดขึ้น จึงพิจารณาให้ "การทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นทางเลือกใหม่ในการเสริมสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่ชาวเขาตลอดจนก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง และฟื้นฟูดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นของชาวเขาแต่ละเผ่า ภายใต้กรอบแนวคิดของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนและนโยบายของรัฐต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยกรมประชาสงเคราะห์ได้จัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541

1. ความเป็นมา

เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ได้มีการประชุมผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา 14 ศูนย์ ซึ่งในการประชุมดังกล่าวอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ (นายอิระวณิช จันทระประเสริฐ) ได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า กรมประชาสงเคราะห์ มีนโยบายที่จะส่งเสริมงานด้านการท่องเที่ยวเพื่อให้สอดคล้องกับมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2540 ที่ได้อนุมัติให้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จัดงานปีท่องเที่ยวไทย เพื่อช่วยลดภาวะความตึงเครียดในทางเศรษฐกิจ

ต่อมาในช่วงระหว่าง เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2540 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดต่างๆ ได้ทยอยส่งข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและแผนปฏิบัติฯ ให้กับกองสงเคราะห์ชาวเขาทราบ เพื่อประกอบการพิจารณาจัดทำโครงการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของศูนย์ฯ เสนอมา

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 กองสงเคราะห์ชาวเขาได้จัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เพื่อสนองนโยบายการบรรเทาปัญหาการว่างงานของรัฐบาล (มติคณะรัฐมนตรี 19 มกราคม 41) และกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เพื่อให้เกิดการสร้างงานใหม่ให้แก่ชาวเขาในหมู่บ้าน โดยรวบรวมข้อมูลจากแผนปฏิบัติที่ศูนย์ฯ เสนอมา

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 กรมประชาสงเคราะห์ เสนอโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวฯ เข้าในแผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ ททท. เพื่อขอรับการสนับสนุนเงินกู้ จากกองทุนความร่วมมือจากเศรษฐกิจโพ้นทะเล ประเทศญี่ปุ่น (OECF) เป็นจำนวน 24.85 ล้านบาท โดยเป็นโครงการ 1 ใน 143 โครงการ ภายใต้แผนงานเงินกู้เพื่อการท่องเที่ยวและส่งเสริมการสร้างงานภายใต้โครงการลงทุนเพื่อสังคม ที่ได้รับความเห็นชอบจาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนจาก OECF ซึ่งต่อมา OECF ได้ให้ความเห็นชอบโครงการในแผนงานดังกล่าว และมีการลงนามในสัญญาข้อตกลงระหว่างรัฐบาลไทย และกองทุน OECF เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2541

2. หลักการและเหตุผล

สถานการณ์ของปัญหา (Country Economic and Social Situation) ปัจจุบันภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยประสบภาวะถดถอย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ ลุกลามไปทั่วทั้งทวีปเอเชีย และเริ่มจะขยายไปทั่วโลก จากสถานการณ์ดังกล่าวส่ง ผลให้ประชาชนในทุกสาขาอาชีพได้รับความเดือดร้อนโดยทั่วหน้ากัน รัฐบาลจึงได้ แสวงหามาตรการต่าง ๆ ที่จะช่วยเข้ามาอบกู้เศรษฐกิจของประเทศไทยให้ดีขึ้น โครงการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) ก็เป็นมาตรการหนึ่งที่รัฐบาลได้นำเข้า มาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งรัฐบาลได้แถลงไว้ต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2539 ว่า "รัฐบาลจะส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ให้สามารถทำรายได้เข้าประเทศมากขึ้น ควบคู่ไปกับการรักษาศิลปวัฒนธรรม และ ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีค่ายิ่ง"

นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ยังได้กำหนดเป้าหมายของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในทางเศรษฐกิจและสังคม ไว้ดังนี้ ด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพมั่นคง และสมดุล เสริมสร้างโอกาสการพัฒนาศักยภาพของคนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา และได้รับผลจากการพัฒนาที่เป็นธรรม ด้านสังคม ให้มีการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเพิ่มมากขึ้น

กองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ได้ดำเนินการส่งเสริม สนับสนุนนโยบายดังกล่าว โดยจัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนที่สูง ในพื้นที่อยู่ในความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ทั้งด้านการ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อถือ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และหัตถกรรม พื้นบ้านของชาวเขา เป็นต้น เพื่อกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น ตลอดจน รองรับแรงงานว่างงานกลับสู่ชนบทตามสภาวะเศรษฐกิจที่อ่อนตัวอยู่ในขณะนี้ ภายใต้ กรอบความคิดเชิงนโยบายและกรอบความคิดขององค์กร ดังนี้

กรอบความคิดเชิงนโยบาย (Government Strategy and Environment Situation) มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2541 ด้าน

นโยบายการบรรเทาปัญหาการว่างงานแห่งชาติ เห็นชอบกับมาตรการที่จะช่วยเหลือผู้ว่างงานได้ไม่ต่ำกว่า 1 ล้านคน จากจำนวนคนว่างงานที่คาดว่าจะในปี พ.ศ. 2541 นี้ จะมีประมาณ 2 ล้านคน โดยมีมาตรการ 7 มาตรการ ในโครงการของกระทรวงต่างๆ

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นกระทรวงหนึ่งที่ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาการว่างงาน ซึ่ง 2 ใน 7 มาตรการคือ ประการแรก มาตรการจ้างงานในชนบท โดยการปรับงบประมาณจากการใช้เครื่องจักรมาเป็นการจ้างแรงงาน จำนวน 350,000 คน หรือเฉลี่ยจังหวัดละ 5,000 คน ให้มีรายได้อย่างน้อย คนละ 3,000 บาท/เดือน ตลอดปี ประการที่ 2 คือ โครงการทางสว่างแห่งอาชีพ ให้ผู้ว่างงานมีทางเลือกมากขึ้น และมีงานทำไม่ต่ำกว่า 20,000 คน จากทั้งหมด 40,000 คน ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีเคยมีมติ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 ให้กระทรวงการคลังรับไปพิจารณาให้ความร่วมมือกับทุกกระทรวงในการจัดการเงินกู้มาสนับสนุนโครงการที่ก่อให้เกิดการจ้าง

กรอบความคิดขององค์กร (Institutional Framework) กองสงเคราะห์ชาวเขา ดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเบื้องต้น กรมประชาสงเคราะห์เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาจนกว่าจะมีหน่วยงานปกติเข้ารับช่วงดำเนินการต่อไป มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 ครอบคลุมชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง จำนวน 20 จังหวัด

จากการสำรวจของกรมประชาสงเคราะห์ ปี พ.ศ. 2537 มีชาวเขาออกมาทำงานนอกหมู่บ้านจำนวน 28,214 คน ในภาวะเศรษฐกิจถดถอยนี้คาดว่าจะต้องมีชาวเขาถูกเลิกจ้างประมาณ 20% ซึ่งชาวเขาเหล่านี้จะเดินทางกลับภูมิลำเนาเดิมเพื่อกลับไปประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่เนื่องจากบนพื้นที่สูงขณะนี้ประสบภาวะจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติที่จะใช้พื้นที่ผลิตผลทางด้านเกษตร ยังผลกระทบให้ชาวเขาที่กลับภูมิลำเนาเดิมประสบภาวะไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้สำหรับเลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัวได้

กรมประชาสงเคราะห์พิจารณาเห็นว่า กรมประชาสงเคราะห์มีพื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบสามารถสนองนโยบายของรัฐบาลได้ในเรื่องของอุตสาหกรรมการ

ท่องเที่ยว คือพื้นที่หมู่บ้านชาวเขาที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศ หมู่บ้านดังกล่าวมีแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม และจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างงานให้แก่ชาวเขาที่อพยพกลับภูมิลำเนาเดิมได้

3. วัตถุประสงค์ (Project Objectives)

1. เพื่อส่งเสริมให้ชาวเขามีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นแทนที่จะพึ่งผลผลิตจากภาคเกษตรเพียงด้านเดียว และบรรเทาการอพยพมาหางานทำในชุมชนเมืองของแรงงานชาวเขา
2. เพื่อช่วยเหลือผู้ถูกเลิกจ้างที่อพยพกลับสู่ภูมิลำเนาเดิม และผู้ที่ว่างงานในพื้นที่ได้ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรมากขึ้น
3. เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นของชาวเขาแต่ละเผ่าให้คงอยู่ต่อไป
4. เพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญ ในการช่วยเหลือคุณภาพชีวิตของประชากรชาวเขานบนพื้นที่สูง และส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวมของประเทศอันจะเป็นการตอบสนองของรัฐบาลในโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย ปี พ.ศ. 2541 - 2542 (Amazing Thailand 1998 - 1999)

4. เป้าหมายและสถานที่การดำเนินการ

1. กิจกรรมดำเนินการในพื้นที่ที่รับผิดชอบของหน่วยงานศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน อุทัยธานี พะเยา กาญจนบุรี พิษณุโลก ลำพูน เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร แพร่ และน่าน (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1

กิจกรรมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

กิจกรรมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว	เป้าหมาย
1. จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด	3 แห่ง
2. จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน	33 แห่ง
3. จัดสร้างตลาดนัดชาวเขา	2 แห่ง
4. จัดสร้างที่พักแบบพื้นบ้าน	16 แห่ง
5. ปรับปรุง/บำรุงเส้นทางคมนาคม (โดยใช้แรงงานคน)	339 กิโลเมตร

2. สถานที่ดำเนินการก่อสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา หมู่บ้าน และผู้รับประโยชน์ (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2

จำนวนกิจกรรม พื้นที่เป้าหมาย และผู้รับประโยชน์

กิจกรรม	พื้นที่ดำเนินการ	ผู้รับประโยชน์
1. ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา จังหวัด 3 แห่ง	1. จังหวัดเชียงราย - บริเวณศูนย์พัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย ถนนสายแม่จัน - แม่สลอง กม.12 จังหวัดเชียงราย	ชาวเขา 8 เผ่า 5 หมู่บ้าน 199 ครอบครัว 1,170 คน
	2. จังหวัดตาก - บริเวณศูนย์พัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ดอยมูเซอ หมู่ที่ 7 ถนนสายตาก - แม่สอด กม. 27	ชาวเขา 6 เผ่า 9 หมู่บ้าน 437 ครอบครัว 2,859 คน

กิจกรรม	พื้นที่ดำเนินการ	ผู้รับประโยชน์
	3. จังหวัดแม่ฮ่องสอน - บริเวณศูนย์พัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขาจังหวัด แม่ฮ่องสอน บ้านแม่เหาะ หมู่ที่ 4 ถนนสายฮอด - แม่สะเรียง กม.84-85 จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ชาวเขา 4 เผ่า 6 หมู่บ้าน 286 ครอบครัว 1,102 คน
2. ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา หมู่บ้าน 33 แห่ง	1. จังหวัดเชียงราย 1). บ้านเฝ้าเล่าซีก้วย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน 2). บ้านอีถ้อถิวสะโต ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน 3). บ้านมูเซอจะคือ ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง 4). บ้านกะเหรี่ยงควาวัวดำ ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง 5). บ้านก๊วกกาญจน์ ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ 2. จังหวัดพะเยา 6). บ้านปางค่าใต้ ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง (ภูเทวดา - ภูลังกา) 7). บ้านปางค่าเหนือ ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 84 ครอบครัว 511 คน ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 135 ครอบครัว 978 คน ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 262 ครอบครัว 738 คน ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 120 ครอบครัว 684 คน ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 313 ครอบครัว 1,939 คน ชาวเขา 3 หมู่บ้าน 165 ครอบครัว 980 คน ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 218 ครอบครัว 1,417 คน

กิจกรรม	พื้นที่ดำเนินการ	ผู้รับประโยชน์
	3. จังหวัดเชียงใหม่ 8). บ้านผาแดง ตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง 9). บ้านห้วยน้ำริน ตำบลทุ่งปี อำเภอแม่วาง 10). บ้านต้นลุง ตำบลบ้านช้าง อำเภอแม่แตง 11). บ้านแม่แจ๊ะ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม 12). บ้านห้วยอีโก้ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว 13). บ้านห้วยลึก ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว 14). บ้านผานกกก ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม	ชาวเขา 8 หมู่บ้าน 299 ครอบครัว 1,113 คน ชาวเขา 3 หมู่บ้าน 97 ครอบครัว 448 คน ชาวเขา 1 หมู่บ้าน 100 ครอบครัว 574 คน ชาวเขา 2 หมู่บ้าน 77 ครอบครัว 366 คน ชาวเขา 23 หมู่บ้าน 91 ครอบครัว 478 คน ชาวเขา 1 หมู่บ้าน 126 ครอบครัว 1,174 คน ชาวเขา 1 หมู่บ้าน 58 ครอบครัว 166 คน
	4. จังหวัดกำแพงเพชร 15). บ้านคลองลาน ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน 16). บ้านอุดมทรัพย์ ตำบลหินดาด อำเภอปางศิลาทองมะค่า	ชาวเขา 5 หมู่บ้าน 966 ครอบครัว 5,225 คน ชาวเขา 3 หมู่บ้าน 500 ครอบครัว 2,245 คน
	5. จังหวัดตาก 17). บ้านอุมยอ ตำบลแม่ห้วย อำเภอเมือง	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 239 ครอบครัว 484 คน

กิจกรรม	พื้นที่ดำเนินการ	ผู้รับประโยชน์
	18). บ้านลัมบ้อย ตำบลด่านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 90 ครอบครัว 484 คน
	19). บ้านเจดีย์โคะ ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด	ชาวเขา 2 หมู่บ้าน 227 ครอบครัว 1,801 คน
	20). บ้านลีซอ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง	ชาวเขา 2 หมู่บ้าน 58 ครอบครัว 245 คน
	21). บ้านแม่หวัยเหลือง ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง	ชาวเขา 1 หมู่บ้าน 67 ครอบครัว 329 คน
	22). บ้านร่มเกล้า ตำบลคีรีราษฎร์ อำเภอพบพระ	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 1,080 ครอบครัว 9,208 คน
	6. จังหวัดแพร่ 23). บ้านแม่แรม ตำบลเตาปูน อำเภอสอง	ชาวเขา 2 หมู่บ้าน 259 ครอบครัว 1,556 คน
	7. จังหวัดอุทัยธานี 24). บ้านอีมาด – อีทราย ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่	ชาวเขา 5 หมู่บ้าน 153 ครอบครัว 767 คน
	8. จังหวัดแม่ฮ่องสอน 25). บ้านดอยเหลี่ยม 2 ตำบลแม่ทะนะ อำเภอแม่สะเรียง 26). บ้านห้วยผึ้ง ตำบลแม่โต อำเภอแม่ลาน้อย	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 114 ครอบครัว 510 คน ชาวเขา 21 หมู่บ้าน 809 ครอบครัว 4,470 คน

กิจกรรม	พื้นที่ดำเนินการ	ผู้รับประโยชน์
	9. จังหวัดน่าน 27). บ้านสันเจริญ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา 28). บ้านปากกลาง ตำบลปากกลาง อำเภอปัว 29). บ้านสองแคว ตำบลสะเนียน อำเภอเมือง	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 230 ครอบครัว 2,092 คน ชาวเขา 3 หมู่บ้าน 329 ครอบครัว 2,550 คน ชาวเขา 3 หมู่บ้าน 338 ครอบครัว 3,829 คน
	10. จังหวัดกาญจนบุรี 30). บ้านเขาเหล็ก ตำบลเขาโจด อำเภอศรีสวัสดิ์	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 146 ครอบครัว 455 คน
	11. จังหวัดเพชรบูรณ์ 31). บ้านเข็กน้อย ม.6 ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ	ชาวเขา 3 หมู่บ้าน 310 ครอบครัว 3,350 คน
	12. จังหวัดพิษณุโลก 32). บ้านห้วยน้ำไข่ม.5 ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย	ชาวเขา 4 หมู่บ้าน 180 ครอบครัว 1,140 คน
	13. จังหวัดลำพูน 33). บ้านพระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้	ชาวเขา 7 หมู่บ้าน 757 ครอบครัว 4,861 คน

หมายเหตุ

1. ประชากรชาวเขาที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา
จังหวัด 3 แห่ง มี 20 หมู่บ้าน จำนวน 922 ครอบครัว 5,137 คน

2. ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านชาวเขา 33 แห่ง ครอบคลุมหมู่บ้านชาวเขา 91 หมู่บ้าน จำนวน 8,427 ครอบครัวย 53,878 คน
3. ประชากรชาวเขาที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน 33 แห่ง มีจำนวน 3,280 ครอบครัวย 24,917 คน
4. หมู่บ้านข้างเคียงที่ได้รับประโยชน์จากการเปิดศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน 33 แห่ง มี 97 หมู่บ้าน จำนวน 5,147 ครอบครัวย 28,961 คน

5. ระยะเวลาดำเนินการ

ปี พ.ศ. 2542

6. ยุทธศาสตร์และวิธีการดำเนินงาน

6.1 ยุทธศาสตร์

6.1.1 กำหนดแนวทาง และวางแผนในการพัฒนาหมู่บ้านชาวเขาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนโดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยให้เริ่มดำเนินการในจังหวัดที่มีความได้เปรียบของพื้นที่ และมีศักยภาพในการดำเนินการสูงก่อน

6.1.2 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศูนย์แสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้มีความพร้อมทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก ความปลอดภัย การบริการต่างๆ โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันไปด้วย เพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวให้เป็นมาตรฐานตามที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำหนด

6.1.3 ดำเนินการด้านการตลาด และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับการพัฒนาแล้ว โดยหน่วยงานของกรมประชาสงเคราะห์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะเป็นหน่วยงานเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

6.1.4 ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นหลักในการดำเนินงาน โดยรวมตัวกันในลักษณะองค์กร ชุมชน เป็นส่วนการผลิตและบริหารจัดการท่องเที่ยวของท้องถิ่นด้วยตนเอง (Community Business)

6.2 วิธีการดำเนินงาน

6.2.1 ปรับปรุงสถาบันวิจัยชาวเขาของกรมประชาสงเคราะห์ ให้มีหน่วยบริการข้อมูลการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวเขา โดยให้มีการจัดทำข้อมูลการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวเขาให้แก่นักท่องเที่ยวในลักษณะภาพนิ่ง วิดีทัศน์ แผ่นพับ หนังสือ คู่มือการโฆษณา เป็นต้น

6.2.2 ปรับปรุงหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ให้เป็นหน่วยบริการข้อมูลการท่องเที่ยวในพื้นที่หมู่บ้านชาวเขา

6.2.3 จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา เพื่อจัดเป็นที่แสดงศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวเขาเผ่าต่างๆ โดยจัดสร้างเป็นศูนย์วัฒนธรรม 2 ระดับ คือ ระดับจังหวัด และระดับหมู่บ้าน

- ศูนย์วัฒนธรรมระดับจังหวัด จัดเป็นที่แสดงศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวเขาเผ่าต่างๆ เป็นภาพรวมของจังหวัด สำหรับให้นักท่องเที่ยวเข้าชม

- ศูนย์วัฒนธรรมระดับหมู่บ้าน จัดเป็นที่แสดงศิลปวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมของจริงตามธรรมชาติ และท่องเที่ยวเรื่องอนุรักษ์ธรรมชาติไปพร้อมๆ กันด้วย

6.2.4 ส่งเสริมการผลิตสินค้าหัตถกรรม เพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึก รวมทั้งผลิตผลทางการเกษตร และอาหารพื้นบ้านไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว

6.2.5 จัดสร้างตลาดนัดชาวเขา เพื่อจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชาวเขาอีกทางหนึ่ง

6.2.6 ปรับปรุง / บำรุงเส้นทางคมนาคม โดยจ้างแรงงานชาวเขาในพื้นที่ดำเนินงานบางเส้นทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่สะดวก เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ในพื้นที่

6.2.7 จัดสร้างที่พักแบบพื้นบ้านสำหรับนักท่องเที่ยว

6.2.8 ให้มีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น ทำหน้าที่ควบคุมในเรื่องของการบริหารจัดการพื้นที่ และผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาหมู่บ้านนั้นๆ เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และควบคุมไม่ให้มีการดำเนินการใดๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

6.2.9 จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวให้แก่เจ้าหน้าที่และชาวบ้าน เพื่อให้มีความรู้ในการเป็นมัคคุเทศก์ การบริหารจัดการ การรวมกลุ่ม และเทคนิคการขาย เป็นต้น

ตารางที่ 3

กิจกรรมและขั้นตอนการปฏิบัติงาน (Implementation Schedule)

กิจกรรม	ขั้นตอนการปฏิบัติงาน	ผู้รับผิดชอบ	ระยะเวลา
การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว			
1. จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด	<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมชี้แจง - คัดเลือกสถานที่ - เตรียมการในพื้นที่ - ดำเนินการก่อสร้าง - เปิดศูนย์วัฒนธรรมแล้วดำเนินการแสดงที่ลานแสดง ปีละ 30 ครั้ง 	<ul style="list-style-type: none"> กองฯ ชาวเขา สถาบันวิจัยชาวเขา ศูนย์ฯ ชาวเขา ศูนย์ฯ ชาวเขา ศูนย์ฯ ชาวเขาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กองฯ ชาวเขา สถาบันวิจัยชาวเขา 	<ul style="list-style-type: none"> เม.ย. 41 เม.ย. 41 เม.ย. 41 มี.ค.-ก.ย. 42 ต.ค. 42

กิจกรรม	ขั้นตอนการปฏิบัติงาน	ผู้รับผิดชอบ	ระยะเวลา
2. จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรม หมู่บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมชี้แจง - คัดเลือกสถานที่ - เตรียมการในพื้นที่ - ดำเนินการก่อสร้าง - เปิดศูนย์วัฒนธรรมแล้วดำเนินการแสดงที่ลานแสดง ปีละ 30 ครั้ง 	<ul style="list-style-type: none"> คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ - ศูนย์ฯ ชาวเขา ศูนย์ฯ ชาวเขา 	<ul style="list-style-type: none"> เม.ย. 41 เม.ย. 41 เม.ย. 41 มี.ค.-ส.ค. 42 ส.ค. 42 เม.ย. 41
3. จัดสร้างตลาดนัดชาวเขา	<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมชี้แจง - คัดเลือกสถานที่ - ปรับพื้นที่ - จัดทำแผงร้านค้า - เปิดดำเนินการ 	<ul style="list-style-type: none"> คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา และ คณะกรรมการหมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> เม.ย. 41 เม.ย. 41 เม.ย.-พ.ค. 41 มี.ค.-พ.ค. 42 มี.ย. 42
4. จัดสร้างที่พัก แบบพื้นบ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมชี้แจง - คัดเลือกสถานที่ - ดำเนินการก่อสร้าง - เปิดดำเนินการ 	<ul style="list-style-type: none"> ศูนย์ฯ ชาวเขา คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา และ คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา และ คณะกรรมการหมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> เม.ย. 41 เม.ย. 41 พ.ค.-ส.ค. 42 ส.ค. 42
5. ปรับปรุง/บำรุงเส้นทาง คมนาคม (โดยใช้แรงงานในพื้นที่)	<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมชี้แจง - เตรียมการในพื้นที่ - ดำเนินการ 	<ul style="list-style-type: none"> คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา คณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ฯ ชาวเขา และ คณะกรรมการหมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> เม.ย. 41 เม.ย. 41 มี.ค. 42

7. ค่าใช้จ่ายและงบประมาณของโครงการ

7.1 ค่าใช้จ่ายในต้นทุน รวมทั้งสิ้น 22,000,000 บาท (ดังตารางที่ 4)

ตารางที่ 4

กิจกรรมและงบประมาณดำเนินการ

กิจกรรม	งบประมาณ (บาท)
1. จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด 3 แห่ง	5,022,000
2. จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน 33 แห่ง	12,441,000
3. จัดสร้างตลาดนัดชาวเขา 2 แห่ง	1,050,000
4. จัดสร้างที่พักแบบพื้นบ้าน 16 หลัง	2,400,000
5. ปรับปรุงบำรุงเส้นทางคมนาคม 339 กิโลเมตร (โดยใช้แรงงานคนในพื้นที่)	1,087,000
รวม	22,000,000

7.2 แหล่งเงินทุน (Finacing)

- งบประมาณในการดำเนินงานของโครงการทั้งสิ้น 22,000,000 บาท
ขอใช้จ่ายจากเงินกู้ 19.8 ล้านบาท
- งบประมาณไทยสมทบ 2.2 ล้านบาท
- งบประมาณในการจ้างบุคลากรในการดำเนินงาน จะใช้จ่ายจากเงิน
งบประมาณปกติที่หน่วยงานได้รับ

7.3 ค่าใช้จ่ายแต่ละด้าน

- 7.3.1 จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาระดับจังหวัด 3 แห่ง
จำนวน 5,022,000 บาท (ดังตารางที่ 5)

ตารางที่ 5

งบประมาณดำเนินการจำแนกตามกิจกรรมและพื้นที่ดำเนินการ

กิจกรรม	หน่วย	งบประมาณ (บาท)	เชียงราย	ตาก	แม่ฮ่องสอน	รวม (บาท)
1. อาคาร ศูนย์วัฒนธรรม	1 หลัง (75 ตรม.)	768,000	768,000	768,000	768,000	2,304,000
2. บ้านตัวอย่าง	1 หลัง (32 ตรม.)	90,000	720,000 (90,000×8)	540,000 (90,000×6)	450,000 (90,000×5)	1,710,000
3. อาคารแสดง หัตถกรรมพื้นบ้าน	1 หลัง	30,000	30,000	30,000	30,000	90,000
4. ลานการแสดง	1 แห่ง	150,000	150,000	150,000	150,000	450,000
5. ร้านอาหาร	1 แห่ง	30,000	30,000	30,000	30,000	90,000
6. ห้องสุขา	1 หลัง/ 2 ห้อง	30,000	30,000	30,000	30,000	90,000
7. ค่าปรับพื้นที่	1 แห่ง	10,000	10,000	10,000	10,000	30,000
8. ค่าสร้างทางเดิน (พื้นอิฐ)	250 ม.	50,000	50,000	50,000	50,000	150,000
9. ค่าติดตั้งไฟฟ้า/ น้ำประปา	1 หลัง	36,000	36,000	36,000	36,000	108,000
รวม		1,194,000	1,824,000	1,644,000	1,554,000	5,022,000

หมายเหตุ

- ค่าใช้จ่ายแต่ละศูนย์ไม่เท่ากัน เนื่องจากมีจำนวนเฝ้าของชาวเขาไม่เท่ากัน
(จังหวัดเชียงราย 8 เฝ้า จังหวัดตาก 6 เฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน 5 เฝ้า)
- ค่าจ้างแรงงาน 100 คน/60 วัน/วันละ 50 บาท = 300,000 บาท

7.3.2 ค่าจัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน 33 แห่ง จำนวน 12,441,000 บาท
(ดังตารางที่ 6)

ตารางที่ 6

งบประมาณต่อแห่งในการก่อสร้างศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน

กิจกรรม	หน่วย (หลัง)	งบประมาณ (บาท)	หมายเหตุ
1. อาคารศูนย์วัฒนธรรม	1	167,000	- ค่าแรงงาน 70 คน
2. บ้านตัวอย่าง	1	90,000	คนละ 30 วัน
3. อาคารแสดงหัตถกรรมพื้นบ้าน	1	30,000	วันละ 50 บาท
4. ลานการแสดง	1	10,000	รวมเป็นเงิน
5. ร้านอาหาร	1	30,000	105,000 บาท
6. ห้องสุขา	1	30,000	
7. ค่าปรับพื้นที่	1	10,000	
8. ค่าติดตั้งไฟฟ้า, น้ำประปา	1	10,000	
รวม	-	377,000	

7.3.3 ค่าจัดสร้างตลาดนัดชาวเขา 2 แห่ง เป็นเงิน 1,050,000 บาท

1). ตลาดนัดชาวเขาศูนย์ฯ จังหวัดตาก

(บ้านลัมปอย ตำบลด่านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด)

- ค่าปรับพื้นที่ 5 ไร่ เป็นเงิน 850,000 บาท

- ค่าจัดทำแผงร้านค้า 150 แผงๆ ละ 1,000 บาท

เป็นเงิน 150,000 บาท

2). ตลาดนัดชาวเขาศูนย์ฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

(บ้านแม่เหาะ ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง)

- ค่าจัดทำแผงร้านค้า 50 แผงๆ ละ 1,000 บาท เป็นเงิน 50,000 บาท

7.3.4 จัดสร้างอาคารที่พักแบบพื้นบ้าน 16 หลังๆ ละ 150,000 บาท

เป็นเงิน 2,400,000 บาท

- ค่าจัดจ้างแรงงานชาวเขา 20 คน/30 วัน/คนละ 50 บาท

เป็นเงิน 30,000 บาท/หลัง

- ค่าวัสดุก่อสร้าง 120,000 บาท/หลัง

7.3.5 ปรับปรุง/ก่อสร้างบำรุงเส้นทางคมนาคม 399 กิโลเมตร

เป็นเงิน 1,087,000 บาท

- ค่าปรับปรุง/บำรุงเส้นทางคมนาคม กิโลเมตรละ 3,200 บาท

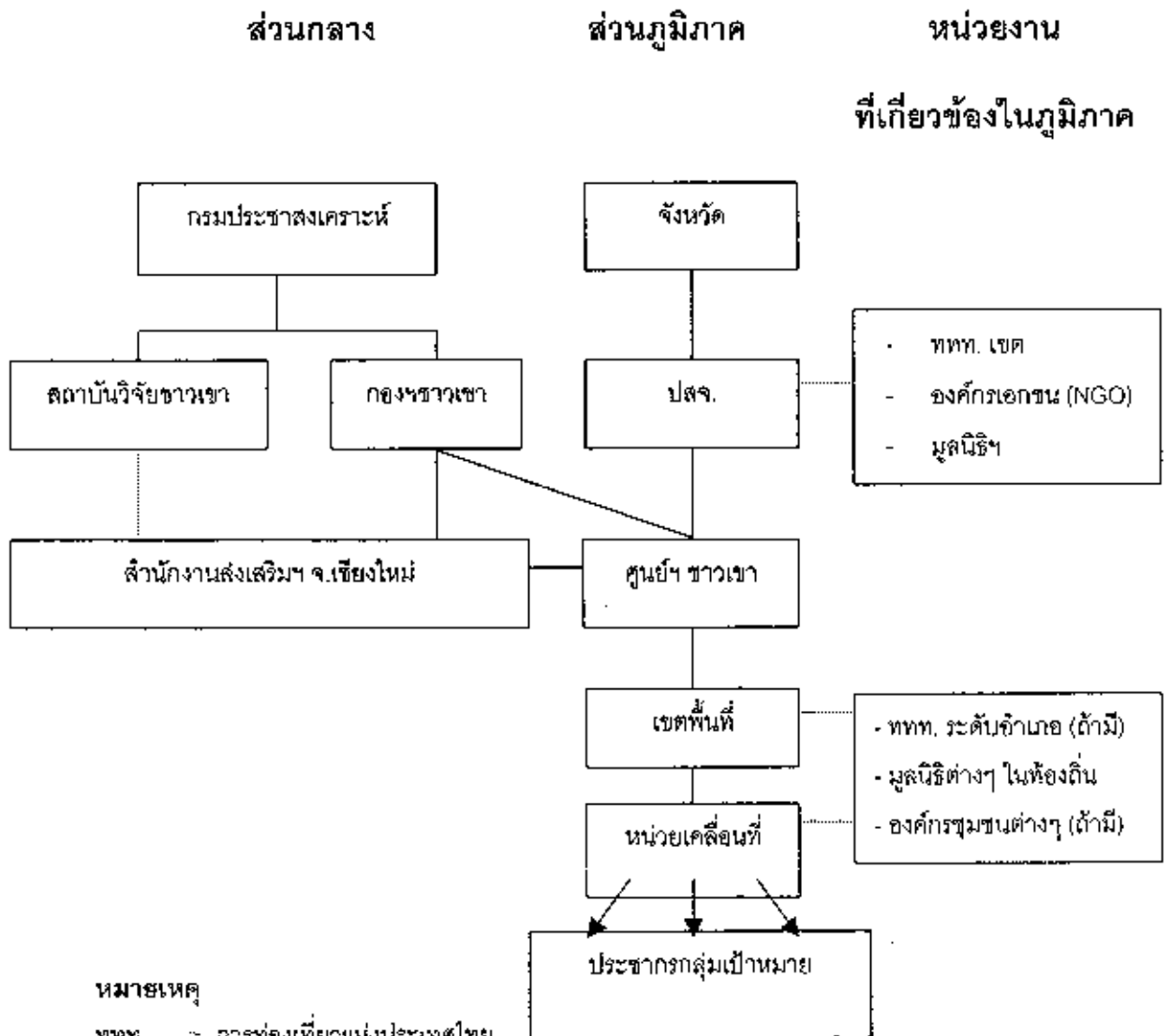
- ค่าแรง 1 กม./5 คน/10 วันๆ ละ 50 บาท = 2,500 บาท

7.3.6 สำหรับกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากที่ระบุไว้ในข้อ 4 จะใช้งบประมาณไทย

8. โครงสร้างขององค์กรและความรับผิดชอบ (Project Organization Structure and Responsibilities)

แผนภาพที่ 4

โครงสร้างขององค์กรและความรับผิดชอบ

หมายเหตุ

ททท. = การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ป.ส.จ. = ประชาสงเคราะห์จังหวัด

ศูนย์ฯ ชาวเขา = ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์

กองฯ ชาวเขา = กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์

สำนักงานส่งเสริมฯ = สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่

————— สำนักงานการบังคับบัญชา

..... สำนักงานการประสานงาน

9. บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานในสังกัดกรมประชาสงเคราะห์ ภายใต้โครงสร้างองค์การบริหารจัดการโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

9.1 กองสงเคราะห์ชาวเขา มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

9.1.1 ด้านการเตรียมโครงการ

- สำรวจ และค้นหาศักยภาพของหมู่บ้านที่จะส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

- คัดเลือกหมู่บ้านในโครงการ

- จัดทำและเสนอโครงการให้แหล่งเงินกู้พิจารณาอนุมัติ

- จัดทำแบบแปลน และประมาณการราคาส่งก่อสร้าง รวมทั้งรายละเอียดอื่นๆ ที่แหล่งเงินกู้ต้องการ

9.1.2 ด้านการประสานงาน

- ทำหน้าที่ประสานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ ทั้งภายในและภายนอก

9.1.3 ด้านการวางแผน

- รวบรวมและจัดทำแผนการดำเนินงานโครงการฯ จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา

- เสนอแผนการดำเนินงาน และงบประมาณแก่แหล่งเงินกู้ผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

9.1.4 ด้านการดำเนินงาน

- เสนอโครงการให้แหล่งเงินกู้พิจารณาอนุมัติ

- ควบคุม กำกับดูแล การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาให้เป็นไปตามแผนและข้อตกลงของแหล่งเงินกู้

9.1.8 ด้านการตลาด

- จัดทำข้อมูลหมู่บ้านท่องเที่ยวลงใน Internet กองส่งเสริม - ชาวเขา สถาบันวิจัยชาวเขา สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง
- สร้างเครือข่าย คือ กองส่งเสริมชาวเขา สถาบันวิจัยชาวเขา สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ กองพัฒนาตลาด ททท. บริษัทนำเที่ยว NGOs
- เชิญชวนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บริษัททัวร์ หรือผู้ที่สนใจเยี่ยมชม พื้นที่โครงการ
- จัดตลาดรองรับการท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยความร่วมมือของกองส่งเสริมชาวเขา สถาบันวิจัยชาวเขา สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา

9.1.9 ด้านการติดตาม รายงาน และประเมินผล

- ติดตามการดำเนินงานโครงการฯ ทั้งกิจกรรมการก่อสร้าง และ กิจกรรมต่อเนื่อง ในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัด กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ พิษณุโลก กาญจนบุรี และอุทัยธานี และรายงานผลให้กรม ประชาสงเคราะห์และกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมทราบ
- รายงานผลการดำเนินงานโครงการฯ เป็นการภายในร่วมกับ สถาบันวิจัยชาวเขาและสำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ โดยให้ข้อมูลที่ได้จากการติดตามผลเป็นเครื่องมือในกรณีที่มีความ จำเป็นนอกเหนือไปจากการประเมินสถานการณ์ก่อนเริ่มโครงการ การประเมินผล การปฏิบัติงานในระหว่างโครงการ และการประเมินผลสำเร็จและผลกระทบหลังสิ้นสุด โครงการของบริษัทที่ปรึกษาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

9.2 สถาบันวิจัยชาวเขา มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

9.2.1 ด้านการประสานงาน

- ประสานงานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ทั้งภายในและภายนอก

9.2.2 ด้านการพัฒนาบุคลากร

- จัดทำหลักสูตร และดำเนินการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และชาวเขา เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับโครงการฯ ร่วมกับกองส่งเสริมชาวเขา และสำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ กองวิชาการ ททท. สมาคมผู้ประกอบการท่องเที่ยวในประเทศ สถาบันการศึกษา

9.2.3 ด้านการติดตาม รายงาน และประเมินผล

- ติดตามผลการดำเนินงานโครงการฯ ทั้งกิจกรรมการก่อสร้าง และกิจกรรมต่อเนื่อง ในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดลำพูน ตาก น่าน และแพร่ และรายงานผลให้กรมประชาสงเคราะห์ทราบ รวมทั้งแจ้งกองส่งเสริมชาวเขาเพื่อทราบเป็นการประสานงาน

- ประเมินผลการดำเนินงานโครงการฯ เป็นการภายใน ร่วมกับกองส่งเสริมชาวเขา และสำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการติดตามผลเป็นเครื่องมือในกรณีที่มีความจำเป็น นอกเหนือไปจากการประเมินผลสถานการณ์ก่อนเริ่มโครงการ การประเมินผล การปฏิบัติงานในระหว่างโครงการ และการประเมินผลสำเร็จและผลกระทบหลังสิ้นสุดโครงการของบริษัทที่ปรึกษาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

9.3 สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

9.3.1 ด้านการประสานงาน

- ประสานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในระดับพื้นที่ ทั้งภายในและภายนอก

9.3.2 ด้านการพัฒนาบุคลากร

- จัดทำหลักสูตร และดำเนินการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ และชาวเขา เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับโครงการฯ ร่วมกับกองส่งเสริมชาวเขา และสถาบันวิจัยชาวเขา

9.3.3 ด้านการติดตาม รายงาน และประเมินผล

- ติดตามผลการดำเนินงานโครงการฯ ทั้งกิจกรรมการก่อสร้าง และกิจกรรมต่อเนื่อง ในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และพะเยา และรายงานผลให้กองสงเคราะห์ชาวเขาทราบ

- ประเมินผลการดำเนินงานโครงการฯ เป็นการภายใน ร่วมกับกองสงเคราะห์ชาวเขาและสถาบันวิจัยชาวเขา โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการติดตามผลเป็นเครื่องมือในกรณีที่มีความจำเป็นนอกเหนือไปจากการประเมินสถานการณ์ก่อนเริ่มโครงการ การประเมินผลการปฏิบัติงานในระหว่างโครงการ และการประเมินผลสำเร็จและผลกระทบหลังสิ้นสุดโครงการของบริษัทที่ปรึกษาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

9.4 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

9.4.1 ด้านการประสานงาน

- ประสานการเตรียมความพร้อมโครงการฯ กับองค์กรชุมชน หรือผู้นำหมู่บ้าน

- ประสานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ทั้งภายในและภายนอก

- ประสานการดำเนินงานกับองค์กรชุมชนและชาวบ้าน

9.4.2 ด้านการวางแผน

- จัดทำแผนการดำเนินงานโครงการฯ และงบประมาณส่งกองสงเคราะห์ชาวเขา เพื่อเสนอขอเงินกู้

9.4.3 ด้านการดำเนินงาน

- อำนวยความสะดวกการดำเนินงานโครงการฯ เป็นไปตามแผน และบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

- กำกับดูแลการดำเนินงานของผู้รับจ้างดำเนินการก่อสร้าง และทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงาน

- ควบคุม กำกับดูแล การดำเนินงานขององค์กรชุมชน และชาวบ้านให้เป็นไปตามแผนและข้อตกลงของแหล่งเงินกู้

- ให้คำแนะนำ ควบคุม และกำกับดูแลการดำเนินกิจกรรมของ
มัคคุเทศก์ชาวเขา

- พัฒนาองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินการธุรกิจ
ชุมชนได้ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว และมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมด้านการ
ส่งเสริมการท่องเที่ยวและการสร้างงานในชุมชนได้ด้วยตนเองต่อไปในอนาคต

9.4.4 ด้านการเงิน

- จัดทำคำขอเบิกเงินส่งกองสงเคราะห์ชาวเขา ดำเนินการในส่วน
ที่เกี่ยวข้อง

- จัดทำ ตรวจสอบและควบคุมบัญชีรับ – จ่ายของโครงการฯ ใน
ระดับพื้นที่

- ตอบรับการโอนเงินค่าใช้จ่ายให้กองสงเคราะห์ชาวเขา

- เบิกจ่ายเงินเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามโครงการ

- ดำเนินการจัดซื้อจัดจ้างให้เป็นไปตามระเบียบของทางราชการ
และ/หรือข้อตกลงและวิธีการของแหล่งเงินทุน

- รวบรวมเอกสารหลักฐานการเงินและตรวจสอบใบสำคัญ ก่อน
ส่งกองสงเคราะห์ชาวเขา

9.4.5 ด้านการติดตาม รายงาน และประเมินผล

- ติดตาม และรายงานผลการดำเนินงานโครงการฯ ทั้งกิจกรรม
การก่อสร้างและกิจกรรมต่อเนื่อง ตลอดจนผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม
ในความรับผิดชอบของเขตพัฒนาพื้นที่ หน่วยเคลื่อนที่พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา
และองค์กรชุมชนให้กองสงเคราะห์ชาวเขาทราบ

- ติดตาม และรายงานผลการดำเนินกิจกรรมของมัคคุเทศก์ให้
กองสงเคราะห์ชาวเขาทราบ

10. ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

10.1 ประชากรชาวเขาในหมู่บ้านที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 33 แห่ง จะมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการทำงานเป็นมัดคู่เทศก์ การจำหน่ายอาหาร การจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม ของที่ระลึก และค่าที่พัก เป็นต้น

10.2 มีการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กระจายสู่ท้องถิ่น ทำให้ลดปัญหาการว่างงาน และบรรเทาการอพยพแรงงานชาวเขาลงมาหางานทำในเมือง อันจะเป็นการตอบสนองต่อนโยบายของรัฐบาลในการเคลื่อนย้ายแรงงานชาวเขา มิให้ลงมาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดของสังคมเมือง และก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมา

10.3 มีการกระจายงานไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นมากขึ้น "ทำให้พื้นที่ที่พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว" ได้รับการเอาใจใส่ดูแลปรับปรุงเพิ่มมากขึ้น อันจะเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540 – 2544) ที่ต้องการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคมากขึ้น และกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นสามารถเข้ามาบริหารจัดการผลประโยชน์ต่างๆ ในท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง

10.4 มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขาเผ่าต่างๆ

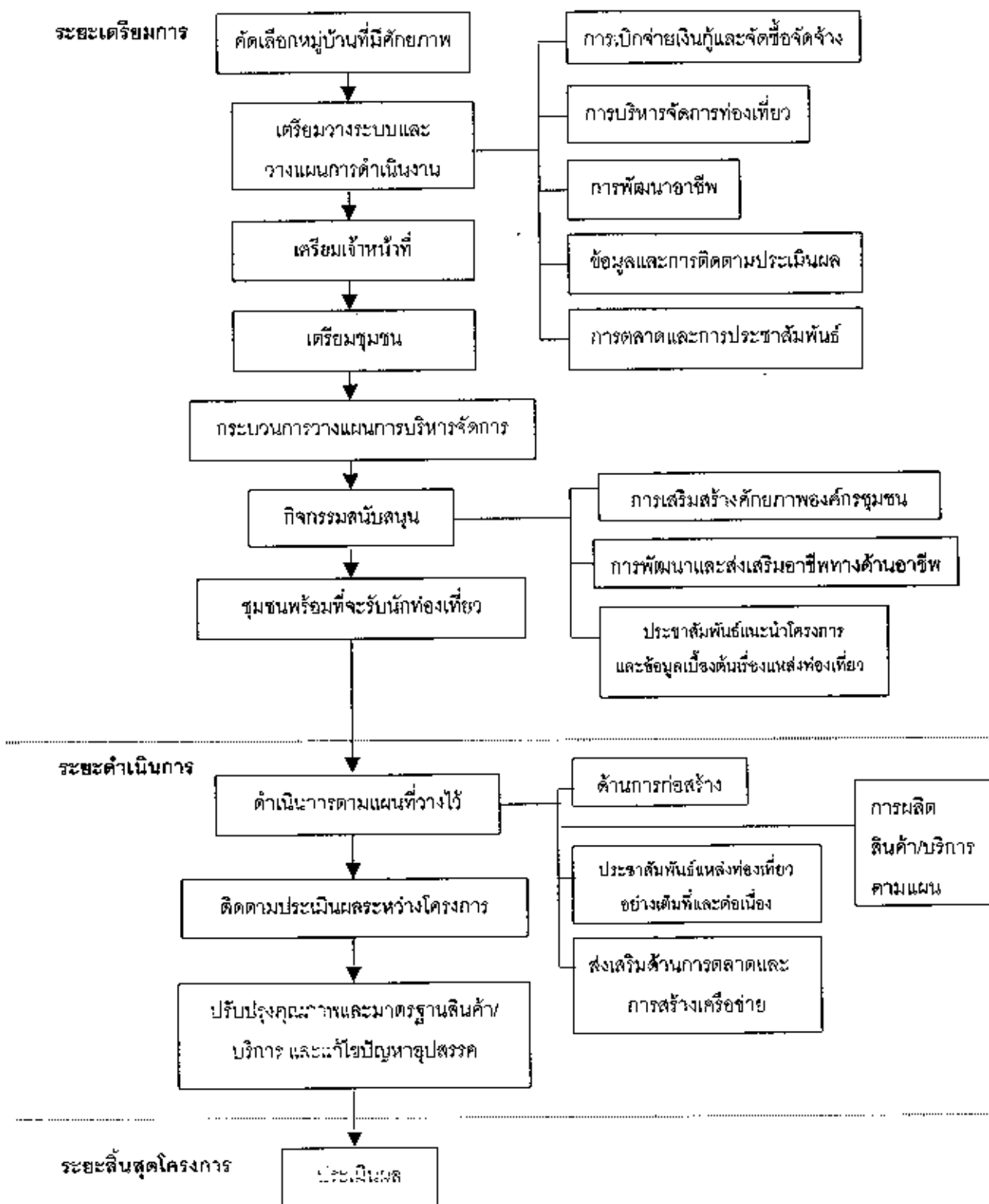
10.5 นำวิถีชีวิตของชาวเขาให้กลับคืนสู่ท้องถิ่น ทำให้ครอบครัวมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาสังคม

10.6 ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมตามสภาวะการณ์ โดยองค์กรของท้องถิ่นเป็นเจ้าของเข้ามาดูแล ทำให้เกิดความรัก และหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่

10.7 มีองค์กรชุมชนท้องถิ่นเพิ่มขึ้น ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากประชาชนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์ และพึงพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ในการประกอบอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง 91 หมู่บ้าน

10.8 มีการโฆษณา และกระจายชื่อเสียงของผลผลิตที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นของแต่ละท้องถิ่น (ชาวเขาแต่ละเผ่า) ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

แผนภาพที่ 5
สรุปขั้นตอนการดำเนินงาน
ในโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

ปัจจุบันรัฐได้ตระหนักถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นแต่รายได้ จนก่อให้เกิดผลเสียหลายต่อสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ชนบธรรมนิยมประเพณี และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว รัฐจึงได้พิจารณาทิศทางเลือกใหม่ให้แก่การท่องเที่ยว โดยผสมผสานการท่องเที่ยวเข้ากับกระแสของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนา “คน” โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และรัฐคือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยก็ได้กำหนดนโยบายบรรดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยระบุจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์และเป้าหมายระยะ 10 ปีขึ้นไปอย่างชัดเจน เพื่อให้โครงการดังกล่าวบรรลุผลอย่างแท้จริง กรมประชาสงเคราะห์ได้กำหนดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงขึ้น เพื่อตอบสนองต่อนโยบายของรัฐดังกล่าว และนำมาซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

สาระในบทนี้ ผู้ศึกษาจะนำเสนอผลการศึกษาและการอภิปรายที่ได้จากการศึกษาทางเอกสารและการศึกษาในภาคสนาม โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา จำนวน 30 ราย ประกอบด้วยชาวเขาที่เป็นสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนอุ้มยอม จำนวน 10 ราย ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก จำนวน 6 ราย เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคเหนือเขต 4 และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ จำนวน 14 ราย นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังได้ทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กองสงเคราะห์ชาวเขาผู้รับผิดชอบโครงการ และเจ้าหน้าที่มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมที่เป็นวิทยากรการเตรียมความพร้อมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนอุ้มยอม เพื่อนำข้อคิดเห็นมาประกอบการอภิปรายผล สำหรับลำดับสาระที่นำเสนอจะประกอบไปด้วย 3 หัวข้อหลัก ดังนี้ (1) ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง (2) ข้อคิดเห็นทั่วไปกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง (3) การอภิปรายผลการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

ผลการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่มนั้น เป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีอยู่ในจังหวัด รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงชุมชนบ้านอุ้มยอม ซึ่งสนับสนุนโดยกองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ผลการศึกษาถึงลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกได้ดังนี้

1. เพศและอายุ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชายถึงร้อยละ 90 มีอายุตั้งแต่ 21- 48 ปี โดยส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31 - 40 ปี และทั้งหมดเป็นผู้ที่สมรสแล้ว

2. ระดับการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างมีระดับการศึกษาค่อนข้างกระจายคือตั้งแต่ไม่มีการศึกษาถึงระดับการศึกษาสูงสุดปริญญาโท

ในกลุ่มผู้ไม่มีการศึกษา แต่มีความสามารถในการพูดภาษาไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งบางคนทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เจ้าของบ้านพัก รวมจำนวน 8 คน

ผู้มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษาจำนวน 3 คน โดยในกลุ่มนี้มีจำนวน 2 คนเป็นเจ้าของธุรกิจแค้มป์ปีนังทัวร์และเกสเฮาส์

ในระดับการศึกษามัธยมศึกษาจำนวน 4 คน ซึ่งเป็นผู้ประกอบการจำนวน 2 คน

สำหรับผู้มีการศึกษาระดับอนุปริญญาหรืออาชีวศึกษามีจำนวน 5 คน รวมทั้งผู้ประกอบการที่มีตำแหน่งเป็นประธานชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ อัมผางด้วย

สำหรับระดับการศึกษาปริญญาตรีมีจำนวน 8 คน

ส่วนระดับการศึกษาปริญญาโท หรือสูงกว่า มีจำนวน 2 คน ซึ่งทั้งหมดเป็นเจ้าของหน้าทึของรัฐ

ตารางที่ 7
จำนวนและร้อยละของลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล

ลักษณะทางสังคม	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	27	90.0
หญิง	3	10.0
2. อายุ		
20 – 30 ปี	3	10.0
31 – 40 ปี	14	46.7
41 – 50 ปี	13	43.3
3. การศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	8	26.7
ประถมศึกษา	3	10.0
มัธยมศึกษา	4	13.3
อนุปริญญา/อาชีวศึกษา	5	16.7
ปริญญาตรี หรือสูงกว่า	10	33.3

3. อาชีพหรือสถานภาพการทำงาน

อาชีพและสถานภาพของกลุ่มตัวอย่างมีส่วนสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพราะหากผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ย่อมสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข้อคิดเห็นได้ในวงกว้างกว่าตลอดจนสามารถคาดหวังความสมบูรณ์ของข้อมูลได้ระดับหนึ่ง ซึ่งผู้ศึกษาสามารถยืนยันได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวมีความสนใจ กระตือรือร้น และสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการหรือสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวที่เป็นชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นชาวบ้าน และเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนยอมยอมทั้งหมดมีอาชีพด้านการเกษตรกรรม สำหรับกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว จะมีช่วงระยะเวลาการทำธุรกิจด้านการท่องเที่ยวอยู่ระหว่าง 4 ปี – 10 ปี

กลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มอาชีพข้าราชการ ซึ่งมีประสบการณ์การทำงานราชการอยู่ระหว่าง 6 ปี - 23 ปี มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แตกต่างกันไป อาทิ เกี่ยวข้องในส่วนของ การอำนวยความสะดวก ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างจากหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคเหนือ เขต 4 จังหวัดตาก กลุ่มที่เกี่ยวข้องในบทบาทของผู้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ คือ กลุ่มตัวอย่างจากอุทยานแห่งชาติลานสาง กรมป่าไม้ เกี่ยวข้องในส่วนผู้สนับสนุนต่อชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก ซึ่งแม้ว่าจะมีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวที่น้อย แต่ได้มีโอกาสเรียนรู้และฝึกปฏิบัติตามกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนร่วมกับมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ซึ่งเป็นหน่วยงานเอกชนที่มีประสบการณ์ทำงานด้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนทางภาคใต้และภาคเหนือของประเทศ ทำให้เจ้าหน้าที่กลุ่มนี้มีความชัดเจนและเข้าใจรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน

ข้อคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

1. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยว

กลุ่มตัวอย่างมองภาพสถานการณ์การท่องเที่ยวในปัจจุบันค่อนข้างมีความแตกต่างกัน โดยในส่วนของผู้ประกอบการจะมองในเชิงสถิติจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น ทรงตัว และลดลง และเห็นว่าโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทำให้นักท่องเที่ยวมีจิตสำนึกที่ดี นักท่องเที่ยวที่เป็นชาวต่างชาติเพิ่มขึ้นหนึ่งเท่าตัว ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวไทยลดลง และความชบเซาทางเศรษฐกิจของประเทศคือสาเหตุสำคัญที่ทำให้สถิตินักท่องเที่ยวลดลง สำหรับแนวโน้มการท่องเที่ยวของจังหวัดตาก ส่วนใหญ่คิดว่ามีแนวโน้มที่ดีขึ้น เนื่องจากศักยภาพของจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรมชาวเขา และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประกอบกับภาพรวมการท่องเที่ยวของประเทศที่มีการขยายตัวมากขึ้น จึงส่งผลที่ดีต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดตากด้วย

ส่วนผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวที่เน้นกลุ่มผู้ประกอบการมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นประการหลัก กลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการมองภาพการท่องเที่ยวทั้งสองด้านค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ ด้านหนึ่งการท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ เป็นแหล่งจ้างงานของคนไทย ทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น สร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศ แต่ในอีกด้านหนึ่งการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น การต่อสู้ทางวัฒนธรรม ในทางสังคมการท่องเที่ยวอาจส่งผลกระทบต่อปัญหายาเสพติด โสเภณี และโรคเอดส์ เป็นต้น ส่วนแนวโน้มการท่องเที่ยวของจังหวัดตาก กลุ่มตัวอย่างข้าราชการเห็นว่าแนวโน้มที่ดีขึ้น เพราะจังหวัดตากมีแหล่งท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ทั้งด้านธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมชาวเขา อีกทั้งควรเน้นการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว มีการจัดการที่ดี คำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และความใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม

ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกของกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (ชาวไทยภูเขา) มองภาพการท่องเที่ยวว่าช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ทำให้ชุมชนมีโอกาสเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้มาเยือน กฎระเบียบที่สมาชิกกำหนดขึ้นมีผลดีต่อความสงบเรียบร้อยของชุมชน เป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงของกลุ่มชนเผ่า ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของป่าไม้ ก่อให้เกิดแนวร่วมการอนุรักษ์ป่าไม้ ส่วนผลกระทบที่ตามมานั้นมองว่าการท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้านโดยบริษัททัวร์และมีไกด์นำเที่ยวไม่ได้สร้างประโยชน์ด้านรายได้แก่ชาวบ้าน นักท่องเที่ยวขาดโอกาสในการศึกษาประเพณีชาวเขา ตลอดจนเพิ่มขยะให้แก่ชุมชน นอกจากนี้การแจกจ่ายสิ่งของให้แก่เด็กในหมู่บ้านของนักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้สร้างปัญหาให้แก่ครอบครัวเด็กและชุมชนตามมาด้วย

2. ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

กลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการส่วนน้อยมีความเข้าใจในคำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย มีจิตสำนึกรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เคารพกฎระเบียบของสถานที่ท่องเที่ยว และมองว่าไม่มีวัฒนธรรมมาเกี่ยวข้อง มีการกระจายรายได้สู่ชาวบ้านและเห็นว่า ภาครัฐหรือผู้เกี่ยวข้องควรมีการขยายการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ให้กว้างมากขึ้น ให้เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยวได้

กลุ่มตัวอย่างสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มองว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ครอบคลุมทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน การรักษาความสะอาด การเดินเที่ยวป่า เป็นการร่วมมือกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน การเรียนรู้ธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการค่อนข้างจะเข้าใจความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเชิงวิชาการครอบคลุมในองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างแท้จริง และมีความสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนักวิชาการและสถาบันต่างๆ กล่าวคือ มองการท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นการท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้ จากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คน ในท้องถิ่นโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ การกระจายรายได้พร้อมทั้งมีการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่กันไป อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างบางคนให้ข้อคิดเห็นที่น่าสนใจว่า ควรเก็บรักษาสิ่งต่างๆ ให้อยู่ในสภาพเดิม ต้องไม่มีการอำนวยความสะดวกมากเกินไปจนละเลยต่อสาระสำคัญ หรือส่งผลกระทบต่อชุมชน ควรมีการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องถึงปรัชญาของการท่องเที่ยวให้แก่กลุ่มผู้ประกอบการกลุ่มนักท่องเที่ยว และชุมชน กล่าวคือ ควรมีการเตรียมความพร้อมเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวด้วย

3. ศักยภาพของชุมชนชาวเขาบนพื้นที่สูงต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความเห็นตรงกันว่าชุมชนชาวเขาบนพื้นที่สูงมีศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพราะมีความเป็นเอกลักษณ์ในด้านประเพณี วัฒนธรรม ที่แตกต่างจากคนไทยพื้นราบ บนพื้นที่สูงมีสภาพทางธรรมชาติที่งดงาม มีความสมบูรณ์ของพรรณไม้ สมุนไพร มีภูมิปัญญาในการพึ่งพาระบบนิเวศ โดยมีข้อคิดเห็นเพิ่มเติมในเรื่องของการคาดหวังด้านรายได้ว่าจะสามารถเป็นแหล่งรายได้อีกแห่งหนึ่งของชาวไทยภูเขาได้ มีโครงสร้างพื้นฐานการท่องเที่ยวบางส่วนไม่สมบูรณ์ เช่น ถนน หรือทางลำคลองที่จะเข้าสู่หมู่บ้านท่องเที่ยวจะไม่สามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล โดยเฉพาะไม่สามารถเดินทางได้ในฤดูฝน ควรมีการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ชุมชน

ในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเองอย่างแท้จริง

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ข้อคิดเห็นของผู้ประกอบการที่ส่วนใหญ่ยอมรับบทบาทของชุมชนในการให้บริการ การให้ข้อมูล การเป็นไกด์นำเที่ยว และการเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างชาวบ้าน หรือสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มองว่าตนเองมีศักยภาพต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีความพร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว มีองค์กรับผิดชอบในรูปแบบของคณะกรรมการ มีของดีที่ต้องการเผยแพร่สู่ผู้มาเยือน ทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ น้ำตก เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ ที่มีพรรณไม้อุดมสมบูรณ์ ความสามารถในการใช้สมุนไพร จุดชมทิวทัศน์ จุดชมทะเลหมอก การแต่งกายแบบดั้งเดิม การทำพิธีกรรมตามประเพณีในเทศกาลต่างๆ การเดินร่ำแบบพื้นบ้าน (จะคี) รูปแบบการทำเกษตร ทัศนียภาพน้ำใจไมตรีของชนเผ่า เป็นต้น

4. มุมมองต่อโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บนพื้นที่สูงของกรมประชาสัมพันธ์ และบทบาทต่อโครงการดังกล่าว

กลุ่มตัวอย่างชาวบ้าน จะมีมุมมองที่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการของกรมประชาสัมพันธ์ โดยนอกจากจะคาดหวังว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชน จะก่อให้เกิดรายได้เสริมแก่ครอบครัวแล้ว ยังมองเห็นว่ากระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน จะทำให้ชุมชนรู้จักกำรเรียนรู้ในการคิดแก้ปัญหาและความต้องการ มีความร่วมมือในชุมชน ปกป้องหรือซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้สภาพความช่วยเหลือเกื้อกูลและความสามัคคีในชุมชนดียิ่งขึ้น นอกจากนี้จากการเรียนรู้ดังกล่าว กลุ่มตัวอย่างคาดหวังว่าจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น หากไม่มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยปกรักษาหรือก็สามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง และจากการที่ชุมชนได้บริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วยชุมชน ก็จะทำให้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณี รู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมตนเอง

สำหรับกลุ่มผู้ประกอบการทั้งหมดเห็นด้วยกับการดำเนินโครงการ โดยมองว่าชุมชนพื้นที่สูงมีทรัพยากรการท่องเที่ยวอยู่แล้ว การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนจะเป็นการปรับบทบาทให้ประชาชนและชุมชนเป็นผู้ประกอบการในหมู่บ้านโดยตรง และเมื่อชุมชนได้รับผลประโยชน์ก็จะทำให้ชุมชนมีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวของตนเอง นั่นก็คือการสร้างจิตสำนึกของชุมชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประจำเผ่าของตน แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ประกอบการส่วนหนึ่งได้ให้ข้อคิดเห็นที่สำคัญว่า จำเป็นที่จะต้องหาแนวทางป้องกันในกรณีที่มีการจัดการโดยชุมชนไม่มีประสิทธิภาพและไม่สามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนของตนเองได้ เพราะผลที่เกิดขึ้นอาจจะทำให้สภาพความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนา โดยเฉพาะรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว หากไม่มีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมก็อาจสร้างความแตกแยกในชุมชนได้ ซึ่งข้อกังวลดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่เห็นว่าบางชุมชนบนพื้นที่สูงยังขาดความรู้ ประสบการณ์ในการบริหารกิจการเชิงธุรกิจ หากการจัดการไม่มีประสิทธิภาพ ก็จะส่งผลกระทบต่อชุมชน แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่คิดว่าโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นแนวคิดที่ดีมาก เพราะเป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนเป็นเจ้าของธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนค่อนข้างสูง เป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้จากการที่ชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำเสนอถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ และประวัติความเป็นมาของชนเผ่าต่อนักท่องเที่ยวที่มาเยือน ก็จะทำให้ชุมชนตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษา พัฒนา และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชนเผ่าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากดำรงอยู่ในกระบวนการดังกล่าวนี้ ก็จะนำไปสู่ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และความยั่งยืนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ในที่สุด

สำหรับบทบาทต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง กลุ่มตัวอย่างมีข้อคิดแตกต่างกันตามสถานภาพ ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทที่สามารถเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน กล่าวคือ กลุ่มที่เป็นชาวบ้านมองในบทบาทของผู้ให้บริการว่ามีความพร้อมสำหรับการต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งด้านที่พัก อาหาร มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และแหล่งธรรมชาติ วัฒนธรรมตลอดจนกฎระเบียบที่กำหนด โดยคาดหวังว่าจะสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวได้ สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการคิดว่าสามารถช่วยเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ให้กับ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงได้ โดยให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวและเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว และส่วนใหญ่คิดว่าพร้อมที่จะให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง สำหรับบทบาทของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ ส่วนใหญ่เห็นว่ารัฐควรมีบทบาทในฐานะที่ปรึกษาให้คำแนะนำและกระตุ้นให้ชุมชนมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยอาจจะสนับสนุนทรัพยากรที่ชุมชนขาดแคลนเท่าที่จำเป็น รวมทั้งช่วยสนับสนุนในด้านการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมองไปที่บทบาทของผู้ประสานเชื่อมโยงชุมชนบนพื้นที่สูงเข้ากับหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้อง

การอภิปรายผล

การศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สร้างกรอบความคิดในการศึกษาโดยพิจารณาเห็นว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง สามารถจำแนกออกเป็น 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายในชุมชนบนพื้นที่สูง อันได้แก่ ศักยภาพของพื้นที่ การจัดการที่เน้นความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมในการจัดการของชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชนบนพื้นที่สูง ได้แก่ ปัจจัยด้านกฎหมายระเบียบที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน การประสานงานและการสร้างเครือข่าย การตลาดและการประชาสัมพันธ์ ซึ่งผลการศึกษาสามารถอภิปรายได้ ดังนี้

1. ปัจจัยภายในชุมชนพื้นที่สูง

1.1 ศักยภาพของพื้นที่

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ เพื่อชื่นชมสถานที่ธรรมชาติ เช่น การเดินป่า การศึกษาธรรมชาติ การชมนกหรือสัตว์ป่า การเที่ยวชมน้ำตก การชมพรรณไม้หายาก หรือแม้กระทั่งการชมวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น วัฒนธรรมชาวเขา วิธีการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ซึ่งผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่เห็นว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจและเป็นกิจกรรมที่สำคัญ โดยส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 76.7 เห็นด้วยกับกิจกรรมเดินป่า หรือการศึกษาธรรมชาติว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเห็นว่ากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการชมทัศนียภาพ เช่น น้ำตก ถ้ำ จุดชมวิว และกิจกรรมผจญภัย เช่น การล่องแก่ง เป็นสิ่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว สำหรับการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมชนเผ่า และวิถีชีวิตของชนเผ่า นั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 93.3 เห็นว่าเป็นเสน่ห์ของการท่องเที่ยวบนพื้นที่สูง โดยมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งคือ ร้อยละ 63.3 (ดังตารางที่ 8)

จากข้อคิดเห็นดังกล่าวข้างต้น กล่าวได้ว่าแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาวเขาเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง แต่จากการที่พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของกรมประชาสงเคราะห์ กระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ จึงย่อมมีสภาพที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละระบบนิเวศ ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและกายภาพ เช่น ป่าไม้ที่สมบูรณ์ น้ำตกที่สวยงาม พืชพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ การขี่ช้าง การล่องแพ แหล่งรวมนกและสัตว์ป่านานาชนิด โดยบางพื้นที่อาจมีความสมบูรณ์ที่สามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ในหลายลักษณะ แต่บางพื้นที่อาจมีข้อจำกัดที่จะจัดกิจกรรมให้ตอบสนองต่อความต้องการในการศึกษาเรียนรู้ถึงแหล่งธรรมชาติและสร้าง ความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามแหล่งธรรมชาติตามนิยามของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยังหมายถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศด้วย และชาวเขาก็นับว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตที่เน้น

เอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมไทยทั่วไป นอกจากนี้ความหลากหลายของชาติพันธุ์ทั้งชนเผ่าม้ง มูเซอ ลีซอ อีเก้อ กะเหรี่ยง ลัวะและชนเผ่าอื่นๆ ซึ่งต่างก็มีเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมและพิธีกรรมของชนเผ่าตนเอง เช่น พิธีขึ้นปีใหม่ของชนเผ่าม้ง และเข้า การเดินจะคีของชนเผ่ามูเซอ พิธีไล่ชิงช้าของชนเผ่าอีเก้อ เป็นต้น นอกจากนี้สภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน วิธีการผลิตทางการเกษตรในรูปแบบดั้งเดิม ประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญาของชนเผ่า ยังคงเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวที่มุ่งหวังที่จะศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากตนเอง และเหนือสิ่งอื่นใดคือจิตใจที่ใสซื่อ บริสุทธิ์และจริงใจของชาวเขาและความคาดหวังที่จะนำเสนอความเป็นชนเผ่าของตนเอง การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและประสบการณ์ชีวิตกับนักท่องเที่ยวก็เป็นสิ่งที่จะสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ดังข้อคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายอาชีพทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เสนอไว้ในการทบทวนกิจกรรมและประเมินผล "ทัวร์นำร่อง" ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงชุมชนอุ้มผาง อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก เมื่อวันที่ 16 - 18 มิถุนายน พ.ศ. 2543

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงยังมีข้อจำกัดในด้านการคมนาคมและโครงสร้างพื้นฐานทางการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ประธานชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์อุ้มผาง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ทราบว่าสิ่งดังกล่าวไม่ได้เป็นอุปสรรคของนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผู้ศึกษาจึงพิจารณาเห็นว่าปัจจัยดังกล่าวไม่เป็นปัจจัยอุปสรรคที่สำคัญของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ ไม่ได้ต้องการความเพลิดเพลินแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เดินป่าในจังหวัดเชียงใหม่ ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย³³ ที่พบว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติที่แท้จริง โดยไม่คำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น

ตารางที่ 8
จำนวนและร้อยละของข้อคิดเห็นต่อปัจจัยด้านศักยภาพของพื้นที่

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง
1. การเดินป่า หรือการศึกษาธรรมชาติเป็นสิ่ง สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	14 (46.7)	9 (30.0)	6 (20.0)	1 (3.3)	-
2. น้ำตก ถ้ำ จุดชมวิว การส่องแก่ง ฯลฯ เป็น สิ่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว	12 (40.0)	17 (56.7)	1 (3.3)	-	-
3. วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวเขา เป็นเสน่ห์ ของการท่องเที่ยวบนพื้นที่สูง	19 (63.3)	9 (30.0)	2 (6.7)	-	-

1.2 ปัจจัยด้านการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ และระบบสังคม

ภายใต้ระบบนิเวศวิทยามนุษย์ย่อมเป็นความสัมพันธ์ของระบบนิเวศและระบบสังคม ซึ่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกัน แต่เนื่องจากระบบสังคมซึ่งมีมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญ จะมีพลังในการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาสิ่งตอบสนองต่อความต้องการจากระบบนิเวศมากกว่า จนบางครั้งระบบสังคมได้ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศจนเกินขีดความสามารถที่ระบบนิเวศจะปรับตัวเข้าสู่ภาวะดุลยภาพได้ด้วยตนเอง วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติย่อมเกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อระบบสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ จึงต้องตระหนักอยู่เสมอถึงความสมดุลของระบบที่ดำรงอยู่

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เป็นกิจกรรมหนึ่งที่อยู่ภายใต้ระบบนิเวศวิทยามนุษย์ มีการจัดการเน้นที่ความรับผิดชอบต่อความสมดุลของระบบนิเวศและระบบสังคม โดยพยายามจัดการการท่องเที่ยวของตนเองไม่ให้เกิดผลกระทบหรือให้กระทบน้อยที่สุดต่อระบบที่เป็นอยู่ภายใต้ความสามารถที่จะรองรับได้ของพื้นที่ท่ามกลางการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและนักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงความจำเป็นที่จะทะนุบำรุง รักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศและวัฒนธรรมชุมชน

ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวควบคู่กันไป เพื่อการกลับมาเที่ยวอีกของนักท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การศึกษาวิจัยถึงปัจจัยด้านการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อนี้ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ถึงองค์ประกอบของการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อออกเป็นรูปแบบของกิจกรรม ขนาดของกิจกรรมและลักษณะของกิจกรรม ซึ่งแยกสาระได้ดังนี้

1.2.1 รูปแบบของกิจกรรม

กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพทางกายภาพ ระบบนิเวศและวัฒนธรรมชุมชน เช่น การเดินป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติ การชมนกและพันธุ์สัตว์นานาชนิด การล่องแก่ง การชมถ้ำและน้ำตก การชมทัศนียภาพของแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม การศึกษาวิถีชีวิตของชาวเขาทั้งในขอบเขตของชุมชนและสภาพแวดล้อม เป็นต้น ทั้งนี้กิจกรรมแต่ละกิจกรรมต้องอยู่บนฐานความคิดที่ไม่รบกวนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเคารพในวัฒนธรรมของชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีดำรงชีวิตของตนเองให้เป็นไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งจำเป็นต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่ชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญในฐานความคิดดังกล่าวเป็นอันดับแรก แล้วจึงนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาเที่ยวในชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมความเข้าใจในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงก่อนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชน

สำหรับสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก มีความสะดวกสบายพอสมควร สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน และควรพยายามหลีกเลี่ยงการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกใหญ่ หรือมีปริมาณค่อนข้างมาก เพราะจะเป็นสิ่งแปลกปลอมของสภาพแวดล้อม ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและระบบสังคม และทำลายทัศนียภาพ ดังนั้นที่พักอาศัยจึงอาจเป็นที่พักในบ้านชาวบ้าน (Homestay) ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างพบว่าส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว โดยมีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 56.7 ที่เห็นด้วยอย่างยิ่งต่อการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้ขอบเขตของสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูง โดยมีผู้ไม่เห็นด้วยจำนวน 1 คน ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากการที่เป็นผู้ประกอบการ ซึ่งอาจมองในมิติทางเศรษฐกิจมากกว่ามิติทางสังคมและระบบนิเวศ สำหรับข้อคิดเห็นสำหรับความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวนั้น ส่วนใหญ่คือร้อยละ 40.0 จะไม่เห็นด้วยและร้อยละ 33.4 ที่ไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ตามยังมีผู้เห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นจำนวน 4 ราย

สำหรับการให้ความสำคัญต่อสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นที่หลากหลายมากที่สุด โดยกระจายในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันระหว่างเห็นด้วย ไม่แน่ใจ และไม่เห็นด้วย หากพิจารณาถึงรายละเอียดของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนใหญ่ของผู้ที่มีข้อคิดเห็นในเชิงที่ให้ความสำคัญกับสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ กลับเป็นชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงชุมชนอุ้มยอม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความคิดเห็นในแง่ของการให้บริการและอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีในแง่จิตใจให้บริการ แต่ทั้งนี้ต้องทำความเข้าใจกับชาวบ้านว่าต้องอยู่บนความสามารถของชุมชน และไม่รบกวนสิ่งแวดล้อมหรือรบกวนน้อยที่สุด

1.2.2 ขนาดของกิจกรรม

ผลกระทบของการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยมเกิดขึ้นจากการมุ่งเน้นปริมาณของนักท่องเที่ยวมากกว่าคุณภาพของนักท่องเที่ยว สิ่งก็ตามมาได้แก่ มลพิษ ความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ความแปลกปลอมทางวัฒนธรรม ซึ่งนำมาสู่ปัญหาของสังคม ดังนั้นขนาดของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จึงจำเป็นที่จะต้องควบคุมให้มีขนาดที่เหมาะสมกับความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศและระบบสังคม โดยการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง ซึ่งอาจทำได้ทั้งทางตรง ทางอ้อม กล่าวคือ ทางตรงได้แก่ การตรวจสอบร่วมกันของชุมชน และออกเป็นกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติในการกำหนด

จำนวนนักท่องเที่ยวที่ชุมชนจะรับได้ในแต่ละครั้ง เช่น 20 คน/ครั้ง เป็นต้น หรือทางอ้อม โดยกำหนดระเบียบ ข้อพึงปฏิบัติของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในชุมชน เช่น ห้ามดื่มสุรา ห้ามส่งเสียงดังรบกวนความเป็นอยู่ของชุมชน ห้ามทิ้งขยะ ห้ามเกี่ยวข้องกับยาเสพติด เป็นต้น ซึ่งข้อห้ามหรือข้อพึงปฏิบัติดังกล่าวจะทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงได้นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมากกว่าปริมาณ

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับขนาดของกิจกรรมจากกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่คือร้อยละ 66.7 เห็นด้วยกับการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวและระเบียบข้อพึงปฏิบัติ เพื่อป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน และอีกร้อยละ 30.0 เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง (ดังตารางที่ 9) อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการ ได้ให้ข้อคิดเห็นถึงการกำหนดมาตรการต่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวด้วยตนเอง โดยไม่ผ่านชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ อุ่มผาง ซึ่งไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมนักท่องเที่ยวได้ ก่อให้เกิดปัญหาขยะ ปัญหาความแออัดของนักท่องเที่ยว ปัญหาการขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งนอกจากจะสร้างความเสื่อมโทรมให้แก่นักท่องเที่ยวแล้ว ก็อาจทำให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติอย่างแท้จริงเกิดความรำคาญและไม่ย้อนกลับมาเที่ยวซ้ำอีก ซึ่งจะก่อให้เกิดผลกระทบในระยะยาว และผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นประเด็นที่ควรนำมา กำหนดมาตรการป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิด ซึ่งจะนำเสนอในการวิเคราะห์ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในลำดับต่อไป

1.2.3 ลักษณะของกิจกรรม

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะของการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนกับนักท่องเที่ยว เพื่อก่อให้เกิดจิตสำนึก และให้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องทะนุบำรุง รักษา และฟื้นฟูระบบนิเวศ และระบบสังคมของตนเอง โดยการเน้นให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงและสัมผัสแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศ องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนการสื่อความหมายจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องเตรียมความพร้อมอยู่เสมอเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว โดยอาจจัดตั้งเป็นศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงประจำแต่ละ

ชุมชนได้ และจัดให้มีข้อมูลรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ วัฒนธรรมของแต่ละชุมชนไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาก่อนเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่แท้จริง ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงสามารถดำเนินการได้ทันที โดยการพัฒนารูปแบบและเนื้อหาของกรนำเสนอนิเวศวัฒนธรรมชนเผ่าในแต่ละพื้นที่เป้าหมายให้เป็นการเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการศึกษาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามเครื่องมือของการสื่อความหมาย เช่น คู่มือเส้นทางศึกษาธรรมชาติ คู่มือการดูนก ดูสัตว์ ก็เป็นสิ่งจำเป็นต่อนักท่องเที่ยวในการเข้าไปเรียนรู้สัมผัสกับความจริงในแหล่งธรรมชาติ ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็ได้แก่มีวัตถุประสงค์ที่มีความรู้อย่างแท้จริง

สำหรับประเด็นของการศึกษาเรียนรู้จะขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจมีอยู่หลายระดับ เช่น การศึกษาเพื่อความเพลิดเพลินและเรียนรู้ธรรมชาติอย่างง่ายจากการสังเกต การฟังเสียงธรรมชาติ การดมกลิ่นดอกไม้หรือสนใจเรียนรู้รายละเอียดมากขึ้นจากการสอบถามมีวัตถุประสงค์ สอบถามจากบุคคลในชุมชน หรือหาเอกสารคู่มือมาศึกษา และหากสนใจอย่างจริงจังก็อาจเรียนรู้ธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนด้วยการใช้เวลาพักอาศัยในชุมชนนั้นนานขึ้น เป็นต้น ดังนั้นข้อมูลรายละเอียดและการสื่อความหมายจึงเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ผลจากการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ทั้งหมดเห็นด้วยว่าลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาหาความรู้และสัมผัสกับธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ในท้องถิ่นจำเป็นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวอย่างแท้จริง โดยกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 53.3 เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งต่อปัจจัยดังกล่าว ส่วนจิตสำนึกและความตระหนักถึงการดูแลรักษา พัฒนาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน โดยกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 96.6 มีความคิดสนับสนุนปัจจัยดังกล่าว (ดังตารางที่ 9)

1.3 ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

ท่ามกลางกระแสของการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา "การมีส่วนร่วมของประชากรและชุมชน" เป็นเครื่องมือที่ถูกกล่าวถึงและนำมาใช้อย่างแพร่หลายทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยต่างก็ถือว่าการมีส่วนร่วมเป็นทั้งมรรคและผลของการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องมาจากความคาดหวังถึงสภาวะการณ์สุดท้ายของการพัฒนาที่มีประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด หากพิจารณาถึงฐานความคิดของการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองแล้วก็พบว่าต่างก็วางอยู่บนฐานของการมอบอำนาจการตัดสินใจให้แก่ประชาชนและชุมชนในการดำเนินการป้องกัน แก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จึงดำเนินการอยู่บนฐานความคิดของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวของตนเอง โดยเริ่มจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่ประกอบไปด้วยการริเริ่มการตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ และจากการปฏิบัติจึงส่งผลต่อไปยังการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุดท้ายคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งจะย้อนกลับไปสู่การตัดสินใจต่อกิจกรรมใหม่ ที่จะดำเนินการผ่านกระบวนการดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

ในทัศนะของผู้ศึกษา ปัจจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของโครงการ โดยมองว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง ชุมชนชาวเขาบนพื้นที่สูงมีวิถีการดำรงชีวิตที่พึ่งพิงอยู่กับสิ่งแวดล้อมและสภาพโดยรอบของชุมชน ทั้งการเป็นพื้นที่ทำกิน การหาของป่า ล่าสัตว์ เมื่อเกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงขึ้นย่อมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมลดลง ประการที่สอง การให้ประชาชนและชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

จะทำให้ประชาชนและชุมชนมองเห็นถึงการใช้จ่ายประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากรูปแบบของการทำลายก็เปลี่ยนเป็นการดูแลรักษาให้คงสภาพที่สมบูรณ์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาและทำรายได้ให้มากกว่า และยังยึดถือการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ในรูปแบบอื่น และ *ประการสุดท้าย* จากกาเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว จะเป็นการกระตุ้น และสนับสนุนให้ชุมชนได้ดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าตนเอง ตลอดจนภูมิปัญญาพื้นบ้านทั้งทางด้านสมุนไพร หัตถกรรม การแสดงและงานฝีมืออื่นให้คงอยู่และสืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชน จึงก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและระบบสังคมของแต่ละชุมชนที่เป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง และสามารถวิเคราะห์ปัจจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1.3.1 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นขั้นตอนสำคัญยิ่งและส่งผลกระทบต่อขั้นตอนต่อไป และการตัดสินใจจะต้องดำเนินการทั้งในขั้นตอนปฏิบัติการรับผลประโยชน์และขั้นตอนการประเมินผล โดยในขั้นตอนของการริเริ่มตัดสินใจสิ่งจำเป็นที่สุดคือ ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงที่จะมองภาพของการบริหารจัดการธุรกิจด้วยชุมชนเอง ถึงแม้ว่าชุมชนบนพื้นที่สูงบางแห่งจะมีธุรกิจการท่องเที่ยวเข้าไปดำเนินการบ้างแล้วก็ตาม แต่ชุมชนก็มีบทบาทเพียงแค่อำนาจการท่องเที่ยวที่ได้รับผลประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากกิจกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับบริการการท่องเที่ยว ดังนั้นการสร้างความรู้ ความเข้าใจถึงแนวความคิด ปรัชญา องค์ประกอบ รูปแบบและลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกเพื่อให้ชุมชนได้ตัดสินใจด้วยชุมชนเอง โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ชุมชนนั้น จึงต้องแสวงหาเครื่องมือที่เหมาะสมกับศักยภาพการรับรู้ของชุมชน ทั้งรูปแบบการประชุม เวทีชาวบ้าน การเยี่ยมครัวเรือน การพบปะพูดคุยกับแกนนำ องค์กรชุมชน ให้เข้ามาร่วมวิเคราะห์ผลดี - ผลเสียของการเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้ชุมชนดำเนินการตัดสินใจ

1.3.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ

การตัดสินใจของชุมชนจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการโดยการเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงโดยชุมชน สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ได้จากการกำหนดองค์กรที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว โดยเริ่มจากการวิเคราะห์โครงสร้างขององค์กรชุมชนที่มีอยู่เดิม หากไม่สามารถรับบทบาทภารกิจเพิ่มก็จำเป็นจะต้องจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นแกนนำของชุมชนในการกำหนดเป้าหมาย และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แล้วเปิดรับผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม กำหนดบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบของบุคคลที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ การกำหนดรูปแบบของกิจกรรมและสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น บ้านพัก อาหาร ราคา กฎ/กติกา ข้อพึงปฏิบัติของนักท่องเที่ยว ตลอดจนการค้นหากลุ่มมีปัญญาชุมชนและพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเตรียมมัคคุเทศก์ในการสื่อความหมายให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเมื่อชุมชนพิจารณาเห็นถึงความพร้อมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้ก็จะนำไปสู่การให้บริการการท่องเที่ยว ทั้งนี้ในขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการนี้ ควรกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามาร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มากที่สุด เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้เข้ามาร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างแท้จริง

1.3.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ในขั้นตอนนี้จำเป็นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่อยู่ภายนอกชุมชนทั้งการส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์ หรือการประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและนำมาซึ่งรายได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อชุมชนและประชาชนจะได้มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งหมายรวมถึงผลประโยชน์ส่วนบุคคล กลุ่มและชุมชน นอกเหนือจากรายได้ที่มีต่อบุคคลแล้ว การกระจายรายได้ที่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในชุมชนก็เป็นสิ่งสำคัญ ดังข้อคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ได้เสนอไว้ในผลการศึกษาเกี่ยวกับข้อคิดเห็นทั่วไป ซึ่งการกระจายรายได้อาจดำเนินการในลักษณะของการกระจายความรับผิดชอบในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มบ้านพัก - อาหาร

กลุ่มมัคคุเทศก์ กลุ่มขี่ช้าง กลุ่มถ่อแพ กลุ่มลูกหาบ กลุ่มหัตถกรรม งานฝีมือและของที่ระลึก เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีวิธีการที่จะนำรายได้บางส่วนจากการท่องเที่ยวมาจัดตั้งเป็นกองทุนประจำกลุ่ม หรือกองทุนประจำหมู่บ้านแล้วแต่กรณี เพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมพัฒนาชุมชน และกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมวัฒนธรรมของชนเผ่าตนเอง ทั้งนี้ควรกำหนดให้มีการทบทวน สรุปบทเรียนของการดำเนินงานในแต่ละช่วงเวลา เพื่อประเมินผลของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังกล่าวข้างต้น หากดำเนินการตามขั้นตอนจนกลายเป็นกระบวนการที่สามารถขับเคลื่อนไปได้ด้วยตนเองก็จะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เห็นว่าชุมชนควรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง โดยมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งในปัจจุบันมีส่วนร่วมถึงร้อยละ 56.7 และไม่มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยแต่ประการใด แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ทั้งนี้ส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 50.0 เห็นว่าควรมีองค์การที่รับผิดชอบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยตรง สำหรับเรื่องของการได้รับผลประโยชน์จากรายได้ส่วนใหญ่คือร้อยละ 53.4 จะเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะสร้างงานและรายได้แก่ชุมชนเช่นเดียวกับข้อคิดเห็นในการกระจายรายได้ที่ไม่มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม โดยมีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 53.3 ที่เห็นด้วยอย่างยิ่งต่อการกระจายรายได้ให้ชุมชนอย่างเป็นธรรม เช่นเดียวกับข้อคิดเห็นต่อการนำรายได้ที่ได้รับบางส่วนคืนกลับสู่ชุมชน เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน มีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับวิธีการดังกล่าว สำหรับผลการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจะทำให้ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้น และการเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมีความเข้มแข็ง มั่นคงมากขึ้นนั้น มีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อคิดเห็นดังกล่าวคือร้อยละ 56.7 และร้อยละ 46.6 ตามลำดับ (ดังตารางที่ 13)

ตารางที่ 10

จำนวนและร้อยละของข้อคิดเห็นต่อปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง
1. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการจัดการของผู้ประกอบการเอกชน รัฐและชุมชนไม่ควรมีบทบาทในการจัดการ	-	1 (3.3)	1 (3.3)	21 (70.0)	7 (23.4)
2. ชุมชน และท้องถิ่นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรม และควบคุม ดูแล การท่องเที่ยวในชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง	17 (56.7)	13 (43.3)	-	-	-
3. การบริหารจัดการในชุมชนและท้องถิ่นต้องมีองค์การชุมชนที่รับผิดชอบโดยตรง	12 (40.0)	15 (50.0)	2 (6.7)	1 (3.3)	-
4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการสร้างงานและรายได้ให้แก่ชุมชน	16 (53.4)	13 (43.3)	1 (3.3)	-	-
5. รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรมีการกระจายตัวอย่างทั่วถึง เป็นธรรม จึงมีผลต่อความยั่งยืนของโครงการ	16 (53.3)	14 (46.7)	-	-	-
6. ควรนำรายได้จากการท่องเที่ยวส่วนหนึ่งกลับคืนสู่ชุมชนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมอื่นๆของชุมชน	15 (50.0)	13 (43.3)	2 (6.7)	-	-
7. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในแต่ละชุมชนจะทำให้ชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น	11 (36.6)	17 (56.7)	2 (6.7)	-	-
8. การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวจะทำให้ชุมชนมีความมั่นคง	14 (46.6)	14 (46.6)	2 (6.7)	-	-

2. ปัจจัยภายนอกชุมชนบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย

2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายและระเบียบที่เอื้อต่อการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติที่จำเป็นจะต้องดูแลรักษาให้สิ่งแวดล้อมยังคงอยู่ในสภาพที่ได้รับการรบกวนน้อยที่สุด หรือไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเลย การจัดการที่เน้นความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและก่อให้เกิดความยั่งยืนแก่ชุมชน ทั้งทางด้านรายได้ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม แต่ในปัจจุบันการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นอำนาจของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งมีแนวโน้มจะประสบปัญหาทางด้านงบประมาณและอัตรากำลังในการควบคุมดูแลทรัพยากรของประเทศชาติ ประกอบกับกระแสการถ่ายโอนอำนาจภาครัฐสู่อำนาจส่วนท้องถิ่น การให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งมีฐานความคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว ดังผู้ศึกษาได้นำเสนอถึงแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ในสาระของบทที่ 2 และจากการวิเคราะห์ถึงปัจจัยด้านการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ ก็ยังยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ชุมชนสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของภาครัฐได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการจัดการเพื่อประโยชน์เชิงเศรษฐกิจของประชาชน ก็จะทำให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และปัจจุบันนี้ชุมชนบนพื้นที่สูงบางพื้นที่ก็มีกฎระเบียบของชุมชนในการควบคุม ดูแล รักษาป่า ดันน้ำลำธาร หรือป่าชุมชนอยู่แล้ว แต่ยังคงขาดอำนาจทางกฎหมายที่จะรองรับให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างถูกต้องและมีการบังคับใช้อย่างจริงจัง ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่ากรณีกฎหมายและระเบียบที่ให้ประชาชนและชุมชนมีโอกาสในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อมได้ในที่สุด

จากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คือร้อยละ 76.6 (ดังตารางที่ 11) ก็สนับสนุนให้ชุมชนได้มีโอกาสในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา พัฒนาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม มิฉะนั้นอาจทำให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ ดังกรณีที่กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ประกอบการได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ถึงปัญหาการทิ้งขยะในพื้นที่ท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวด้วยตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ผู้มั่งคั่งไม่สามารถออกกฎระเบียบ หรือควบคุมนักท่องเที่ยวที่เข้าไปท่องเที่ยวในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ เนื่องจากไม่มีอำนาจในการจัดการ เป็นต้น

2.2 ปัจจัยด้านการประสานงานและการสร้างเครือข่าย

การประสานงานถือได้ว่าเป็นการบริการที่สำคัญของการบริหารจัดการ แต่เดิมการดำเนินงานมักจะอยู่ในขอบเขต บทบาทและหน้าที่ที่แยกส่วนเฉพาะที่ตนเองรับผิดชอบ ไม่ต้องการเกี่ยวข้องกับหน่วยงาน องค์กรอื่น ก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานและความด้อยประสิทธิภาพของผลสำเร็จ การประสานงานนั้นต้องก่อให้เกิดขึ้นทั้งในระดับเดียวกันและระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เป็นไปทั้งในระดับของชุมชนที่เป็นเป้าหมายการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และชุมชนใกล้เคียง และระดับที่ต้องสัมพันธ์กับองค์กรอื่นๆ เช่น องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง การวางระบบ ข่ายงานและการประสานที่ดี จะทำให้เกิดการฉันทกมลกำลังและทรัพยากรเข้าในการดำเนินงาน เกิดการบริการเบ็ดเสร็จ ผสมผสานอย่างจริงจัง และเกิดพลังเนื่องมาจากการช่วยเสริมกันในทุกส่วนของแต่ละส่วน ผู้ศึกษาพิจารณาเห็นว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงต้องให้ความสำคัญกับการประสานงาน และการสร้างเครือข่าย เพื่อเชื่อมโยงภาคีที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมประชาลงเคราะห์ ซึ่งรับผิดชอบโครงการ กรมป่าไม้ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น นอกจากนี้องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม องค์กรบริหารส่วนตำบล และผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในระดับต่างๆ ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องเชื่อมโยงเข้าสู่ชุมชนที่บริหาร

จัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างเป็นระบบและสร้างเครือข่ายของการประสานงานอย่างต่อเนื่อง

การประสานงานเพื่อให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดำเนินการไปอย่างเปี่ยมประสิทธิภาพ จำเป็นที่จะต้องก่อให้เกิดในทุกขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนแรกของการดำเนินงาน คือในขั้นของการคัดเลือกและวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่แหล่งธรรมชาติโดยส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตป่าหวงห้ามตามกฎหมาย ซึ่งมีกฎหมายระเบียบข้อบังคับ และแนวทางปฏิบัติแตกต่างกันออกไป ระเบียบข้อบังคับซึ่งจำเป็นจะต้องนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจ มิฉะนั้นอาจเกิดข้อขัดข้องในการดำเนินงานได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนอุ้มผาง จังหวัดตาก ซึ่งแหล่งธรรมชาติส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง ทั้งจุดชมวิว น้ำตก และเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ถึงแม้อุทยานแห่งชาติจะมีการกำหนดพื้นที่ให้บริการการท่องเที่ยวอยู่แล้ว 2 เขตพื้นที่ แต่ก็ไม่ได้ครอบคลุมถึงแหล่งธรรมชาติดังกล่าว จึงจำเป็นต้องขออนุญาตกรมป่าไม้เพื่อเปิดเขตบริการเพิ่ม อย่างไรก็ตามจากการประสานงานอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดตาก ก็สามารถหาแนวทางปฏิบัติในระดับพื้นที่ได้ โดยการแจ้งรายละเอียดกำหนดการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามแหล่งธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติให้ทราบทุกครั้ง เพื่อจัดส่งเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติหน้าที่นำเข้าเขตอุทยานแห่งชาติในฐานะเจ้าพนักงานป่าไม้ตามระเบียบที่กำหนด ซึ่งจากกรณีดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าการประสานงานเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างชัดเจน และจากการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างก็พบว่าส่วนใหญ่คือร้อยละ 63.3 ก็เห็นด้วยว่าการประสานงานกับทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน อบต. และชุมชนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เหลือก็เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งต่อการประสานงาน (ดังตารางที่ 11)

สำหรับการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงหน่วยงานเอกชน และองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ากับธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 50.0 เห็นด้วยว่าเป็นปัจจัยสำคัญ และร้อยละ 43.3 เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างเครือข่ายดังกล่าว (ดังตารางที่ 11) และจากข้อคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการได้เสนอว่าการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเข้ากับเครือข่ายด้านการตลาด และการประชาสัมพันธ์จะเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินธุรกิจที่ประสบผลสำเร็จ และจากการสัมภาษณ์ประธานชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ผู้มผาง (นายณรงค์ คำภีร์) ก็แสดงความพร้อมที่จะช่วยเหลือและสนับสนุนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

2.3 ปัจจัยด้านการตลาด

ธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังเป็นธุรกิจที่ต้องขยายตัวอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการสร้างงานและรายได้ให้แก่ประเทศ ถึงแม้จะยังไม่มีการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบที่แน่นอน แต่ก็ได้มีการประมาณการไว้จากหลายหน่วยงานโดย Stamford Research Institute ได้สำรวจข้อมูลจากบริษัทท่องเที่ยว พบว่าการท่องเที่ยวแบบเฉพาะ (เช่นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์) มีอัตราการขยายตัวถึงร้อยละ 10 - 15 ต่อปี ในขณะที่อัตราการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวโดยรวมจะอยู่ในระดับร้อยละ 7 - 8 และ World Resources Institute³⁴ ยังได้รายงานว่าการท่องเที่ยวธรรมชาติของประเทศต่างๆ ขยายตัวโดยเฉลี่ยในอัตราร้อยละ 10 - 30 ต่อปี ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยรวมขยายตัวในอัตราประมาณร้อยละ 4 เท่านั้น และในปี พ.ศ. 2532 World Tourism Organization ประมาณไว้ว่ารายจ่ายจากการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 7 ของการท่องเที่ยวทั้งหมด คิดเป็นมูลค่าประมาณ 238 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ โดยทั่วไปการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ จะมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าการท่องเที่ยวทั่วไปประมาณร้อยละ 120 - 200 แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีกำลังการจ่ายในระดับที่สูงกว่าการท่องเที่ยวทั่วไป ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะมีบทบาทมากขึ้นและเป็นที่มาของรายได้ที่สำคัญในอนาคต

หากพิจารณาปัจจัยด้านการตลาดแล้ว ผู้ศึกษาได้จำแนกองค์ประกอบออกเป็น 3 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบของสินค้า นักท่องเที่ยว และการนำเสนอสินค้า สามารถแยกการวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.3.1 องค์ประกอบของสินค้า

สินค้าของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนบนพื้นที่สูงจัดขึ้นภายใต้ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งผู้ศึกษาได้วิเคราะห์รูปแบบ ขนาดและลักษณะของกิจกรรม ซึ่งนำเสนอแล้วในการวิเคราะห์ปัจจัยด้านการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศและระบบสังคม จึงไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียดดังกล่าวอีก แต่ผู้ศึกษาพิจารณาเห็นว่าการควบคุมมาตรฐานของกิจกรรมและสิ่งอำนวยความสะดวก จะเป็นอีกปัจจัยเพื่อที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงประสบความสำเร็จท่ามกลางภาวะการแข่งขันของธุรกิจการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ซึ่งถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจะมุ่งเน้นการศึกษา เรียนรู้ธรรมชาติและวัฒนธรรมชนเผ่าที่ดำรงอยู่ แต่การดูแลสุขภาพสะอาดของบ้านพัก ห้องน้ำห้องส้วม และการอำนวยความสะดวกก็จะสร้างความพึงพอใจและความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นสำหรับการดำเนินงานภายใต้โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จากผลการศึกษาพบว่าชุมชนชาวไทยภูเขา ที่เป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยังคงต้องปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆทั้งบ้านพัก ห้องน้ำ ห้องส้วม ให้เหมาะสมและถูกหลักสุขาภิบาล รวมทั้งควรปรับปรุงบริเวณโดยรอบของบ้านพักให้มีความสะอาดมากขึ้น สำหรับด้านอาหารจำเป็นต้องดูแลสุขภาพสะอาดของภาชนะที่ใช้ และเน้นถึงการประกอบอาหารที่ถูกหลักอนามัยด้วย

2.3.2 องค์ประกอบด้านนักท่องเที่ยว

ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง การจัดรายการ กิจกรรมการท่องเที่ยวให้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง ทั้งนี้จำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงประเภทของนักท่องเที่ยวให้ชัดเจน ซึ่ง Lindberg³⁵ ได้จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 นักท่องเที่ยวที่เน้นความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าขณะที่เที่ยวชมแหล่งธรรมชาติ (Hard – core Nature Tourist)

ประเภทที่ 2 นักท่องเที่ยวที่เน้นการไปเที่ยวตามสถานที่ธรรมชาติ เพื่อจะได้รู้และเข้าใจในธรรมชาติหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น (Dedicate Nature Tourist)

ประเภทที่ 3 นักท่องเที่ยวที่ชอบไปสถานที่ธรรมชาติที่แปลกๆ และไม่เคยไปมาก่อน (Mainstream Nature Tourist)

ประเภทที่ 4 นักท่องเที่ยวที่บังเอิญต้องไปชมธรรมชาติ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของรายการการท่องเที่ยวที่ใช้บริการ (Casual Nature Tourist)

การจัดประเภทนักท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น จะทำให้การวางแผนและการจัดการที่เหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษา ค้นคว้า จะมีความสนใจข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับธรรมชาติ ดังนั้น การเตรียมการก็ควรมุ่งเน้นในการให้ความรู้แก่มีคคหเทศก์ การมีศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยว เป็นต้น ส่วนนักท่องเที่ยวที่เน้นความเพลิดเพลินหรือเพียงการเที่ยวชม มักมีความต้องการความสะดวกสบายมากกว่าข้อมูลรายละเอียดของแหล่งธรรมชาติ เพราะฉะนั้นควรเตรียมที่พักและการเดินทางที่มีความสะดวกสบาย เป็นต้น ผลจากการศึกษาพบว่า โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงก็เล็งเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันจึงเน้นการให้ความรู้กับมีคคหเทศก์ท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะฝึกอบรมให้ความรู้ภาควิชาการแล้วยังมีการฝึกปฏิบัติในระดับพื้นที่เพื่อเพิ่มทักษะความชำนาญในการสื่อความหมายสิ่งต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว และพบว่าส่วนใหญ่ผู้อาสาสมัครในชุมชนจะเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีความรู้ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ประเพณีประจำเผ่าเป็นอย่างดี จึงควรสนับสนุนให้กลุ่มเยาวชนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ประสบการณ์ดังกล่าวจากกลุ่มผู้อาสาสมัคร เพื่อใช้เป็นองค์ความรู้ในการทำหน้าที่ถ่ายทอดให้นักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้อง เพราะกลุ่มมีคคหเทศก์ท้องถิ่นที่เข้ารับการฝึกอบรมภายใต้โครงการมักจะเป็นกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน นอกจากนี้การมีความรู้ความเข้าใจถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวก็อาจใช้เป็นประโยชน์ในการควบคุมจำนวนและคุณภาพของนักท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติมีความแปราะบาง โดยการออกกระเบียน

ข้อปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างชัดเจน เช่น ห้ามทิ้งขยะ ห้ามเก็บพันธุ์ไม้ป่า ห้ามส่งเสียงดังรบกวนสัตว์ป่า การเคารพในภูมิปัญญาและข้อห้ามทางจารีตประเพณี เป็นต้น เพื่อป้องกันมิให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ

การตลาดที่มุ่งเน้นคุณภาพของนักท่องเที่ยวมากกว่าปริมาณอาจสวนกระแสของธุรกิจ แต่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงนั้นมองถึงความยั่งยืนทางระบบสังคม ระบบนิเวศควบคู่ไปกับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ดังนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า การให้ความสำคัญกับคุณภาพของนักท่องเที่ยวโดยมุ่งเน้นนักท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมมากกว่าปริมาณของนักท่องเที่ยว จะเป็นปัจจัยให้เกิดความสำเร็จที่ยั่งยืนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอย่างแท้จริง

2.3.3 องค์ประกอบด้านการนำเสนอสินค้า

การนำเสนอสินค้าจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลทั้งด้านองค์ประกอบของสินค้าและองค์ประกอบของนักท่องเที่ยว อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของข้อมูลด้านอุปสงค์เข้ากับข้อมูลด้านอุปทาน โดยส่งเสริมให้ชุมชนเป็นฐานในการเป็นศูนย์รวมด้านการตลาด ภายใต้การจัดการขององค์กรชุมชนที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยกำหนดให้มีการกำหนดระบบการขาย การจองและการต่อรองราคาที่ชัดเจน ตลอดจนวางแผนการส่งเสริมด้านการตลาดอย่างต่อเนื่องทั้งในส่วนของกิจกรรมปกติ หรือรายการปกติ และกิจกรรมพิเศษในช่วงเทศกาลที่สำคัญของชุมชน เช่น พิธีปีใหม่ เป็นต้น แต่ผลจากการศึกษาพบว่า การกำหนดระบบการขาย การจองและราคาไว้อย่างชัดเจนนั้น ก็อาจเป็นอุปสรรคในการให้บริการได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดราคาที่ค่อนข้างตายตัว มักมีปัญหาเรื่องการต่อรองราคา ทั้งนี้มีปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้อง เช่น การเปลี่ยนแปลงราคาที่พัก ค่าอาหารและบริการนำเที่ยวตามฤดูกาลท่องเที่ยว การปรับราคาการให้บริการตามการเตรียมความพร้อมของนักท่องเที่ยว เช่น กรณีนักท่องเที่ยวเตรียมน้ำดื่ม อาหารมาเอง เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวบ้านโดยเฉพาะชาวไทยภูเขา การเพิ่มพูนความเข้าใจในการให้บริการจึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยในเบื้องต้น

ควรให้ชุมชนได้ศึกษาเรียนรู้ด้านการตลาดและส่งเสริมการขายผ่านเครือข่ายธุรกิจ
ในระดับท้องถิ่นก่อน

การวิเคราะห์ถึงปัจจัยด้านการตลาดนี้ หากพิจารณา
ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่คือร้อยละ 66.7 เห็นด้วยที่จะให้ชุมชน
ได้ศึกษาเรียนรู้ด้านการตลาด และประสานงานกับภาคธุรกิจเอกชนในการส่งเสริมการ
ตลาดของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง (ดังตารางที่ 11)

2.4 ปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์

แม้ว่าประเทศไทยจะประสบปัญหาในด้านภาพพจน์ และการ
ลดลงของมาตรฐานสินค้าการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ แต่กระแสของการท่องเที่ยวเชิง
อนุรักษ์ในปัจจุบัน ตลอดจนสภาพของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่หลากหลาย
ความสวยงามของแหล่งธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเขาแต่ละ
ชนเผ่า จะยังคงเป็นที่นิยมและสามารถแข่งขันในตลาดได้ในระดับหนึ่ง แต่จากการที่
การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นโครงการที่ค่อนข้างใหม่ในการรับรู้
ของสาธารณะ ประกอบกับภาพของชาวเขาต่อการรุกรานทรัพยากรธรรมชาติ และผล
เชิงลบของการท่องเที่ยวในชุมชนบนพื้นที่สูงที่ผ่านมา เช่น ยาเสพติด การปล้นจี้
นักท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องดำเนินการประชาสัมพันธ์เชิงรุก เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดี
ให้แก่ชุมชนบนพื้นที่สูง และสร้างความรับรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่แท้จริงให้แก่
ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง
อนุรักษ์บนพื้นที่สูง ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขา และการดูแล
รักษาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ควรมีแผนการประชาสัมพันธ์ในโอกาสพิเศษของประเทศ
โดยการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น ระบบ Internet สื่อโทรทัศน์ เป็นต้น

สำหรับแผนการประชาสัมพันธ์โดยทั่วไปนั้น ควรดำเนินการ
ทั้งในระดับชุมชน โดยองค์กรชุมชนที่รับผิดชอบดำเนินการติดต่อโดยตรงกับกลุ่มชมรม
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผู้ประกอบการท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการประชาสัมพันธ์ผ่าน
หน่วยงานต่างๆ เช่น ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
พิพิธภัณฑ์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ตลอดจนสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์

สถาวีรวิทย์ในท้องถิ่น และสนับสนุน อำนวยความสะดวกให้สื่อโทรทัศน์เข้ามาทำรายการในชุมชนเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จากการศึกษาพบว่าการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงก็ให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์โดยจัดจ้างบริษัทเอกชนในการทำเอกสาร คู่มือเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โครงการและประสานงาน สนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้รายการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของสื่อโทรทัศน์เข้ามาถ่ายทำรายการในพื้นที่เป้าหมายอยู่เสมอ รวมทั้งประสานงานกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยบรรจุกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นรายการหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในระดับประเทศนั้น กรมประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน

การประชาสัมพันธ์ภายใต้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการ และจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการส่งเสริมปัจจัยด้านอื่นๆ ซึ่งจากการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างก็พบว่า ทั้งหมดเห็นด้วยว่าการประชาสัมพันธ์ที่ดีและต่อเนื่องจะสามารถทำให้เข้าถึงกลุ่มผู้สนใจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และนำมาซึ่งการที่กลุ่มนักท่องเที่ยวเข้าถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงต่อไป ทั้งนี้มีผู้เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งกับปัจจัยดังกล่าวถึงร้อยละ 63.3 (ดังตารางที่ 11)

ตารางที่ 11

จำนวนและร้อยละของข้อคิดเห็นต่อปัจจัยภายนอกชุมชนบนพื้นที่สูง

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง
1. การดูแลรักษา พัฒนาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ควรมีกฎหมาย ระเบียบที่เอื้อต่อการจัดการ โดยชุมชน	5 (16.7)	23 (76.6)	2 (6.7)	-	-
2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องประสานงาน กับทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนา เอกชน องค์กรบริหารส่วนตำบล และชุมชน	11 (36.7)	19 (63.3)	-	-	-
3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรสร้างเครือข่าย การช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน	13 (43.3)	15 (50.0)	2 (6.7)	-	-
4. การประชาสัมพันธ์ที่ดีและต่อเนื่อง จะสามารถทำให้เข้าถึงกลุ่มผู้สนใจ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	19 (63.3)	11 (36.7)	-	-	-
5. ชุมชนควรมีการเรียนรู้ด้านการตลาดการ ท่องเที่ยวและประสานงานกับภาครัฐกิจ เอกชน	9 (30.0)	20 (66.7)	1 (3.3)	-	-

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอนั้นะ

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศตลอดระยะเวลาสามทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเจริญเติบโตอย่างน่าภาคภูมิใจ และนำรายได้เข้าสู่ประเทศอย่างมหาศาล แต่ท่ามกลางกระแสแห่งความสำเร็จยังมีผลเชิงลบที่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสังคมอย่างมากมาย จนเกิดกระแสของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ผสมผสานการพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเข้ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาสังคม และนำมาซึ่ง "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism)" เป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และมีการจัดการโดยชุมชน เพื่อการรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ได้พิจารณาคัดยภาพของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม วัฒนธรรมชนเผ่าที่หลากหลาย และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง จึงจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงขึ้น เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ของการพัฒนาอาชีพและรายได้ให้แก่ชาวเขา บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ภายใต้การบริหารจัดการโดยชุมชน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยถึงรายละเอียดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของกรมประชาสงเคราะห์ และศึกษาวเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จนสามารถนำไปสู่การทบทวนปรับปรุงและเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงได้ โดยผู้ศึกษาได้กำหนดให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของจังหวัดตากเป็นพื้นที่ศึกษา ตามกรอบแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาจากทั้งเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างในการ

ศึกษาเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ทั้งภาครัฐ ผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และชุมชนชาวเขาบนพื้นที่สูง ซึ่งเป็นประชากรเป้าหมายของการดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงที่ดำเนินการโดยกรมประชาสงเคราะห์ รวมกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาทั้งสิ้น 30 คน และใช้คำร้อยละเป็นค่าสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

1. ปัจจัยภายในชุมชนบนพื้นที่สูง

1.1 ปัจจัยด้านศักยภาพของพื้นที่

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และรวมถึงแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ผลการศึกษาพบว่าชุมชนบนพื้นที่สูงก็มีความหลากหลายของชาติพันธุ์และต่างก็มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งชาวเขาเผ่าแม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีเก้อ กะเหรี่ยง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม และเหมาะสมกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว อาทิ การเดินป่า การศึกษาธรรมชาติ ชมทิวทัศน์ ชมทะเลหมอก น้ำตก ถ้ำ การล่องแพ เป็นต้น นอกจากนี้ ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับกิจกรรมและศักยภาพด้านพื้นที่บนพื้นที่สูงว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงดำเนินการได้อย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามผลการศึกษาพบว่าพื้นที่เป้าหมายของการดำเนินงานบางพื้นที่ ยังมีข้อจำกัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเพราะไม่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ชัดเจน และหลากหลายพอที่จะดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

1.2 ปัจจัยด้านการจัดการที่เน้นความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศและระบบสังคม

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ภายใต้ระบบนิเวศวิทยามนุษย์ การจัดการจำเป็นต้องเน้นถึงความรับผิดชอบต่อความสมดุลของระบบนิเวศและระบบสังคม ซึ่งผู้ศึกษาได้แยกวิเคราะห์ออกเป็นรูปแบบของกิจกรรม ขนาดของกิจกรรมและลักษณะของกิจกรรม ดังนี้

1.2.1 รูปแบบของกิจกรรม

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จะเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพทางกายภาพ ระบบนิเวศและวัฒนธรรมชุมชน ภายใต้ความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ และวัฒนธรรมของชนเผ่า และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตดั้งเดิมของประชากรเป้าหมาย เช่น การเดินป่าเพื่อศึกษารธรรมชาติ การชมนกและพันธุ์สัตว์นานาชนิด การส่องแพ ส่องแก่ง การเที่ยวชมทัศนียภาพ ชมถ้ำ น้ำตกและแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม รวมทั้งจัดการท่องเที่ยวโดยเข้าพักอาศัยอยู่กับชาวบ้าน (Homestay) เพื่อศึกษาแลกเปลี่ยน และเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชาวไทยภูเขาแต่ละเผ่า

1.2.2 ขนาดของกิจกรรม

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ต้องเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นคุณภาพของนักท่องเที่ยวมากกว่าปริมาณ ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงได้คำนึงถึงจำนวนของนักท่องเที่ยวที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน จึงกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะรับได้ในแต่ละครั้ง และทุกครั้งต้องติดต่อผ่านผู้ประสานงานของกลุ่มเท่านั้น รวมทั้งกำหนดข้อพึงปฏิบัติเพื่อคัดคุณภาพของนักท่องเที่ยว เช่น ข้อห้ามเรื่องการดื่มสุรา การห้ามให้สิ่งของแก่เด็กในหมู่บ้าน ห้ามส่งเสียงดังรบกวนความเป็นอยู่ของชุมชน ห้ามเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ห้ามทิ้งขยะในชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ก็เห็นด้วยกับมาตรการในการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวและคุณภาพของนักท่องเที่ยว

1.2.3 ลักษณะของกิจกรรม

เป็นกิจกรรมการท่องเทียวที่มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนกับนักท่องเที่ยว ดังนั้นข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับระบบนิเวศของชุมชน องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชนเผ่า ตลอดจนการสื่อความหมายจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าการกิจกรรมการท่องเทียวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันของนักท่องเที่ยวกับชุมชน โดยมีการเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ในชุมชนซึ่งผ่านการอบรมและฝึกปฏิบัติถึงการสื่อความหมายมาแล้วระดับหนึ่ง แต่ก็พบว่ามัคคุเทศก์ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในระบบนิเวศในเชิงลึก สำหรับข้อมูลรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยวได้มีการจัดทำเป็นเอกสารคู่มือการท่องเที่ยวของชุมชน แต่ยังคงขาดศูนย์กลางการให้บริการข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชน สำหรับผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่ามัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติอย่างแท้จริงเพื่อประโยชน์ในการสื่อความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวและกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนและนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ตลอดจนการทำนุบำรุงประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น

1.3 ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของโครงการ ทั้งความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ตลอดจนกระบวนการ คือ

1.3.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นขั้นตอนสำคัญที่ส่งผลถึงขั้นตอนของการปฏิบัติการ การรับประโยชน์และการติดตามประเมินผล โดยปัจจัยสำคัญของขั้นตอนนี้คือ การสร้างความรู้ความเข้าใจก่อนวัดกรรมที่จะนำเข้าสู่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้นำไปพิจารณาถึงข้อดี ข้อเสีย และนำไปสู่การตัดสินใจ ผลของการศึกษาพบว่า แม้ชุมชนบนพื้นที่สูงบางแห่งจะมีธุรกิจการท่องเที่ยวเข้าไปดำเนินการ แต่ก็เป็นการบริหารจัดการโดยเอกชนจากภายนอก และชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการ

บริหารจัดการหรือร่วมตัดสินใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่อย่างใด ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนจึงเป็นสิ่งใหม่สำหรับชุมชนและเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจถึงแนวคิด ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มุ่งให้เกิดความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สิ่งจำเป็นอันดับแรกจึงควรสร้างจิตสำนึกของชุมชนต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ถูกต้องทั้งนี้ต้องให้เครื่องมือที่เหมาะสมกับสภาพการรับรู้ของชุมชนด้วย

1.3.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ

สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการคือ การพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความพร้อมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ปัจจัยสำคัญคือ การมีองค์กรที่รับผิดชอบโดยตรงในการบริหารจัดการ ทั้งนี้ต้องเป็นองค์กรที่มีความเข้มแข็งพอที่จะเป็นแกนนำในการดำเนินธุรกิจของชุมชน มีการวางระเบียบ ข้อบังคับ มีการใช้ข้อบังคับที่จริงจัง ผลการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีการดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ยังขาดการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนเอง โดยเฉพาะการมีองค์กรชุมชนที่มีบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนเพื่อชุมชนจะได้ช่วยกันกำหนดและพัฒนาศักยภาพขององค์กรท่องเที่ยวชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถทำหน้าที่ด้านการบริหารจัดการได้ และเป็นตัวแทนที่เที่ยงธรรมของสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน

1.3.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

นอกเหนือจากการสร้างงานและรายได้แล้ว การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงานการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรนำรายได้บางส่วนมาจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการพัฒนากลุ่มและชุมชนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แม้ในปัจจุบันบางพื้นที่ชุมชนยังไม่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ แต่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดก็เห็นด้วยว่า การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมและทั่วถึงจะทำให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

2. ปัจจัยภายนอกชุมชนบนพื้นที่สูง

2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายและระเบียบที่เอื้อต่อการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

จากการที่แหล่งธรรมชาติส่วนใหญ่ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจะอยู่ในเขตป่าหวงห้ามตามกฎหมายซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการของหน่วยงานราชการ ทำให้ชุมชนขาดโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง แต่ผลจากการศึกษาพบว่า ชุมชนบนพื้นที่สูงบางพื้นที่จะมีข้อกำหนดของชุมชนเกี่ยวกับการควบคุมดูแลรักษาป่าต้นน้ำลำธาร หรือป่าชุมชนของตนเองอยู่แล้ว แต่ยังคงขาดอำนาจทางกฎหมายที่จะมารองรับให้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวเป็นไปอย่างถูกต้องและสามารถบังคับใช้ทางกฎหมายอย่างจริงจัง ในปัจจุบันรัฐมีนโยบายที่จะถ่ายโอนอำนาจให้แก่ท้องถิ่น ผู้ศึกษาจึงเห็นว่ารัฐควรทบทวนแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยกำหนดกฎระเบียบที่เปิดโอกาสให้ชุมชนที่มีความพร้อมในระดับหนึ่งอยู่แล้วเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริงและสอดคล้องกับความคิดเห็นของชุมชน ดังจะเห็นได้จากส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาต่างมีความเห็นว่าควรให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและชุมชนตนเอง

2.2 ปัจจัยด้านการประสานงานและเครือข่าย

การวางระบบข่ายงานและการประสานงานที่ดี จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงได้ให้ความสำคัญกับการประสานงานในลักษณะพหุภาคี โดยเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับหน่วยงานภาครัฐ เช่น อุทยานแห่งชาติลานสาง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคเหนือเขต 4 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา เป็นต้น นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนเชื่อมโยงกับผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลาง ซึ่งการประสานงานเพื่อสร้างเครือข่ายนั้นจำเป็นต้องประสานงานในทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการ การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน โดยมุ่งเน้นการประสานงานกับภาคีต่าง ๆ

ในระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ก่อนเพื่อนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและดำเนินการได้อย่างแท้จริง ทั้งจะเห็นได้จากการประสานงานเรื่องการเข้าท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติลานสางระหว่างศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก กับอุทยานแห่งชาติลานสาง ทำให้การดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงของชุมชนชาวไทยภูเขาบ้านอุ้มยอม จังหวัดตากเป็นไปได้อย่างราบรื่น เป็นต้น สำหรับข้อคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าการประสานงานที่ดี จะนำไปสู่ความยั่งยืนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง

2.3 ปัจจัยด้านการตลาด

ผู้ศึกษาแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 3 องค์ประกอบคือ

2.3.1 องค์ประกอบของสินค้า

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติเพื่อศึกษาเรียนรู้ให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงเน้นที่ความรับผิดชอบต่อนิเวศและระบบสังคม ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดบริการในชุมชนพื้นที่สูง เป็นกิจกรรมการศึกษาเรียนรู้และเที่ยวชมแหล่งธรรมชาติที่แต่ละพื้นที่มีอยู่ซึ่งรวมถึงประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเป็นกิจกรรมที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงมาตรฐานของกิจกรรมและสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่าบางชุมชนจำเป็นต้องปรับปรุงเกี่ยวกับบ้านพัก เครื่องนอน ห้องน้ำและบริเวณโดยรวมให้ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างเหมาะสม ตลอดจนการเผยแพร่ประเพณี วัฒนธรรมตามจังหวัด และโอกาสที่เป็นจริง

2.3.2 องค์ประกอบของนักท่องเที่ยว

ความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญต่อผลสำเร็จของการดำเนินงาน ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นนักท่องเที่ยวเฉพาะด้านที่ให้ความสำคัญต่อการเที่ยวชมธรรมชาติเพื่อศึกษาเรียนรู้และเข้าใจในธรรมชาติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะไม่คำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกมากนัก จากข้อมูลดังกล่าวชุมชนบนพื้นที่สูงควรได้นำมาใช้ประโยชน์ในการกำหนดมาตรฐานของนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาใช้บริการของชุมชน เพื่อให้ได้

นักท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึก มีความเข้าใจในธรรมชาติ วัฒนธรรม และความพร้อมของชุมชน

2.3.3 องค์ประกอบด้านการนำเสนอสินค้า

การเสนอขายสินค้าเพื่อตอบสนองกับความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหัวใจสำคัญของกิจกรรมการตลาด จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบางพื้นที่ได้กำหนดระบบการขาย การจองและการกำหนดราคาค่าบริการต่าง ๆ ไว้ได้อย่างชัดเจน แต่ยังคงขาดความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ ทำให้มีปัญหาด้านการต่อรองราคาที่เหมาะสมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน นอกจากนี้การให้ข้อมูลของระบบการให้บริการและกิจกรรมที่กำหนดไว้ก็เป็นสิ่งจำเป็นต่อนักท่องเที่ยวมาก เพราะจะทำให้เกิดปัญหานักท่องเที่ยวไม่พอใจเข้ารับบริการเนื่องจากคาดหวังในสิ่งอำนวยความสะดวกมากกว่าที่ชุมชนสามารถให้บริการได้ ดังนั้นการโฆษณาประชาสัมพันธ์จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการดำเนินงาน

2.4 ปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ที่ดีย่อมก่อให้เกิดความสนใจในบริการ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และได้มาซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นเป้าหมายที่แท้จริง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบนพื้นที่สูงยังมีภาพของการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ยาเสพติด ความไม่สะอาดและความปลอดภัย การท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนวัฒนธรรมของชาวเขา ทำให้สังคมโดยทั่วไปมองภาพของชุมชนบนพื้นที่สูงในเชิงลบ การดำเนินงานประชาสัมพันธ์จึงควรเน้นการประชาสัมพันธ์เชิงรุกเพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีให้แก่ชุมชนบนพื้นที่สูงซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมาของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงก็ได้ประชาสัมพันธ์โครงการและกิจกรรมผ่านสื่อต่างๆ อาทิ การจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง การทำแผ่นพับ การสนับสนุนการถ่ายทำรายการผ่านสื่อโทรทัศน์ การประชาสัมพันธ์ผ่านข่ายการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การเผยแพร่ผ่านเครือข่าย Internet เป็นต้น สำหรับการประชาสัมพันธ์โดยชุมชนเองนั้นชุมชนยังไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาดังกล่าว ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อแสวงหาแนวทางการปฏิบัติงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ดังนี้

1. การคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาแต่ละชนเผ่า กิจกรรมการท่องเที่ยวจึงเกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม ความหลากหลายของระบบนิเวศ เช่น การเดินป่า การเที่ยวชมถ้ำ น้ำตก การชมทิวทัศน์ การล่องแพ การชมทะเลหมอก การขี่ช้าง เป็นต้น ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีความพร้อมแตกต่างกันทั้งในด้านความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชนเผ่า จากการศึกษาพบว่าในบางพื้นที่ยังขาดศักยภาพในเรื่องแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ จึงก่อให้เกิดข้อจำกัดในการจัดกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของนักท่องเที่ยวและอาจส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินงานต่อไป ดังนั้นการวิเคราะห์ถึงศักยภาพของพื้นที่จึงเป็นขั้นตอนแรกที่ต้องพิจารณาอย่างจริงจัง

2. การสร้างจิตสำนึกของชุมชน ชาวไทยภูเขาทุกเผ่ามีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะของการพึ่งพา หรือการแสวงหาประโยชน์มาโดยตลอด การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการเปลี่ยนแนวคิดและการปฏิบัติมาสู่การใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู ซึ่งผู้ศึกษาเห็นด้วยอย่างยิ่งการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชาวเขาตามแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อก่อให้เกิดจิตสำนึกที่ปฏิบัติได้ เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการอย่างจริงจัง ในส่วนของกรมประชาสัมพันธ์ควรพิจารณาสับสนุนกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่องและพยายามสร้างจิตสำนึกของผู้เกี่ยวข้องและชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง มิฉะนั้นอาจส่งผลกระทบในระยะยาวหากธุรกิจท่องเที่ยวบนพื้นที่สูงมีการขยายตัวมากขึ้น อาจทำให้ชุมชนมองการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เฉพาะมิติทางเศรษฐกิจจนละเลยมิติการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3. รูปแบบของกิจกรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงวัฒนธรรมของชาวเขาแต่ละชนเผ่า ซึ่งจำเป็นต้องสร้างความตระหนักและกระตุ้นให้ชุมชนเคารพในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเอง และให้ดำรงรักษาไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยว การนำเสนอวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยวจะต้องนำเสนอทั้งรูปแบบและเนื้อหา เพื่อศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนอย่างแท้จริงกับนักท่องเที่ยว

4. การกำหนดมาตรฐานของการให้บริการ ถึงแม้นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะมุ่งศึกษาเรียนรู้ถึงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชนเผ่าที่แตกต่างจากตนเองมากกว่าการคำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ซึ่งในทางปฏิบัติสิ่งอำนวยความสะดวกที่ชุมชนจัดให้ภายใต้โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงมักสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นอยู่จริง เช่น บ้านพักแบบชาวเขา (Homestay) รายการอาหารที่เป็นอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น แต่มีความจำเป็นต้องกำหนดมาตรฐาน และมีการควบคุมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะมาตรฐานในด้านความสะอาด ความปลอดภัย ความซื่อสัตย์ เป็นต้น เพื่อให้การบริการไม่สร้างความผิดหวังแก่นักท่องเที่ยว และนำไปสู่การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในกลุ่มของนักท่องเที่ยวอันนำมาสู่การกลับมาเที่ยวซ้ำอีกครั้งหนึ่ง จนก่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนในกลุ่มผู้เที่ยวและชุมชนผู้ให้บริการ

5. การจัดเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับนักท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การปฏิบัติตัว เพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับประสบการณ์จากการท่องเที่ยวจะเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ดังนั้นควรจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว (Tourist Information Center) ในแต่ละหมู่บ้านที่เป็นเป้าหมายของโครงการ โดยการใช้อาคารบางส่วนของศูนย์วัฒนธรรมประจำหมู่บ้านเป็นศูนย์ข้อมูลดังกล่าว

6. มัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการสื่อความหมายให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งพบว่ามัคคุเทศก์ท้องถิ่นยังขาดความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ในระบบนิเวศของตนเอง เห็นควรมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันวิจัยชาวเขา สำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของชนเผ่า และความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ เพื่อพัฒนามัคคุเทศก์ให้มีความรู้ที่แท้จริง นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้ชุมชนมีการสืบค้น แลกเปลี่ยน หรือถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและวัฒนธรรมของตน รวมทั้งสามารถถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ของตนเองให้แก่นักท่องเที่ยวได้

7. การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน การบริหารจัดการกิจกรรมเชิงธุรกิจ จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์บริหารจัดการที่เปี่ยมด้วยประสิทธิภาพ การพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญและหากชุมชนสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนตนเองจนถึงระดับธุรกิจชุมชน ก็ยิ่งจำเป็นที่จะต้องมีการบริหารจัดการที่โปร่งใส ซื่อสัตย์ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ต้องเข้าไปให้คำปรึกษา แนะนำอย่างต่อเนื่อง

8. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ถือเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของโครงการ ดังนั้นควรสนับสนุนให้คนส่วนใหญ่ หรือทั้งหมดของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ซึ่งผลของการเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะ "ยิ่งมากยิ่งดี" นี้ นำไปสู่จิตสำนึกของชุมชนในการเป็นเจ้าของธุรกิจของชุมชน และมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติทั้งต่อชุมชนและนักท่องเที่ยว อันจะเป็นการทำชุมชนทั้งชุมชนให้เป็นสินค้าที่มีคุณภาพนั่นเอง นอกจากนี้การเข้ามามีส่วนร่วมในจำนวนมากก็ยิ่งส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

9. การส่งเสริมตลาดและการประชาสัมพันธ์ ควรสนับสนุนให้ใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงาน โดยเน้นการเชื่อมโยงเข้ากับเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่นและภูมิภาค ส่วนกรมประชาสัมพันธ์ควรสนับสนุนในส่วนกลางผ่านเครือข่าย Internet และเชิญสื่อมวลชน ผู้แทนผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว ผู้แทนภาครัฐ เอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวหรือเข้า

ท่องเที่ยวในชุมชนในลักษณะ "ทัวร์นำร่อง" ให้แก่ชุมชนที่เพิ่งจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชุมชนอย่างดียิ่ง

10. ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด และดำเนินการต่อเนื่อง มีผู้กล่าวว่า อำนาจส่วนท้องถิ่นคืออนาคต ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จึงควรประสานงานและสร้างเครือข่ายกับโครงข่ายการบริหารงานส่วนท้องถิ่น เพื่อช่วยเสริมจุดอ่อนสร้างจุดแข็งในการดำเนินงาน

11. กรมประชาสงเคราะห์ ควรประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อทบทวนกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และพิจารณานาแนวทางสนับสนุนให้ชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนด้วยตนเอง

เชิงอรรถ

1. Mancini, Mare, A Practical Guide (USA: South-Western, 1990), p. 98.
2. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, แผนการตลาดการท่องเที่ยว 2538, (กรุงเทพมหานคร: ททท., 2537), น. 1.
3. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540), น. 1 – 6.
4. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, แผนการตลาดการท่องเที่ยว 2538, น. 64.
5. กนกพร แสงธรรม, "ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับของชุมชนด้านผู้ป่วยเอดส์และผู้ติดเชื้อเอดส์: ศึกษากรณีบ้านพระเจ้าทองทิพย์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่," (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ - มหาวิทยาลัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. 34.
6. เรื่องเดียวกัน, น. 36.
7. กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, การพึ่งตนเอง:ศักยภาพในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมทอคิดแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530), น. 34.
8. จีระพันธ์ มุกระ, "ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด: กรณีศึกษาบ้านแม่ลาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่," (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาศิลปศาสตร - มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2537), น. 8 – 10.
9. นรินทร์ จงวุฒิเวศน์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, 2527), น. 185.
10. ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชน นโยบายและกลวิธี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, 2537), น. 2.
11. วิรัช วิรัชนิภาพรรณ, บทบาทขององค์กรในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์, 2533), น. 123.

12. เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท,
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2528), น. 272 – 273.
13. ยุทธ เทพกุล, "ปัจจัยส่งผลกระทบต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากร
ธรรมชาติ: ศึกษาโครงการส่งเสริมปลูกไม้เศรษฐกิจ กรณีศึกษากิ่งอำเภอ
ดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่," (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาศิลปศาสตร -
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541), น. 10.
14. มนัส สุวรรณ, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525),
น. 7.
15. ชูสิทธิ์ ชูชาติ และ คณะ, รายงานการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
ในมณฑลยูนนาน: ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวในนครคุนหมิง เมืองลุนาน
และเมืองหลูซี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการ
กระทรวงศึกษาธิการ, 2538), น. 19.
16. Whelam Tenic, Nature Tourism Managing for the Environment,
(Washington D.C.: Island Press, 1991), p. 201.
17. ชูสิทธิ์ ชูชาติ และ คณะ, น. 20.
18. เรื่องเดียวกัน, น. 23.
19. เรื่องเดียวกัน, น. 23.
20. เรื่องเดียวกัน, น. 23.
21. ปุสดี อาคมานนท์ มอนซอน และ คณะ, รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษา
ผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชน
ในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2535), น. 239.
22. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ,
(กรุงเทพมหานคร: ททท., 2540), น. 15.
23. แมนต้าเรย์, นามแฝง, "อัมผางกับ Ecotourism," อสท. 55 (กุมภาพันธ์ 2538): 20.
24. ชูสิทธิ์ ชูชาติ และ คณะ, น. 21.
25. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, น. 4 – 3.
26. ชูสิทธิ์ ชูชาติ และ คณะ, น. 5.

27. สุดาพร วรพล, "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์:วิถีสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน,"
ททท. จุลสารการท่องเที่ยว 14 (ตุลาคม – ธันวาคม 2538): 25 - 26.
28. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ,**
น. 17 – 18.
29. ชูสิทธิ์ ชูชาติ และ คณะ, น. 22 - 23.
30. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ,**
น. 33 – 35.
31. Young, G., *The Hill Tribes of Northern Thailand*, (Bangkok:
The Siam Society, 1962), p. 7.
32. กรมประชาสงเคราะห์, กองสงเคราะห์ชาวเขา, **ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง
ปี 2540**, (กรุงเทพมหานคร: กองสงเคราะห์ชาวเขา, 2540), น. 25.
33. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, น. 4 – 5.
34. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, น. 4 – 5.
35. Lindberg, K., *Policies for Maximizing Nature Tourism's ecology and
Economic Benefits*, (USA: World Resource Institute, 1991), p. 3.

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กรมประชาสัมพันธ์, กองส่งเสริมชาวเขา. **ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง ปี 2540.**
กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมชาวเขา, 2540.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **แผนการตลาดการท่องเที่ยว 2538.**
กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2537.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.**
กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.
- กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. **การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนา**
ชนบท. กรุงเทพมหานคร: สภาเกษตรลิตแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา,
2530.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. **การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2528.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชน นโยบายและกลวิธี.**
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, 2537.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน.**
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, 2527.
- พินิจ ลาภชนานันท์. **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- มนัส สุวรรณ. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525.
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ. **บทบาทขององค์กรในท้องถิ่น.** กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์, 2533.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. **โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บท**
การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540.

รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์

- กนกพร แสงธรรม. "ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับของชุมชนด้านผู้ป่วยเอดส์และผู้ติดเชื้อเอดส์: ศึกษากรณีบ้านพระเจ้าทองทิพย์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่." วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- ขวัญชัย วงศ์นิติกร. "ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของผู้ที่อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรชานเมือง: ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านจัดสรรเทพประทาน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี." วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532.
- จีระพันธ์ มุกระ. "ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด: กรณีศึกษากันแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่." การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.
- ฐลลิตี ขุชาติ และ คณะ. รายงานการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในมณฑลชุนาน: ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวในนครคุนหมิง เมืองลุนาน และเมืองหลูซี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.
- นำชัย ทุนผล. รายงานการวิจัยเรื่องการตอบสนองประชาชนที่มีต่อโครงการพัฒนาท้องถิ่น. เชียงใหม่: สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้, 2529.
- ปฐพี อาคมานนท์ มอนซอน และ คณะ. รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2535.
- ยุทธ เทพกุล. "ปัจจัยส่งผลกระทบต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษาโครงการลงเสริมปลูกไม้เศรษฐกิจ กรณีศึกษากิ่งอำเภอคอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่." การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

เอกสารอื่นๆ

แมนต้าเรย์, นามแฝง. "อุ้มผางกับ Ecotourism." อสท. 55 (กุมภาพันธ์ 2538): 20.

สุดาพร วรรณ. "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: วัตถุประสงค์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน."

ททท. จุลสารการท่องเที่ยว 14 (ตุลาคม - ธันวาคม 2538): 25 - 26.

Books

Hipps, A.R. *Environmental Studies: Ecology Environment and Biosphere.*

USA: Atlanta aidlaw Brothers, 1974.

Lindberg, K. *Policies for Maximizing Nature Tourism's ecology and*

Economic Benefits. USA: World Resource Institute, 1991.

Mancini, Marc. *A Practical Guide.* USA: South-Western, 1990.

Scott, M. *Ecology.* England: Oxford University Press, 1994.

Vickland, K. "New Tourist Want New Destination Travel and Tourism."

Executive Report 9 (October 1989): 97.

Whelam Tenic. *Nature Tourism Managing for the Environment.*

Washington D.C.: Island Press, 1991.

Young, G. *The Hill Tribes of Northern Thailand.* Bangkok: The Siam Society,

1962.